

НАРИСИ Й ЗАМІТКИ

Проф. Ф. Я. НЕСМЕЛОВ

Пятилетний план народно-хозяйственного строительства СССР и народная трезвость

Профессор Август Форель основными бедствиями человечества считает „войну и спиртные напитки вместе с господством капитала трестов“.

Капиталистическая культура непосредственно заинтересована и в войне и в алкогольной наркотизации и поддерживает их как свои главные устои. Только развитие тех отношений между трудом и капиталом, какие принес с собою капитализм, сделало возможным ужасающий рост потребности в спиртных напитках, характеризующий дикий, зверский рост алкоголизма на Руси с конца X¹/II века, когда у нас окончательно укоренилось промышленное винокурение¹⁾.

С войной в Советском Союзе окончательно покончено. Нет больше у нас и частного алкогольного капитала. Этому рассаднику всесветного пьянства положен конец „временным введением у нас спиртовой монополии“²⁾. Союз братских народностей создает, в глубоком одиночестве и в окружении всеобщего внешнего недоброжелательства, свой собственный социалистический быт.

Но Ленин предупреждал, что „нам, быть может, легче было, чем другим народам, низвергнуть наш частный капитализм, но что строить социализм нам будет труднее, чем народам Запада. Мы имеем для этого политические предпосылки, но нам не хватает цивилизации“.

На тернистом пути к социализму величайшей помехой является пьянство („Социализм и алкоголизм — несовместимы“, — слова Ленина), стойко вросшее в бытовые привычки и составляющее нашу изначальную и всенародную слабость.

„Пережив Октябрь, железные батальоны пролетариата, гопплиты революции, своей многомиллионной тяжелой поступью изменили все решительно пути и дороги нашей жизни“, но осталась почти совсем нетронутой торная тропа, которая ведет к тайному винокуренному заводу, фабрикующему предсловутый „самогон“, т. е. к кабаку, к вековечному, по выражению Глеба Успенского, „проклятию собственного существования“.

Правда, теперь кабак ушел в подполье, распылившись на необъятном пространстве Союза ССР среди сотен тысяч предпринимателей, но это еще более угрожает интересам народной трезвости.

¹⁾ Прижов. „История кабаков в России“.

Проф. Янжул. „Пьянство, как социальный недуг“.

Прив. - доц. Шоломович. „Как мы боремся с алкоголизмом“, Грановский. „Общественное Зарождение и капитализм“. Журн. об-ва русских врачей в память Н. И. Пирогова. 1907, № 5.

²⁾ Речь Сталина 3-XI-1927. „К иностранной рабочей делегации“.

История борьбы с алкоголизмом учит нас, что среди условий, способствующих сокращению общего и душевого потребления спиртных напитков, выдающуюся роль играет государственное регулирование производства и продажи напитков и высот обложения.

В пятилетке СССР на 1928-29—1932-33 г. спиртовая программа построена так, что она, как справедливо говорит проф. Боголепов, никоим образом „не может препятствовать внедрению начал народной трезвости культурными методами“. В этом нас прежде всего убеждает сопоставление размеров потребления водки и пива в довоенное время и теперь и, во-вторых, тот сдвиг, который произошел в регулировании выпуска и продажи водки с 1927 года, когда был составлен перспективный план развертывания народного хозяйства СССР на 1927-28—1931-32 г.

В 1913 году на территории Союза ССР было продано казенной водки 1.088 мил. литров. В пятилетке реализация водки принята в следующих цифрах (мил. литр.) :

	1928 - 29	1929 - 30	1930 - 31	1931 - 32	1932 - 33
В городах	178,4	153,8	141,5	116,9	79,9
В сельских местностях . . .	350,6	350,6	338,3	301,3	289,2
Всего	529,0	504,4	479,8	418,2	369,1

Общее потребление водки в конце пятилетки составляет всего 39,9% довоенной нормы. Мы не располагаем данными моральной статистики и не можем судить, в какой мере резкое сокращение потребления спиртных напитков ведет к сокращению пьянства вообще, но во всяком случае перспективы пятилетки говорят о полной возможности укрепления трезвенного движения в стране.

По сравнению с 1913 годом расход водки на душу населения принимает в конце пятилетки такой вид (в литрах на 40¹⁾) :

	1913 г.	1927 - 28 г.	В % к 1913 г.	Отправ- ный	1932 - 33 г. варианты :		
					В % к 1913 г.	Оптим- альный	В % к 1913 г.
Среднее потребление на душу	8,05 ¹⁾	3,44	42,60	2,83	35,30	2,21	27,62
Городское	16,26	8,24	50,67	3,57	21,95	2,46	15,12
Сельское	5,75	2,46	42,77	2,58	44,08	2,21	41,93

Таким образом, в конце пятилетки, т. е. в 1932-33 году потребление водки в СССР понизится по отправному варианту: среднее душевое на 64,94%, городское — на 78,05% и сельское — на 55,92%. При наиболее же благоприятных условиях (оптимальный вариант) указанное соотношение между довоенным и намечаемым в 1932-33 году потреблением водки может измениться соответственно до 72,62% (среднее потребление на душу), 84,88% (городское) и 58,07% (сельское).

В предыдущем пятилетнем плане народного хозяйства СССР (на 1927-28—1931-32 г.) борьба с алкоголизмом рисовалась в таком виде: „Мы, — писали представители плана, — считаем недопустимым сколько нибудь заметное расширение потребления водки против достигнутых уже стихийным развертыванием самогонного промысла масштаба. Поэтому программа винокурения рассчитана на предстоящее пятилетие лишь в таком размере, какой необходим для замещения наличного по-

¹⁾ 7,62 литра, не считая технического спирта.

требления самогона" (стр. 21). Этот план снабжения повторял, в сущности, старую довоенную практику¹⁾, т. е. из года в год повышал в районе спиртовой монополии продажу казенной водки, а именно: в 1926-27 г. продажа составила бы примерно: 384,3 мил. литр по расчету на 40⁰ (2,56 литра в среднем на душу); в 1927-28 г. — 463,6 мил. литра (3,11 литра на душу); в 1928-29 г. 587,6 мил. литр. (3,96 литр. на душу); в 1929-30 — 707,6 мил. литр. (4,88 литр. на душу) и в 1930-31 г. потребление достигло бы 829,6 мил. литр. водки (5,70 литр на душу).

Таким образом, в конце пятилетия потребление водки составляло бы 71,2% нормы 1913 года (8,05 литр на душу), а если учесть то, правда, проблематическое, но многими разделяемое предположение, что вообще потребность в спиртных напитках, в условиях крепнущей социалистической жизни Союза ССР, сократилась в среднем по крайней мере на 25% против довоенного времени и составляет, примерно, 6,0 литр. на душу, то намечавшийся в 1930-31 г. расход водки в 5,70 литр покрывал бы действительную душевую потребность населения в водке на 95%.

Самое собою разумеется, что продавать казенную водку в количествах до полного механического вытеснения из потребления самогона, это значило бы сознательно поощрять привычное пьянство, и при том без реальной надежды отрезать население впоследствии, т. е. после торжества водки над самогоном. Было бы крайне ошибочным думать, что мы, без предварительного перевоспитания питейных нравов, сумеем, вытеснив сначала самогон казенной водкой, путем интенсивного сокращения выпуска этой последней изъять ее совершенно из народного обихода. Пока это только мечта далекого будущего.

В новой пятилетке на 1928-29 — 1932-33 г. по сравнению с планом на 1927-28 — 1931-32 г. замечается следующая резкая перемена среднего подушевого потребления водки, выраженного в литрах:

	1927-28	1928-29	1931-32	1932-33 г. варианты:
Первый план 1927-28—1931-32	3,11	—	5,70	отправн. оптимальн.
Второй план 1928-29—1932-33	—	3,44	—	2,83 2,21

Если по предположению плана на 1927/28 г.—1931-32 года душевое потребление казенной водки все повышалось и в конце пятилетия составляло 5,70 литра или 183,2% нормы 1927-28 года (3,11 литра), то по плану на 1928-29 — 1932-33 г. наблюдается как раз обратное явление: потребление водки снижается с 3,44 литра (1928-29) до 2,83 литра или даже до 2,21 литра, и составляет по отправному варианту только 84,8% и по оптимальному — 64,2% нормы 1928-29 года 3,44 литра.

Таким образом, поступательное движение потребления водки по пятилетке на 1927-28 г.—1931-32 год, рассчитанное исключительно на механическое вытеснение тайного винокурения казенной водкой, сменяется в плане на 1928-29 — 1932-33 г. обратным регулированием от более высокой нормы потребления к наименьшей, и если в отношении первого пятилетнего плана, стихийно из года в год повышавшего выпуск водки, невозможно было утверждать, являлся ли последний

¹⁾ Среднее потребление водки на душу населения России за последние десять лет до германской войны (1904—14 г.) колебалось в пределах 6,83—8,05 литров в 40⁰, а в последнее пятилетие с 1909 г. повышалось следующим образом: 7,07; 7,32; 7,32; 7,56 и 8,05 литра.

1931-32 год с его высоким уровнем потребления в 5,70 литра на душу окончательно словом в расширении потребления, то в отношении плана 1928-29 — 1932-33 г. можно с уверенностью сказать, что его, современная редакция подает все надежды на то, что в случае ослабления в Союзе СССР самогонаварения правительство пойдет на дальнейшее снижение выпуска казенной водки вплоть до полного ее изъятия из торгового оборота.

Между прочим, из цифровых материалов пятилетки видно, что в 1932-33 г. ожидается такое изменение потребления водки городским и сельским населением по сравнению с 1928 — 29 годом:

1928-29 г. 1932-33 г. варианты:
Отправной

Оптимальный

Потребление на душу: (в литрах)

Среднее	3,44	2,83	—17,9%	2,21	—35,7%
Городское	8,24	3,57	—56,7%	2,46	—70,2%
Сельское	2,46	2,58	+ 5,0%	2,21	—10,0%

По отправному варианту последний операционный год пятилетки (1932-33) намечает понижение среднего потребления по сравнению с 1928-29 годом на 17,9% и городского на 56,7%, но увеличивает душевое потребление сельского населения на 5%. Это несоответствие, разрыв в общей тенденции сокращения выпуска водки, на которой строится вся спиртовая программа пятилетки, объясняется тем, что города Союза ССР являются более или менее благополучными по тайному винкурению, тогда как сельские местности все еще упорно продолжают употреблять наряду с казенной водкой — и самогон.

Повышение расхода водки на 5 % рассчитано на полное изгнание самогона, и тогда фактически в деревне мы имели бы весьма сильное сокращение потребления водки (Проф. Боголепов)¹⁾.

„Плановая инициатива сокращения водки, как справедливо отмечают составители плана, окажется плодотворной лишь в том случае, если с первых же шагов будет достаточно энергично поддержана и нашей организованной общественностью, чтобы обеспечить неменьшее достижение и на самогонном фронте. Мы не для того сокращаем производство казенной водки, — поясняют авторы плана, — чтобы расчищать почву для процветания самогона и самогонщиков, нашей общественности предстоит очень трудный и серьезный экзамен в этой борьбе. Надо доказать на деле, что мы стоим уже на достаточно высоком культурном уровне, чтобы быстро справиться с таким общественным бедствием, как алкоголизм.“ (Пятилетний план 2 изд., т. II, часть 2, ст. 42).

При налоговых мероприятиях большое значение имеет еще и та цель, которую преследует государство. Если оно действительно желает уменьшить потребление спиртных напитков, а не ограничивается добрыми намерениями, как это бывало на Руси со времен царя Алексея Романова (Собор о кабаках 1652-г.) и до войны с Германией 1914 г., то соответственные, высокие ставки обложения или монопольные цены могут оказывать благотворное действие на воздержание от алкоголя.

Так, повышение цены казенной водки в СССР в конце 1925 г. на 50% повлекло сокращение потребления на 24,8%. Напротив, с по-

¹⁾ В 1927-28 г. общее количество самогона в сельских местностях в СССР исчисляется, примерно, в 615 млн. литров, или до 50 мил. ведер разной крепости, и следовательно, если повышение потребления водки на селе в 1932-33 рассчитано на полное изгнание самогона, то в таком случае мы действительно имели бы весьма сильное сокращение алкоголизации среди вингородского населения.

нижением в 1926 г. цены водки на 26,7% выпуск не увеличился на 113,0%. Это наглядные примеры недавнего времени. В капиталистической России, при стабильном акцизе, потребление казенной водки все расло и со среднего душевого 5,49 литра в 1901 году достигло в 1913 г. 8,05 литра, т. е. повысилось на 46,6%.

Когда в Германии в 1909 году был увеличен акциз на водку и одновременно рабочие организации объявили ей бойкот, то душевое потребление водки сократилось с 4,4 (1900 г.) до 2,9 литра (1910 г.). Высокий, почти запретительный акциз на водку, проведенный в Англии в 1920 году (около 64 руб. на 12,3 литра в 40°) привел к понижению душевого потребления с 0,7 до 0,34 галлона, т. е. в 2 с лишним раза (с 1913—1914 до 1923-1924 г. г.). В Финляндии с 1907 года, после безплодных попыток провести запретительный закон (чему противилось русское царское правительство), акциз на пиво был увеличен в 8 раз, потребление сократилось с 10,7 до 7,2 литра (1901-1905—1905-1910 г. г.).

Пятилетка, одновременно с понижением выпуска и продажи водки, проектирует и повышение акциза на спирт в таких размерах:

1927-28 г.	1928-29 г. варианты:		1932-33 г. варианты:	
	Отправной	Оптимальн.	Отправн.	Оптимальн.
Акциз с ведра в рублях				
На обычн. вино	16,4	23,0	23,0	24,0
На столовое	21,4	28,0	28,0	30,0

Надо отметить, что с 21 октября 1929 г. акциз на обыкновенное вино повышен до 28 руб. 90 коп. и на столовое вино до 36 р. на ведро, а с 15 декабря 1929 соответственно — до 29 р. 90 коп. и 38 руб. на ведро. Эти ставки обложения должны оказать свое влияние на размеры потребления водки и привести к его сокращению и в то же время удержать на требуемой высоте питейный налог, который играет немаловажную роль в нашем бюджете. Так, в 1925-26 году он составлял 11,6% ко всем государственным доходам, в 1926-27 году 11,0%, в 1927-28 г. — 12,1% и в 1928-29 г. — 12%. За пять лет действия плана акциз на водку даст государству 5.007,0 мил. руб. по первому варианту и 4.658,0 мил. руб. по второму — из общей суммы акциза 10.448,5 мил. (первый вариант) и 10.465,5 мил. руб. (второй вариант). Иначе говоря, питейный акциз со спирта составляет от 48,13% до 44,58 общей суммы акцизного сбора.

В довоенное время акциз на спирт был установлен в размере 4 руб. 40 коп. за 12,2 литра в 40°, и кроме того в монопольной цене казенной водки заключался скрытый налог в размере не менее 2 руб., так что обложение фактически достигало 6 руб. 40 коп. за 12,2 литр и составляло 59,12% общей суммы акцизного сбора, а доход с водки в бюджете 1913 года составлял 27,8% всех обыкновенных доходов государства.

Попутно с высоким акцизом была назначена иповышенная продажная цена казенной водки.

По пятилетке, начиная с 1928-29 года, эти цены должны настичь и потребителей спиртных напитков и винокуренную промышленность, т. е. в последнем случае служить средством извлечения в государственности производства. Этикетная цена с 1929 года поднята до 2 р. 25 к. за литр обыкновенной водки (28 руб. за ведро) и до 2 руб. 60 коп. за литр столовой водки (34 руб. за ведро). В связи с новым повышением

акциза эти цены будут, вероятно, соответственно повышены. В довоенное время ведро обыкновенной водки стоило в продаже 8 р. 40 к.

Потребление пива достигло в 1913 году в районе Союза ССР примерно 843 мил. литр., и на душу населения приходилось 6,7 литра. По пятилетке предполагается сократить выпуск пива с 381,4 мил. литр. в первом году (1928-29) до 270,7 мил. литр. в последнем году (1932-1933)¹⁾.

Таким образом, современное душевое потребление пива — 2,7 литра на душу — понизится до 1,6 литра и составит 23,8% потребления довоенного времени. Наряду с этим, для обеспечения интересов бюджета, акциз с пуда солода, идущего на приготовление пива, повышается с 1929 года с 55 коп. до 80 коп. с килограмма, и на этом уровне налог остается до конца пятилетия. В довоенное время акциз на солод составлял около 10,6 коп. с килограмма солода. Следовательно, обложение пива повышается по пятилетнему плану по сравнению с 1913 г. более чем в 7 с половиной раз. Доход от обложения пива за пять лет действия достигает до 243 мил. рублей (по тому и другому варианту), а все акцизные сборы с крепких напитков (водка и пиво) составят: по первому варианту 5,250,0 мил. руб. и по второму — 4,910,0 мил. р.

Потребление виноградного вина по пятилетке не превысит 6 мил. литров и в 1932-33 г. составит 0,037 литра на душу населения.

Немаловажное значение в борьбе с пьянством имеет распространение потребления чая и сахара. Проф. Розенталь говорит, что „кофе, чай и какао еще недостаточно оценены в их значении народных напитков и заслуживают всесторонней поддержки и распространения в качестве весьма могущественных средств против распространения спиртных напитков“²⁾. По словам Райналя „употребление чая более содействовало трезвости китайцев, чем самые строгие законы и самые красноречивые трактаты о нравственности. Торговля сахаром сопровождается такими же явлениями“. Вопросу о значении чая и сахара для укрепления трезвости посвящена целая глава книги проф. Озерова „Алкоголизм и борьба с ним“. Покровский дает нам такие сведения о динамике душевного потребления чая и алкоголя в России за период 1872-1898 г.³⁾.

Потреблено на душу:

Периоды	Алкоголя (литр.)	Ч а я (кгр.)
1872—75 . .	4,16	0,239
1876—80 . .	3,61	0,270
1881—85 . .	9,56	0,270
1886—90 . .	2,94	0,276
1891—95 . .	2,75	0,286
1896—98 . .	2,73	0,341

Весьма значительное сокращение потребления алкоголя в России за четверть века сопровождалось неизменным повышением потребления чая.

¹⁾ Потребление пива по годам распределяется след. образом (в мил. литр.):

1928-29	1929-30	1930-31	1931-32	1932-33
381,4	344,5	391,9	295,3	270,7

²⁾ D-г Rosentall „Bier und Branntwein und ihre Bedeutung für die Volksgesundheit“

³⁾ Покровский. Журн. Рус. Об-ва охр. нар. здоровья 1900. № 2-3, стр. 1048.

В пятилетке мы имеем такое движение реализации сахара и чая, весьма значительное по сравнению с довоенным временем, если удастся осуществить оптимальный вариант плана:

Потребление на одну душу населения в кгр.	1913	1927-28	1932-33		1932-33 в % к 1913 г.	
			варианты:		варианты:	
			Отправн.	Оптимальн.	Отправн.	Оптимальн.
Сахара	8,02	7,7	11,4	13,3	142,5	166,2
Чая	0,4	0,17	0,45	0,59	112,5	147,5
Акциз (в коп. с кгр.)						1932-33 в % к 1927-28 г.
Сахара	10,9	23,7	21,2	20,0	89	84
Чая	—	230	190	180	82	78

Предполагаемому повышению потребления сахара и чая сопутствует уменьшение обложения того и другого продукта питания по сравнению с 1927-28 г.

Кроме сокращения потребления спиртных напитков и роста потребления сахара и чая пятилетка предусматривает ряд испытанных мероприятий социально-культурного и экономического значения, которые или непосредственно направлены на борьбу с пьянством или должны окольным путем влиять на отвлечение населения от потребления спиртных напитков. Сюда относятся: система учебно-предупредительных мер, с организацией сети соответствующих учреждений-вытрезвителей, кабинетов для лечения алкоголиков, наркодиспансеров, трудовых колоний лечебно-трудового характера и пр.; открытие сети противоалкогольных предприятий (рабочие кафе, культурные чайные, доступные предприятия общественного питания — закусочная, столовая и чайная, буфеты при клубах и т. д.). Поскольку алкоголизм является неперенным спутником нищенства, проституции и безпризорности, в пятилетке предусматривается ряд широких предупредительных мер по борьбе с этими социальными ненормальностями: создается ряд учреждений трудового характера — домов труда, трудовых колоний принудительного характера для проституток, детдомов, а также колоний и трудовых приютов для безпризорных.

Одним из могущественных орудий культурного воздействия на широчайшие массы населения является кино и радио, народные дома, клубы, избы-читальни, библиотеки и газеты. Кино и радио, как средство разумного проведения досуга, развивались до сих пор, среди могучего социалистического строительства, довольно туго. В сельских местностях Союза СССР, где в настоящее время насчитывается не менее 15 тыс. казенных винных лавок, имеется сравнительно ничтожное количество киностационаров (174) и кинопередвижек (731). В одном только РСФСР насчитывается 2.000 крупных сельских местностей и 300 волостей, где вообще нет никаких киноустановок. В этой же республике лишены такого полезного времяпрепровождения 50 уездных городов и 300 поселков городского типа.

XV съездом партии и советским правительством была дана директива усилить темп развития кино. На Западе и в Америке этот вид разумного и полезного развлечения имеет большой, массовый успех. «В двадцатом столетии, пишет проф. Ольденберг, некоторые страны обнаруживают заметное понижение потребления алкоголя. Германия — отчасти под влиянием повышенного обложения. Но, вероятно, замечает далее автор, в этом случае оказало свое действие и развитие физиче-

ского спорта, а равно конкуренция других видов расходов на роскошь, как, например, посещение кино..." В. С.-А. Соедин. Штатах запрет алкогольных напитков с 1919 года вызвал необычайно бурное развитие кинофикации.

Если в Германии и в других капиталистических странах кино, как полагает проф. Ольденберг, является „роскошью“, то в советских условиях киноустановки в известной мере становятся уже элементами народного быта и нормальным средством полезного проведения досуга от трудовых занятий. По данным профсоюзам мы имеем за последнее время в среднем одно посещение кино на одного рабочего в месяц, а в дальнейшем, по проекту пятилетки, кинофикация в Союзе ССР развивается таким образом:

	1927-28 г.			1932-33 г.		
	Всего	Город	Село	Всего	Город	Село
Киноустановок (без школьной сети)	8521	4839	3682	34699	9696	25003
Школьная сеть	100	—	—	13766	—	—

При росте всей киносети с 8521 киноустановок в 1927-28 г. до 34699 в конце пятилетия, без школьной сети, и при широком развитии учебной школьной сети (со 100 до 13766) число киноустановок в городе повысится более чем вдвое, а в деревне почти в семь раз, и в школах — в 137,5 раз, а всего намечается увеличение киноустановок на 562%; ориентировочно число кинопосещений к концу пятилетия возрастет с 312 мил. (1927-28 г.) до 1.601 мил. (1932-33 г.) т.е. повысится более, чем в пять раз. Причем городские кино пропустят 601 мил. чел. и сельские около 1 миллиарда.

Радиослушанием к концу пятилетия будут пользоваться не менее 50% всех рабочих квартир в городе и приблизительно 3 мил. крестьянских дворов. Наряду с индивидуальной бытовой массовой радиофикацией проектируется снабдить громкоговорящими радиоприемными установками все избы-читальни, клубы, казармы, большие школы, красные уголки крупных предприятий, совхозы, крупные колхозы, народные дома крестьянина, крупные советские столовые и чайные. Будет обращено особое внимание на радиифицирование рабочих и бедняцко-батрацких слоев деревни, трудящихся нацменьшинств, а также районов, наиболее отдаленных от центра. Для местностей, не охваченных еще стационарной приемной сетью, предполагается развернуть необходимое количество радиопередвижек, не менее одной на волость.

Радиоприемная сеть к концу пятилетия составит 6 с лишним мил. радиоприемных точек и приемников, т.е. увеличится против 1927-28 г. более чем в 18 раз и соответственно повысится рост охвата радиослушателей с 2 мил. в 1927-28 году до 40 мил. в 1932-33 г. Причем город увеличит свою радиоприемную сеть в 11 раз, а деревня почти в 70 раз. На установку радио проектируется до 225 тыс. ламповых громкоговорителей, из них до 125 тыс. приемников коллективного пользования в учреждениях и предприятиях.

Рост клубной сети и сети народных домов виден из следующей таблицы:

	1923-24 г.	1927-28 г.	Прирост за пять лет
Клубы	5.922	6.117	3,2%
Народные дома	5.254	5.456	3,8%

Клубы в городе увеличиваются с 6.117 в 1927-28 г. до 7.646 в 1932-33 г. Наибольший прирост намечается по профессиональной линии,

на основе нового строительства за счет культфондов капитального строительства предприятий. Несмотря на продолжающийся процесс укрупнения мелких клубов, число последних по линии профсоюзов возрастает с 3.776 (1927-28) до 4.526 (1932-33 г.).

Особенные надежды в культурном секторе возлагаются на малоизвестные или вовсе неизвестные в прошлом учреждения и мероприятия — продукт чисто советской обстановки, а именно, на сельские избы-читальни. ЦК ВКП(б) в декабрьском постановлении так определяет значение этого просветительного учреждения: «Изба читальня должна стать в гораздо большей мере, чем в настоящее время, организующим центром культурной и политической активности бедняцких и средних масс (в том числе масс крестьянок). Исключительно важное значение приобретает ее работа в социалистическом секторе сельского хозяйства». Избы-читальни должны в особо организованных формах объединить внутри и вокруг себя все силы и средства советской общественной жизни для наиболее планового и рационального развертывания просветительной работы и борьбы за социализм против кулачества, темноты, пьянства, религиозного дурмана и бытовой дикости.

В 1927 году по всему Союзу было в точных цифрах 21,876 избы-читален, а в 1932-33 году их намечается 38,283, т.е. с приростом в 75%, и на одну волость придется 5-6 избы-читален; причем в пятилетке запроектировано такое развертывание строительства избы-читален, которое позволило бы половине их организовать, как небольшие клубы или дома культуры, с использованием для кино и радиоустановок, самодеятельных театров, литературных кружков, библиотек и т. п.

Обращено внимание в пятилетке и на организацию библиотечного дела, на удешевление книги и на снабжение населения газетами. Библиотек в Союзе было в 1927 году 22.892, через 5 лет их будет около 35 тыс. т.е. с приростом на 50%. Предполагается удешевить книгу: в 1927 году книжка в печатный лист стоила в среднем 6,4 коп. в Госиздате и немного дороже в других предприятиях; в 1933 году такая же книжка будет стоить не больше 2 коп. Выпуск газет запроектирован с ростом в 77%—100% (отправный и оптимальный варианты плана), и к концу пятилетия тираж газет в Союзе предполагается довести до 3.000—3.400 мил. экземпляров против 1.700 мил. в 1927-28 году. Усиливается выпуск и распространение крестьянских газет с таким расчетом, чтобы в 1932-33 г. приходилось не менее одной газеты на 5 крестьянских домов, тогда как сейчас приходится менее одной газеты на 10 дворов. Принимаются особые меры к усиленному снижению цен на массовую литературу для рабочих и крестьян, для нацменьшинств, а также на популярные издания, которые предназначаются для сельскохозяйственных рабочих и бедняцко-батрацкого элемента деревни.

Реальное значение всех перечисленных мероприятий огромно по своим последствиям. Современная статистика доказывает, что наибольший расход на алкоголь несут именно те группы населения, которые слабо пользуются такими культурными развлечениями, как кино, радио, редко посещают клубы, мало читают книги и газеты.

Борьба с неграмотностью намечается в пятилетке в таком виде. В СССР по переписи 1926 года, в возрасте от 8 лет, было 50% грамотных, а в С. Амер. Соед. Штатах в возрасте от 10 лет по переписи 1920 г. было 94% грамотных; в возрасте от 5 до 11 лет обучалось в СССР 55% а в С. Амер. Шт. 100%, в возрасте от 15—16 лет в СССР обучалось 10%, а в С. Амер. Шт. все 100% подростков этого возраста. У нас грамотность мужчин с 1897 года и до 1920 года возросла с 23,7% до 44,6% и женщин с 11,7% до 25,8% (это за 24 года). В тече-

ние последующих шести лет, т. е. * с 1921 по 1927 год грамотность среди мужчин возросла с 44,6% до 58,2%, среди женщин с 25,8 до 34,4%. В 1927 г. на 100 жителей Союза ССР приходилось грамотных 54 чел., а в 1933 г. их будет уже 76 чел.

По пятилетке всеобщее обучение должно охватывать в 1932-33 г. до 14.185 тыс. детей против 9,941 тыс. в 1927-28 г. Всего предполагается ликвидировать неграмотность 18 мил. чел. в том числе 17 мил. в деревне. Общеобразовательные курсы и школы всех типов для взрослых охватят 393 тыс. человек (против 132 тыс. в 1927-28 г.), а рабочие университеты — 56.000 человек (в 1927-28 году — 14.000 чел.). Всего же, считая и воспроизводство рабочей силы средней, выше средней и высшей квалификации, контингенты учащихся вырастут к концу пятилетки до 23.082 тыс. человек против 14.105 тыс. чел. в 1927-28 г.

Следует однако отметить, что вновь намечаемые современные темпы культурного строительства значительно превышают проектировки пятилетки. Так, Наркомпрос РСФСР в области ликвидации неграмотности предполагает обучить 14 мил. человек вместо условленных по плану 7.626 тыс. человек. Число крестьянских университетов будет доведено до 52, в общественном секторе сельского хозяйства; в крупных совхозах намечается организация 12 рабочих университетов и т. д. („Известия“, № 303 1929 г.). Надо думать, что в других местах Союза ССР культурная революция, диктуемая требованиями жизни, превзойдет границы, проектируемые пятилеткой.

„Дурные жилищные условия — одна из причин пьянства“, говорит проф. Озеров, и доказывает это рядом соображений в своей книге: „Очерки экономической жизни России и Запада“. (вып. 2 стр. 371 и сл.). Такую же оценку роли неприглядной домашней обстановки мы находим и у Фр. Энгельса. Современные исследователи приходят к такому же выводу, констатируя определенную зависимость между расходом на спиртные напитки и размерами жилой площади *).

В отношении жилищных условий пятилетний план предусматривает доведение в 1932-33 году размеров жилой площади у промышленных рабочих с 5,6 квадр. метра (в 1927 году) до 6,9 квадр. метра по отправному и до 7,3 квадр. метра по оптимальному варианту. Жилищная площадь повысится у всего городского населения с 5,7 квадр. метра до 6—6,3 кв. метра при стабильности душевой обеспеченности в частном секторе, и при росте ее во всем обобщественном секторе с 5,9 кв. метра до 6,5—7 кв. метра в последний год пятилетки.

Намечаются попутно и некоторые меры к вмешательству в сельское жилищное строительство, на первых порах только путем выработки нормального типа жилищ для различных районов страны, организации технической консультации и широкой помощи в снабжении крестьян строительными материалами.

В указанном труде проф. Озерова мы находим также чрезвычайно интересные сведения о том, как всегда дороги были для рабочего класса такие блага, как свободное от повседневного труда время для культурной жизни, как „поздний шаш" пагубно отражался на работе, потому что он гнал их в кабаки, и как губительно отзывался на рабочем „низкая заработная плата“.

Слабая степень обеспеченности существования приводит к тому, что у рабочего „опускаются руки" и закрадывается в душу горькое чувство отчаяния, и с горя он пьет (стр. 83).

*) См. напр. Михеев: „Потребление алкоголя рабочими и служащими Москвы“. „План. Хоз." 1929 т. № 6 стр. 315.

Начатый в 1927-28 году переход промышленных предприятий на 7-часовой рабочий день закончится полностью в 1932-33 году. За пятилетие рабочий день сократится на 0,85 часов в среднем по всей промышленности (—11%). Продолжительность рабочего дня по сравнению с довоенной представляется в таком виде: 1904 г. — 10,60 час., 1913 — 9,87 час., 1927-28 — 7,71 час., 1932-33 — 6,86 час.

По сравнению с 1913 годом рабочий день сейчас короче на 2,16 часа, а в результате введения семичасового дня он будет короче на 3,01 часа, т. е. менее почти на одну треть. С учетом укороченных субботних и праздничных дней продолжительность рабочей недели составит к концу пятилетия 44,6 часа в среднем, а в 1933 году он будет работать 40,2 часа. Значение этой льготы, освобождающей время для самообразования и культурного времяпрепровождения, станет ясным, если вспомнить, что в С.-А. С. Ш. в 1927 году, длительность рабочего дня фабрично-заводской промышленности была 49,0 часа в неделю, в Англии — 47,9 часа, в Германии — в текстильной промышленности — 49,5 и в металлургической — 56 часов (1928 год).

Безработица — важнейший участок социально-экономического порядка. Наша страна имеет такой прирост населения, какого не знает капиталистический Запад. При общей численности в 150 мил. душ ежегодный прирост исчисляется в 3,5 мил. (2,3%), тогда как все население Европы в 370 мил. душ имеет годичный прирост всего 2,5 мил. душ (около 0,7%). Этот огромный прирост населения Союза СССР затрудняет реализацию основного права советских граждан на производительный труд. Переход на семичасовой рабочий день будет иметь большое значение в борьбе с безработицей. В 1932-33 г. каждый индустриальный рабочий в Советском Союзе будет в среднем работать на 159 часов меньше, чем в 1927-28 году, и за этот счет получится возможность дать работу 312 тыс. новых рабочих, сократить на такую же цифру наличный резерв безработицы, т. е. уменьшить число тех, кто под влиянием острой нужды часто прибегал к алкоголю.

Схема планирования заработной платы в пятилетие имеет своей целевой установкой прежде всего обеспечение непрерывного подъема уровня благосостояния рабочего класса и быстрый темп роста доходов пролетариата. В капиталистических странах заработная плата за последние пять лет почти стабильна. В С.-А.С.Ш. она поднялась всего на 2,3%, в Англии в 1922-27 г. снизилась на 0,3%, во Франции тоже поднялась, но самым незначительным образом. В то же время в СССР реальный уровень заработной платы за пятилетие 1922-23 — 1927-28 г. вырос на 126% т. е. в 2 $\frac{1}{4}$ раза.

В довоенное время заработная плата русского рабочего и номинально и реально, т. е. с учетом изменения индексных цен, отставала от всех передовых стран развитого капитализма.

Так, например, если в 1909 г. английский реальный уровень заработной платы принять за 100%, то в Германии он составлял 63,5%, во Франции 55,5%, а в России не свыше 44%. В 1928 г., согласно публикации международного бюро труда, мы имеем такое соотношение: Лондон 100%, Берлин 71%, Париж 56%, Москва, 52%, Прага 47%, Вена 45%, Рим 43%, Варшава 40%. Таким образом, заработная плата рабочего Москвы уже сейчас обогнала Варшаву и Прагу, но в 2 раза меньше Лондона и значительно отстает от Парижа и Берлина. На самом же деле с учетом ряда поправок (социальное страхование, тарифные отпуски и т. д.) зарплата московского рабочего уже сейчас близка к Берлину и Парижу, а в конце пятилетия она достигнет примерно нынешнего уровня Лондона.

В соответствии с ростом зарплаты индустриального труда пятилетка намечает не менее значительный прирост зарплаты и по всей массе наемного труда, взятого в целом. По сравнению с 1913 г. реальная заработная плата рабочих промышленности к концу пятилетки будет по оптимальному варианту 92,3%, а по оптимальному 108,9%. При переводе на один час (в связи с сокращением рабочего дня), рост реальной заработной платы (без фондов) достигнет 60% (75% по оптимальному варианту).

Одновременно с повышением уровня зарплаты к концу пятилетки значительно уменьшается в промышленности число тех рабочих, которые получают плату ниже 50 руб. в месяц. В 1932-33 году в крупной промышленности число рабочих, до 40 руб. в месяц, будет примерно 2,6%, а до 50 руб. — 5,6%.

Таким образом, благосостояние трудящихся повышается даже при снижении рабочего дня таким темпом, которого не знает капиталистический мир. Это благосостояние характеризуется следующими данными: по оптимальному варианту номинальная оплата индустриального труда повысится на 37%. Но сверх этого ожидается дополнительное повышение бюджета рабочих на 3-4% (в порядке страхования старости рабочих, стипендирования их детей школьного возраста и т. д.); включая и эту поправку, повышение благосостояния рабочих за пять лет даст по номиналу около 42%, а реально не менее 58%. По оптимальному варианту рост рабочего бюджета будет еще значительно выше и составит по номиналу 47%, а реально — 71%.

Следовательно на каждый 1 руб. заработка рабочих получат в 1932-33 г. 1 р. 47 к. и эти 1 р. 47 к. будут равны 1 руб. 71 коп. современных.

Большое значение в борьбе с пьянством имеет физиологическое чувство сытости. Все, что затрудняет питание, побуждает многих к потреблению водки и вызывает таким образом злоупотребление ею.

Хороший пример проповеди трезвости может найти отклик только у отдельных личностей, которые поставлены в относительно удовлетворительные внешние условия жизни. „Семена алкоголизма, пишет Вурм, возвращаются дороговизною жизненных припасов и безвкусными, плохо приготовленными и малопитательными обедами и затруднениями утолять жажду дешевыми всем доступными безалкогольными напитками“.

В пятилетке намечается расширение общественного питания и улучшение его качества. Общая сумма капитальных вложений на этот предмет определяется в 155 мил. руб. за пять лет. Заметно повысится общее питание населения. В 1927 г. на 1 душу сельского населения приходилось продуктов: хлеба — 2,21 центнера, мяса — 22,6 килограмма, яиц — 49,6 шт. и молоч. продуктов — 183 клгр. (по расчету на год). Через пять лет по оптимальному варианту будет проходить: хлеба — 2,34 центнера, мяса — 26,4 клгр., яиц — 72 шт. и молочных продуктов — 228 клгр. Также улучшится питание городского населения, причем доля хлеба в питании городских жителей останется та же, что и теперь, но сильно увеличится потребление мяса, яиц и молочн. продуктов против 1927-28 г. (127,7%, 172,0%, 155,6%).

Протокольное постановление СНК СССР от 21 октября 1929 г. „О мерах к расширению производства базалкогольных и слабоалкогольных напитков (с содержанием алкоголя не свыше 1,5%)“ дополняет мероприятия пятилетки в борьбе с алкоголизмом на пищевом фронте. До настоящего времени таких утоляющих жажду напитков у нас вырабатывается слишком мало: на 1772 милл. литров водки, ликеров, пива, виноградного вина, коньяка и т. д. — всего лишь около 55,350 тыс. ли-

тров фруктово-ягодных вод, кваса, искусственных минеральных вод и т. п.

Бюджетная статистика показывает, что потребление алкоголя увеличивается с доходом семьи, но проф. Ольденберг ставит вопрос о том, что не играет ли в таком случае роль, по меньшей мере, содействующего фактора, одновременный процесс урбанизации в странах с прогрессирующим благосостоянием^{*}). У нас, в Советском Союзе, городское население относительно увеличивается, что характеризуется следующими цифрами удельного веса городского населения в общей численности всех жителей: 1924-25 г. — 16,5%, 1925-26 г. — 17,1% 1926-27, 17,7%, 1927-28 — 18,1%. Несомненно, что под'ем благосостояния населения страны может вызвать повышение потребления алкоголя; но если выпуск спиртных напитков строго контингируется государством, то эта опасность станет реальной только при условии распространения контрабанды или домашнего винокурения. В СССР тайный внос спиртных напитков — ничтожен, например, в 1924 г., т. е. даже до введения спиртовой монополии, составлял не более 0,3% задержанных контрабандных товаров^{**}).

Положение же недозволенного домашнего винокурения на Украине можно характеризовать такими данными уголовной статистики:

Г о д ы	Составлено милицией протоколов о тайном вино- курении	В т о м ч и с л е		Потреблено казенной водки (мл. литров)
		в городе:	в селе:	
1924-25	106.418	—	—	—
1925-26	92.221	8.950	83.271	37,2
1926-27	92.490	—	—	65,4
1927-28	115.500	—	—	91,5
1928-29	59.846	1.320	58.526	91,5
в % % 1928-29 ок.				
1925-26 г.	64,8	14,7	70,2	245,9

Сравнивая число случаев обнаружения очагов „самогонварения“ в первый год действия спиртовой монополии (1925-26 г.) и в 1928-29 г., видим, что домашнее винокурение и в городах и в деревнях — стихает. Особенно заметно осуждение такого способа алкоголизации со стороны городского населения, которое все время потребляет примерно 46% — 49% общего количества водки, реализованного в стране. Очевидно, что в советских условиях общий под'ем благосостояния должен повести преимущественно к расширению культурных запросов населения, что и находит себе подтверждение в следующей таблице, рисующей, в связи с намечаемым пятилеткой повышением заработной платы рабочих, существенную благоприятную перемену в структуре пролетарского бюджета (в % % ко всему расходу):

Расходы рабочей семьи на социально-культурные
нужды.

1927-28 г.	1932 - 33 г. в а р и а н т ы		Изменения в % % к 1927-28 г.	
	Отправн.	Оптимальн.	Отправн.	*Оптимальн.
5,3	7,8	8,2	147,2	154,7

^{*} Проф. К. Ольденберг „Потребление“ Ленинград 1924 г. стр. 53.

^{**} Сборн. под. ред. Потиева „контрабанда и борьба с ней“ М. 1925 г. стр. 24.

Заметно возрастает доля затрат на культурные потребности, на коммунальные услуги и другие производительные надобности.

Осуществление принятого пятилетнего плана позволяет значительно увеличить наш народный доход, что в свою очередь и в дальнейшем обеспечит успех борьбы с алкоголизмом культурными мероприятиями. В 1927 г. народный доход составлял (чистая продукция) в червонных ценах 24,7 миллиарда руб.; в 1933 г. по оптимальному варианту он будет равняться 43,3 миллиардов руб., т. е. вырастет на 75%.

В 1927 г. на каждого жителя Союза ССР приходилось дохода 163 руб. 10 коп. в среднем. К концу пятилетки эта сумма повысится до 240-255 руб. 70 коп. по обоим вариантам плана, а с учетом поправки на снижение цен — до 296 р. 70 коп., т. е. доход из расчета на душу вырастет на 47—57%, причем ежегодный рост народного дохода превышает 10%, а на душу населения 7%.

Этот темп роста вдвое превышает рост материального благосостояния в дореволюционной России и резко превосходит динамику роста народного дохода во всех передовых капиталистических странах. За последнюю четверть века перед Германской войной душевой уровень народного дохода в С.-А. С. Ш. показал около 1,2% годового прироста (1900—1913), в Пруссии около 0,2% (1896—1913), в Англии был стабилен (1900—1913 г.), во Франции прирост составлял 0,8% (1894—11 г.).

И в городе и в деревне мы будем иметь в общем примерно одинаковый рост душевого дохода; но если для города в целом мы имеем только 51%, прироста, то городской пролетариат повысит его на 58% т. е. беднейшая группа получает прирост душевого дохода выше среднего. Точно также в деревне, если все население на круг повышает свой доход от 52% до 67% (по двум вариантам) то сельский пролетариат повысит его соответственно на 64%—83%. Таким образом, беднейшая группа населения получит возможность значительно улучшить свою жизнь и оказать большее сопротивление пьянству, т. к. высокий расход на алкоголь во многих случаях сочетается именно с нищетой и недостаточной обеспеченностью.

Отмечая такой экономический под'ем населения, следует еще иметь ввиду, что только те крестьяне, которые останутся при современном единоличном хозяйстве, получают через пять лет на каждый рубль лишних 52—67 коп. дохода; те же кто организует коллективное х-тво (артель, сель-хоз. коммуны или общественную обработку земли) на 1 р. своего текущего дохода будут иметь прирост 64—83 коп., а беднота, объединяющаяся в колхозы — еще того больше — 66—89 к.

Таким образом, коллективное хозяйство, поднимающее крестьянскую массу на новую, более высокую, по сравнению с мелким индивидуальным хозяйством, социальную ступень, значительно меняет социальную структуру доходов сельско-хоз. населения; но этого мало, коллективизация деревни имеет крупное значение и для насаждения и укрепления народной трезвости: пьяное веселье по всякому поводу и безрассудная преступная переработка миллионов пудов хлеба на самогон исчезнет из сельского быта под влиянием среды. Не даром иностранный наблюдатель социальной жизни СССР, американский писатель Морис Гиндус, говорит: „крестьянское общественное мнение уже теперь не относится с терпимой снисходительностью к пьянице, оно его осуждает и считает его поведение недостойным. Рано еще сказать, победила ли окончательно коллективная система, но в одном можно быть уверенным — крестьянская жизнь революционируется в самом лучшем и правильном смысле слова“.

Коллективизация деревни резко изменит хозяйственные и бытовые условия села. К концу пятилетки в колхозах и совхозах будет производиться около 43% товарного хлеба, и весь этот хлеб целиком уйдет по полезному назначению.

На саомогон будет затрачиваться все меньше и меньше свободных излишков хлеба. Прогрессу трезвости будет способствовать намеченный пятилеткой постепенный но большой рост в деревне разнообразных мероприятий для использования картофеля, одного из удобнейших и распространеннейших материалов тайного винокурения, и по расширению животноводства и птицеводства, что потребует большого количества зернового корма.

Огромное значение в борьбе с пьянством имеют физические упражнения. Еще за 776 лет до нашей эры Олимпийские игры были массовыми, всенародными играми — праздниками на открытом пространстве. В течение двух следующих веков учреждаются Пифийские, Истмийские и Немейские игры; так называемый „Пентафл“, пятиборье, т. е. совокупность пяти различных гимнастических упражнений древних греков: прыжков, пешего бега, метания диска и метания копья, — пережил тысячелетия и культивируется усердно советским юношеством. Проф. Крепелин называет среди средств, отвлекающих от пьянства, „прогулки на велосипеде“, такое же значение имеют бег на коньках и на лыжах. Сohnheim придает исключительное значение, в этом смысле, физическому спорту: „именно спорт привел в последнее время к понижению потребления алкоголя в среде молодежи, а также начинает преобразовать самый характер алкоголизма“.

В результате проведения пятилетки мы будем иметь значительное удешевление всех спортивных принадлежностей, что несомненно послужит к укреплению среди подрастающего поколения начал трезвости.

Пятилетка удачно приступает к разрешению исторической дилеммы, оставшейся со времен Ивана III-го в княжеской и царской России на одной точке. Эту дилемму проф. Янжул характеризует так: „Внешние формы отношения государства к питейному вопросу менялись несколько раз: продажа питей — то монополизировалась правительством, то отдавалась на откуп, то обе формы соединялись вместе, причем мотивом выступало желание уменьшить порок; но сущность дела — финансовая важность питейного дохода для казны — оставалась при всех различных формах та же самая, если только не больше; результаты получались старые, т. е. народ пил по прежнему... Весьма трудно и едва ли даже когда-либо будет возможно решить вопрос, при какой из этих систем взимания у нас питейного дохода злоупотребления были чаще, а народное пьянство горше“.

Немедленное прекращение производства и продажи спиртных напитков у нас сейчас — невозможно. Этому препятствуют и социально-экономические особенности страны, и наша культурная отсталость, и вековечное пьянство, в котором, по выражению Достоевского, „прогнил русский народ“, наконец, необычайная трудность и сложность процесса вытеснения спиртных напитков из потребления, чему наглядным примером служит современное положение народной трезвости в С. А. С. Штатах и в Финляндии, где с 1919 г. действуют суровые запретительные законы. В наших условиях перевод населения Союза ССР, привыкшего к наркотизации спиртом, на режим чистой воды — ни в какой мере не обеспечило бы борьбу с алкоголизмом.

¹⁾ Проф. Янжул „Пьянство, как социальный недуг“ сбор. „В поисках лучшего будущего“, Спб 1893 стр. 321 и сл.

Пятилетний план останавливается пока на таких мероприятиях экономического и культурного порядка, которые способны ослабить тяготение рабоче-крестьянского пролетариата к злоупотреблению алкоголем с тем, чтобы впоследствии, в генеральном плане, окончательно ликвидировать водку и пиво в стране и заменить государственный доход от них в советском бюджете иными наступлениями, более эффектив- с народно-хозяйственной точки зрения. Английский писатель Вильям Гойль еще в прошлом веке доказал на примере Великобритании, что, в течение пятидесяти лет (с 1830 по 1879) население на пьянство, а правительство на заличивание результатов алкоголизма затратили такие колоссальные суммы, которые на много превысили народное богатство, накопленное Соединенным Королевством за этот период времени¹⁾.

Такого же характера сведения о сомнительности питейного дохода, как источника накопления, были представлены Дейчманом в комиссию, которая обсуждала динамику спиртовой операции в пятилетке 1928-29—1932-33 г.²⁾. Мы глубоко верим, что с ликвидацией алкоголизма в стране советов новая культура заменит его иным физиологическим наркомом: „опьянением искусством, наукой, красотой и гармонией жизни и труда“³⁾.

Остается только пожелать, чтобы в будущей пятилетке нашло бы себе место и искусство, которое пока еще не охвачено нашим планированием.

Мик. ШРАГ

Шляхи розвитку української текстильної промисловости

У довоєнній економіці України велика текстильна промисловість не мала будьякої помітної ваги. Мавши у своєму складі лише по 6 великих підприємств і посідаючи в загальній продукції кол. Росії питому вагу по одній з головніших галузів — вовняній — усього в 5% (в гуртовому виробництву), по бавовняній в сотій долі %, а по усій текстильній близько 1,3%, а числом робітників — 1,6%), текстильна промисловість на Україні являла яскравий приклад глибокого занепаду, за наявності визначних даних до широкого розвитку.

Довоєнній Україні властива й доба розвитку текстильної промисловости в першій половині XIX віку, коли через широкий розвиток вівчарства, потребу прикласти в промисловості поміщицький капітал, приплив на Україну чужоземних текстильних майстрів, які емігрували з Польщі й Німеччини, надто через затруднення ввозити до кол. Росії вироби цих майстрів і інш. причини, текстильна промисловість вартістю продукції і кількістю зайнятих у ній робітників посідала друге своїм значенням місце (слідом за гуральництвом) у промисловості України. Занепад вівчарства під впливом конкуренції австралійської вовни наслідком розвитку засівів пшениці, з одного боку, буйний розвиток буряківництва й цукрової промисловости, що являла куди прибутковішу царину прикладання поміщицьких капіталів, з другого, — а також скасування 1856 року митного кордону між Польщею і кол. Російськ. Імперією,

¹⁾ William Hoyle. „Our national resources and how they are wasted“. цит. по Янжулу „В поисках лучшего будущего“ стр. 338.

²⁾ Фурман „Путь развития борьбы с алкоголизмом“, журн. „Новый Мир“ 1929 кн. 10 стр. 90.

³⁾ Прив. доцент Шоломачич, цит. соч. стр. 13.

надзвичайно дужа експансія на Україну російської мануфактури, то-що, — усе це спричинилося до занепаду української текстильної промисловості, крім прядноджутової групи. У довоєнному торговельному балансі України текстиль — це найбільша стаття її пасиву: щорічно ввозилося на Україну мануфактури разом з одягом і галантереєю на 250 млн. крб.

Московський текстиль домінував у галузі бавовняних тканин (2,9 млн. пудів, а Лодзь близько 0,5 млн. пуд. 1913 р.), Лодзь у галузі вовняни (0,78 млн. пуд., а Москва 0,1 млн. пуд.).

Війна і революція створили такі основні передумови до розвитку текстильної промисловості на Україні.

а) Відійшла Польща — постачальник текстилю не тільки Україні а й іншим районам кол. Росії, якого, значно ажніяк не могла та не може цілком замістити своєю мануфактурою Центральний Промисловий Район;

б) Набагато зріс попит на текстиль, як з боку широких кіл населення, як і з боку зростальної промисловості й сільського господарства (канати, лантухи, шпагати, техн. сукно, тощо);

в) Підчас війни перевезено на Україну устаткування деяких текстильних підприємств;

г) Наявність великої кустарної текстильної промисловості і численних кадрів лишків робітничої сили й зосібна, кваліфікованої на Правобережжі і в колишніх районах, текстильної промисловості.

д) Наявність сировинної бази для одних галузей текстильної промисловості (прядиво-джутової), блискучі перспективи розвитку її для цієї й інших (кенаф, бавовна, асклепяс, кендир, прядиво, хемікалії і целюлоза, шовківництво) і великі переваги в транспорті проти інших основних районів виробництва текстилю в Союзі, як закордонної сировини (вовни, бавовни), як і внутрішньої (не лише з Кавказу, а й з Туркестану).

е) В обставинах плянового соціалістичного господарства, нарешті, потреба позбутися ненормального існування одного текстильного центру в СРСР, що дає понад 80% виробу текстилю в такій велетенській країні, як Союз РСР, до того ж центру, надзвичайно віддаленого (подібно як і другий центр — Ленінградський) від надто важливих районів збуту, що від них же для розвитку текстильної своєї промисловості вони (ці райони) везуть за кілька тисяч кілометрів паливо, хліб і харчі. Отакий стан і перевіз переробленої сировини назад до районів сировини є лише в колоніальній Великобританії.

ж) Наявність на Україні великого ринку збуту в межах розмірно невеличкого радіюсу.

з) Наявність, крім кустарної промисловості, нових перероблювальних підприємств трикотажної й швацької промисловості, що поважно рік-скрізь-рік зростають.

і) Можливість зменшити собівартість продуктів проти такої в Ц. П. Р.

Глибокий консерватизм у поглядах на районування текстильної промисловості, що був аж до останнього часу у багатьох робітників старої текстильної промисловості Союзу, тепер, під впливом перемоги плянового підходу до економіки та ширення аргументації нових районів, до певної міри, зникає. Широка дискусія про розвиток текстильної промисловості на Україні і активність низки округ щодо утворення її призвели до того, що проблема ця набирає чимраз актуальнішого значення. В центральній пресі Союзу, яскравий приклад того, що нарешті збагнули вагу й переваги розвитку на Україні текстильної промисловості — це виступ у „Плановое хозяйство“ т. А. Абрамова.

Зведена аргументація неприхильників розвитку текстильної промисловості на Україні зводиться до осьчого (див. напр. статтю т. Болотнікова „Укр. Економ.“ № 8 за 1928 р.):

а) „за наявності старих життєздатних центрів немає потреби розвивати нові“.

б) „це безперечно послабить Центральний Промисловий район, для якого текстильна промисловість є основною галуззю“.

в) „вільних ресурсів немає, їх не вистачає навіть для радикального вирішення основних завдань“.

г) „аналіз обрахунків тов. Шрага в його статті приводить до того, що їх треба визнати за цілком не переконливі і не доведені“.

Двома роками, що минули від часу дискусії про текстиль на Україні, наочно доведено почасті наявність, почасті хибність, а почасті й шкідливість цих аргументів. Крім вже наведених нами передумов (п. 2), тут можна відзначити:

а) повне незрозуміння потреби індустріалізації й пролетарізації районів Правобережжя і Надніпрянщини і конечності побороти перенаселеність цих районів, чого ніяк не можна зробити розвитком одної лише цукрової промисловості;

б) повне незрозуміння перспектив розвитку Ц. П. району, що вони, як це вже яскраво виявилось, зовсім не обмежуються одним текстилем;

в) повне незрозуміння величезних можливостей посилення усіх темпів розвитку усієї промисловості і можливості знайти, „вільні ресурси“, в наявності яких взагалі багато хто ще донедавна мав також великий сумнів.

г) явно легковажний підхід до критики розрахунків економії від розвитку текстильної промисловості на Україні*).

Наведемо деякі витяги з об'єктивно пророблених питань цього порядку робітника Союзного Центру т. А. Абрамова („Пл. Хоз.“) Осьщо він інше:

„Тепер же в цьому основному і важливішому питанні — робіслі створились зовсім інші обставини. Безробітних на Україні багато, навчання робітників тепер, особливо українців, повинно забрати небагато часу (як це не схоже на тезу про *імпорт* на Україну робісли, яку, як аргумент проти текстильної промисловості, виставляли її неприхильники на Україні М. Ш.). Інші ж питання розвитку текстильної промисловості на Україні складаються так:

„Середньо-азійську бавовну Україна може одержувати за маршрутом Середня Азія — Красноводськ — Баку — Батум — Одеса (чи інший порт). Вартість цього транспорту становить: Середня Азія — Красноводськ — 10 карб. (у тарифах спеціально для бавовни), Красноводськ — Баку (морем) — 17 карб. 79 коп., Баку — Батум (залізницею) — 69 карб. 60 коп. і Батум — Одеса (морем) — 17 карб. 50 коп. Разом 110 карб. 89 коп. за тону, при чім, починаючи з Красноводська по напрямку на Батум і далі, тарифи, що не передбачають провіз бавовни й, тимто, будуть дешевші. Отже, провіз бавовни на Україні може бути навіть дешевший, ніж для центрального промислового району. (Підкреслення моє М. Ш. Тут ще не обраховано можливу економію в разі

*) Ось один з прикладів аргументації начебто за Веберди: „саме завдяки економії на цих видатках (т. зв. інших, що становлять 40% від собівартості тканини) в місцях зкупчення текстильної промисловості й створились текстильні центри. Крім цікавої тавтології „центри створились, бо були центри“, де речення являє приклад повного нехтування автором такої основної початкової „передумови“ створення цих центрів, як колоніальна політика царської Росії, яка штучно затримувала розвиток текстильної промисловості в районах сировини й інших районах збуту.

перевозу вагонів з бавовною через Каспій паромом, про що питання вже стоїть).

„Робітників можна буде, звичайно, спершу вивчити і тоді своєю трудовою обстановкою й продуктивністю праці ці фабрики нічим не відрізнятимуться від подібних фабрик центру, а вироби, через вищевказані причини й особливо, якщо ще додати сюди економію на транспорті від ЦПР до України (пересічно на 150 тис. крб. на тону) будуть безперечно набагато дешевші, ніж які ввозяться з ЦПР (підкреслення мое М. Ш. Якщо додати до цього ще ті переваги, що ми їх матимемо від власних засівів бавовни, ці переваги ще більше зростують).

„Слід, проте, відзначити, що в зв'язку з недостатньою текстильною сировини, проблему бавовняної промисловости на Україні, подібно, як і в Дагестані, слід розв'язувати передусім на шляхах розвитку власної сировинної бавовняної бази, чого цілком можливо дійти. Цю проблему розв'язавши, питання про створення бавовнопрядивної і бавовноткацької промисловости на Україні не буде дискусійне“.

Як відомо НКЗем передбачає 1932-33 р. засів 300 тис. гектар бавовни, що становить більше за половину наявної площі засіву її в Узбекистані — 579 т. г. 1928 р. і більш за $\frac{1}{3}$ усієї площі її засіву в СРСР.

Отже перспективи для бавовняної пром-сти на Україні блискучі. Чудові вони й для інших галузів текстилю.

Щодо розвитку вовняної промисловости і саме тонкововняної, то Україна, каже далі автор, являє особливе вигідне місце (підкресл. мое М. Ш.). Близько 85% усієї потреби в тонких сукнах ми імпортуємо з Австралії. Цю вовну в брудному вигляді ми довозимо до СРСР через Чорноморські порти. Нині цю вовну відвантажують в Новоросійську та направляють залізницею до Невиномиської, де є центральні мийки, а вже звідти в митому виді до Москви, Ленінграду тощо. Тимчасом Півн. Кавказ і Дагестан—наші основні райони тонкорунного вівчарства, де близькими роками повинні в кілька разів зрости отари цих овець. Крім того імпорт вовни, протягом близьких років також має зрости. Усю цю величезну пайку вовни, як внутрішнього збору, як і імпортованої, передбачено мити в Невиномиській вовномийці. Вовномийку, в зв'язку з цим, мають набагато поширити, але певно, що до таких розмірів поширити її буде неможливо. Тому треба збудувати нову вовномийку в іншому, придатнішому на це місці. Таке місце—це Херсон. Ми вже вказували, що до Херсонського порту можуть входити океанські кораблі, отже, вовна з Австралії може йти впрост до Херсону. З Херсону залізницею вона може йти всюди і віддасть до Москви навіть менша, ніж від Невиномиської. Це позбавляє перевантаження вовни з пароплаву на потяг і порти—перевозу її до Невиномиської на віддалі 200 кілометрів. Останнє виносить понад 18 карб. за тону, при чім, що брудна мериносова вовна містить у собі 70% бруду, то це означає, що перевіз бруду сплачується з 18 карб. 70%, тобто: 13 карб., або інакше кажучи, на кожні 3 центнери чистої вовни припадає коло 18 карб. відатків. Усе це буде непотрібно, коли збудувати вовномийки в Херсоні.

Вказуючи на те, що вода й клімат на Україні подібно до води й клімату Невиномиської, автор спиняється ще на тій перевазі яку може мати Україна в разі відмовлення від провозу готової тканини з Москви (150 карб.). „Отже, для України економія буде в 281 карб. а з перевантаженням, підвозом, тощо, не менш 300 к. на тону вовняного вантажу, або пересічно до 25 к. на метр, що становить приблизно, 5% до собівартості (підкресл. мое МШ). Зваживши, що ринок України може забрати десятки тисяч тон вантажу різних тканин, десятки міль метр.—економії тільки на одному транспорті буде десятки міль карб.“.

Якщо додати до цього ще *економію від прискореного обігу капіталів, від дешевшої роботи*, тощо, то вся економія, як це ми.. стверджували і два роки тому, дорівнюватиме близько 10% проти собівартости тканини в ЦПО.

Не розглядаючи більше аргументацію неприхильників текстильної промисловости на Україні, вкажемо лише, що маємо не менш блискучі передумовини до розвитку тут і прядноджутового виробництва (сировина, паливо, економія на транспорті, тощо), і штучного шовку і природного шовку (теж саме), і таких перероблювальних текстиль галузів, як трикотажна й швацька.

Крім вказаних передумовин розвитку текстильної промисловости, цього ж потрібно й через низку інших загального порядку моментів, що полягають передусім у:

- а) величезній ролі цього розвитку текст. про-сти для індустріялізації сільського господарства України, зосібна степового;
- б) величезному впливі його на піднесення промислово відсталих районів і на зменшення перенаселення, безробіття на Правобережжя і в містечках;
- в) створенні нових кадрів пролетаріату в індустріально відсталих і близьких до кордону районах УСРР;
- г) збільшенні обороноздатности країни;
- д) великому прискоренні обігу капіталів.

Через усі ці, як і наведені раніш моменти треба ставити питання не про розпорощене будівництво на Україні окремих текстильних підприємств, а про пророблення широкого ґрунтованого пляна розвитку усієї промисловости, запровадивши в ньому принципи спеціалізації й комбінування виробництв, максимальної раціоналізації, із застосуванням останніх досягнень техніки закордонної й союзнаї. При цьому надто важливо *правильно розв'язати питання географічного розміщення окремих галузів текстильної промисловости в різних районах України*, з обрахунком при цьому усіх переваг близькости сировини, наявности робили, зручности транспорту, впливу агломераційного чинника тощо.

Текстильна промисловість України повинна розвиватися не коштом зменшення витрат на групу А. чи на інші галузі про-сти УСРР, а коштом правильного перерозподілу витрат на цю галузь по окремих районах СРСР.

На початок 5-тирічного пляна стан української текстильної промисловости характеризувався такими даними:

По *прядо-джутовій держпромисловості*—гуртовий виріб 1928-29 р. виносив у цінах 1926-27 р. понад 30 міл. карб., число робітників—8,4 тис. чол. Розташування в основному—Одеса—Харків.

Питома вага цієї галузі в усій галузі СРСР велика й становить 38,8% за продукцією і 29,4% за кількістю робітників, що сталося в наслідок наявности таких сприятливих умов, сільське господарство, експорт хліба, сировина, зручність імпорту джуту на Одесу, тощо. Останніми роками запроваджено нове виробництво снопов'язального шпату з радянського прядива і проектується вживати замість закордонного джуту свого кенафу.

По *вовняній промисловості*—що чимало змінила свій характер і розміри проти довоєнних через відхід від України до РСФСР колишнього центру українського сукняного виробництва—Клинців, гуртового виробу держпромисловости було 1928-29 р. понад 22 міл. карб., а робітників—3,2 тис. чолов. Розташування підприємств цієї галузі: Харківщина „Червона Нитка“, вонюмийна ф-ка, Сумщина, Кремінчук, Дунаєвці,

Лубенщина. Питома вага галузі в союзному виробництві становила 1928-29 р. за продукцією усього лише 4%, за кількістю робітників 5%. Існує ще кілька невеликих кооперативних підприємств.

По бавовняній і трикотажній промисловості Україна ще більш відстала. Тоді, як бавовняного виробництва на Україні майже немає, трикотажне зробило певні успіхи і перетворилося з довоєнного кустарного в механізоване фабричне з гуртовим виробом в 11 міл. карб. і кількістю робітників в 2,6 тис. чол. Розташування підприємств: Харків, Київ, Полтава, Маріупіль й інші більші міста. Видатне місце посідає в цій галузі кустарна кооперація. Найбільший ліміт дальшого розвитку—сировина.

По штучному шовку і природному Україні надто відстала і в цих галузях на початок п'ятиріччя не мала жодного підприємства.

Величезними кроками, натомість, пішов розвиток нової галузі промисловості—швацької, що є продуктом радянського господарства і дедалі інтенсивніше замінює колишнє дрібне кустарно-ремісничє виробництво з його багатотисячною армією кравців, кравчих, швачок, картузників, тощо. Ця галузь у держпромисловості виробила 1928-29 р. продукту понад 87 міл. карб., за кількістю робітників в ній—8,6 тис. чол., що становила за продукцією 11,7% до союзної, а за кількістю робітників—14,7%. Розташування 16 великих підприємств у більших округових центрах УСРР: Харкові, Києві, Одесі, Луганському, Миколаєві, Маріуполі, Дніпропетровському, Запоріжжі, Херсоні, Зіновівському і т. інш.

В цілому райони усієї текстильної промисловості в основному охоплюють Київщину, Полтавщину, Харківщину, Одещину.

Бавовняна промисловість за даними 1926-27 р *)

ПУНКТ	Число робіт- ників	Потужність двигун. (НР)		Ел-мо- тор чу- жого струму	Вартість майна (тис.кар.)	Гуртовий виріб (тис.кар.)
		Вста- нов.	Діяль- них			
м. Харків	129	—	—	59	153,7	669,2
м. Київ	23	—	—	22	16,9	219,1
м. Мелітопіль	36	14	14	—	34,0	195,8
Кол. Аяндау Мелітоп.Окр.	22	4	4	—	8,9	83,1

Вовняна промисловість

м. Харків	1 369	315	315	—	1 823,5	6 491,9
Дунаєвці Кам. О.	556	282	282	—	340,2	2 367,6
м. Суми	253	132	132	15	691,5	1 113,6
м. Лубні	173	73	73	—	65,8	726,0
м. Богуслав, Білоцерк.Окр.	189	95	61	—	203,1	537,8
м. Одеса	141	—	—	40	125,2	465,1

Швацька промисловість

м. Харків	1 985	—	—	104	1 548,7	12 142,1
м. Дніпропетровськ	611	—	—	49	557,5	3 615,6
м. Київ	457	—	—	20	173,5	1 680,5
м. Одеса	306	—	—	14	627,0	1 679,1
м. Сталіне	176	—	—	22	132,6	1 152,4

Трикотажна промисловість

м. Полтава	1 074	—	—	68	419,7	3 389,7
м. Харків	240	—	—	33	382,6	618,3
м. Київ	196	—	—	20	95,3	412,7
м. Маріупіль	68	—	—	8	66,4	176,2

*) Дані за 1926-27 р. найповніші. Хоч окремі галузі в 1927-28—1928-29 р. значно зросли, але географічне їх розташування майже не змінилося.

Оброблення конопель

ПУНКТ	Число робіт- ників	Потужність двигун. (HP)		Ел-мо- тор ч. жого струму	Вартість майна (тис. крб.)	Гуртовий виріб (тис. крб.)
		Вста- нов.	Діаль- них			
м. Одеса	4 010	1 084	710	1 206	3 293,3	14 913,3
Н.-Бавар. Хар. Окр.	3 089	5 952	4 997	—	7 002,9	9 018,1
м. Київ	51	—	—	—	1,7	74,9

Оброблення мішаних волокнувальн. речовин:

м. Луганське	430	—	—	250	722,1	2 387,4
------------------------	-----	---	---	-----	-------	---------

Контрольні цифри на 1929-30 рік передбачають такий зріст державної текстильної промисловости:

Гуртовий виріб

ГАЛУЗЬ	Гурт. від. ціни 1926-27 р. в тис. крб.			Кількість робітників		
	1928-29 р.	1929-30 р.	% 1928 к 1929 р.	1928-29 р.	1929-30 р.	% 1930 к 1929 р.
Прядно-джутов. Укр. текстиль. Вовняна:	30 686	40 100	130	8 376	8 376	100
Укр. текстиль.	2 866	2 996	104	365	348	95,5
Укр. сукно	7 409	9 370	127	1 012	1 070	105,6
Місцева	12 124	16 542	136	1 822	2 065	113,3
Разом по вовняній	22 399	28 908	129	3 199	3 483	108,9
Трикотажна	11 038	16 557	151	2 554	3 125	122,4
Разом по текстильн.	63 123	83 565	138,5	14 129	14 984	106,1
По швацькій	87 155	139 721	161,0	8 645	10 442	120,8

Зменшення собівартости запроєктовано в 6,4% по прядно-джутовій, в 8% по „Укр. сукно“ і в 14% по місцевій вовняній, в 13,5%, по трикотажній і в 12,5% по швацькій галузі.

Капітальні витрати вноситимуть: по всій текстильній промисловості 6.730 тис. крб., з яких 2.120 тис. крб. на заходи і будівництво на поліпшення первинного оброблення прядива й льону, а по швацькій 480 тис. крб.

Зріст продукції текстильної промисловости в 38,5% чимало відстає від темпів зросту як усієї республіканської промисловости (49%), як і місцевої (58%), при чім це відставання, крім трикотажної галузі, позначається і в умовах порівняння з темпом зростання групи „Б“, що він виносить 43% (окремо по республіканській промисловості дає 34%, а по місцевій 54%).

Це відставання є почасти наслідком обмежених капіталовкладень до галузі минулих років (зокрема відсутність вкладень на бавовняну галузь і на первинне оброблення прядива) і наслідком слабкої сировинної бази, прикладом чого може бути хоч-би факт гострої дефіцитности балансу прядива 1929-30 р. з мінімальною потребою промисловости в 16,6 тис. тон, промкооперації в 3,4 тис. тон й інших споживачів в 0,5 тис. тон., а разом 20,5 тис. тон, товарний збір визначено в 16 тис. тон, а плян заготівлі в 12 тис. тон. Дефіцит, отже, становить 8,5 тис. тон, що їх нині передбачено значною мірою покрити збільшенням заготівлі.

Надто кепський стан і в обсягу сировинної бази для вовняної промисловості, про що буде далі.

Накресленого зменшення собівартості промисловості повинна досягти за всяку ціну, підвищуючи одночасно якість продукції, шляхом широкого застосування раціоналізації усіх сторін виробництва і використання такого нового фактору на виробництві й соціалістичного змагання.

Хоч капітальні вклади дещо перевищують запроектовані у п'ятиріччі (1928-29 р. вони становили 4.365 тис. карб., а 1929-30 р. 6.740 тис. карб., а за п'ятиріччю мали становити 4.030 тис. карб. 1928-29 р. і 6.520 тис. карб. 1929-30 р.), але це перевищення набагато менше, ніж по усій іншій промисловості, що в обставинах великого відставання розвитку цієї галузі попередніх років і в світлі накресленого вгорі значення її на Україні годі вважати за виправдане, тим більш, що усе це перевищення 1929-30 р. є виключним наслідком великих капіталовкладань на первинне оброблення прядива (2.120 тис. карб.). Без них капіталовкладання до текстильної промисловості 1929-30 р. куди менші, ніж це передбачалося за п'ятиріччю.

План капітальних робіт містить в собі такі головніші роботи, як продовження будівництва нової трикотажної фабрики в м. Києві (закінчується 1930-31 р.), будівництво заводів первинного оброблення коноплі, закінчення снопов'язального цеху в Одесі, початок поширення ткацького цеху в Одесі. Окремо стоять асигнування на будівництво однієї фабрики штучного шовку. В плані капітальних робіт відсутні такі ажик потрібні роботи, як реконструкція „Червоної Нитки“ в Харкові і початок будівництва нової бавовняної фабрики в м. Полтаві, що видається особливо помилковим, якщо згадати про перспективи розвитку бавовни на Україні. По швацькій промисловості з плану викреслено будівництво нової фабрики в м. Києві.

План капітальних робіт в текстильній пром-сті не видбиває тих основних засад і напрямку розвитку текстильної промисловості, що ми про них вгорі згадували і через те доцільно негайно поставити питання про його перегляд у бік збільшення.

Наведені вгорі основні засади і напрямки розвитку текстильної промисловості на Україні не мають повного відбиття і в п'ятирічному плані, що, почасти, пояснюється з'ясуванням деяких моментів, які особливо сприяють цьому розвитку вже по закінченні опрацювання п'ятирічки (перспективи бавовництва і первинного оброблення конопель і т. ін.). Ці твердження яскраво ілюструють хоч би такі порівняльні дані щодо капіталовкладень в текстильну галузь в Союзі*) і на Україні.

1) За п'ятиріччю ВРНГ Союзу (1928-29 р.—1932-33 р.) в Союзі передбачено побудувати такі нові фабрики:

	Кількість	Загал. варт. в міл. карб.
а) Бавовняна галузь		
Прядильних фабрик . . .	35	313,13
Ткацьких „ . . .	31	195,98
Оброблювальних фабрик	2	31,89
Трикотажних „ . . .	12	61,48
б) Вовняна галузь		
Різн. фабрик . . .	15	174,76
в) Льняна галузь	20	101,9
г) Прядно-джутова	7	14,84

*) Дані наведені з доповіді т. Куйбишева VIII З'їзду Профсоюзів.

2) На Україні передбачено побудувати такі нові фабрики:

Фабрики:

Прядно-джутова	1 ф-ка	7 міл. карб.
Вовняна	2 "	3,85 " "
Бавовняна	1 "	6,2 " "
Трикотажна	2 "	2,55 " "

Розмір капітальних вкладань за п'ятиріччя по Союзу:

Бавовняна	899,72 м. к. (нове—353,7)
Вовняна	204,32 " " 104,65)
Льняна	158,59 " " 61,76)
Прядно-джутова	31,85 " " 9,66)

Контрольні роботи (фізичний обсяг) Текстильної промисловости УССР за п'ятиріччю:

Пенько-джутова	15,06 м. к. нове—7,0 м.к.
Вовняна	9,07 " " 3,8
Бавовняна	6,2 " " 6,2 "
Трикотажна	3,8 " " 1,97 "

Отже, на Україні будуватиметься лише одна (1 . . .) бавовняна фабрика з 66 (0,01%), лише 2 трикотажні з 12, лише 2 вовняні з 15 і, нарешті, лише 1 прядно-джутова з 27 льно-прядно-джутових в Союзі. Це фактично означає, що Україну з нового текстильного будівництва викреслено, що наочно відбиває помилкове ставлення до районування цієї промисловости в Союзі, головню, у керівників ВТС й їхню недооцінку усього значення й переваг розвит. у цієї промисловости на Україні. Весь напрям капіталовкладань у текстильну промисловість Союзу, коли з загальної суми в 1 мільярд 295 міл. карб. на текстильну промисловість припадає Україні лише 34 міл. карб., або 0,02%, потребує рішучого перегляду в бік поважного піднесення ваги капіталовкладень по усіх галузях текстильної промисловости України.

ВРНГ Союзу (ВТС) намітив у свій час такі основи, що на них треба орієнтуватися в будівництві текстильних фабрик:

„Основні засади цих директив такі. Добираючи райони будівництва текстильної промисловости треба, передусім, виходити з основного завдання—одержати найбільшу ефективність капіталовкладань шляхом, головню, зменшення собівартости виробництва. Останнє є одним з важливіших факторів у розв'язанні питання про географічне розташування текстильної промисловости, скоро питання про індустріалізацію віддалених і відсталіх районів Союзу є загальним моментом для більшості районів.

„Одною з сприятливих обставин для розвитку текстильної промисловости є наявність відповідних сировинних ресурсів у даному районі. Що, проте, сировина в текстильному виробництві входить майже усією своєю вагою до ваги готового товару тільки після первинного її оброблення, то в районах великого розвитку текстильної сировини доцільно передусім насаджувати підприємства на первинне оброблення сировини, наближаючи останні до місця її заготівель.

„Щодо підприємств на дальше перероблення сировини в готовий товар, то при забезпечености сировинною базою в нових районах доцільно створювати текстильну промисловість переважно в межах задоволення місцевого попиту за умови, якщо рівень витрат виробництва можна забезпечити так, щоб вигоди від економії на транспортних видатках дали реально народньо-господарську економію.

„Щоб перероблювати сировину в нових районах у межах, що виходять за межі задоволення потреб даного ринку, потрібно чимало надзвичайно сприятливих обставин, серед яких основне значення має

наявність відповідної робочої сили з можливістю збільшення її кваліфікації до того рівня, щоб її продуктивність завжди була б менша за пересічну продуктивність по всій текстильній промисловості.

„Добираючи місце для будівництва нових текстильних фабрик певне значення мають також питання паливостачання, при чім особливо важливе значення має насадження текстильних підприємств в районах, забезпечених місцевим паливом (головно, торфом), або розташування поблизу від електровень, що будуються, особливо там, де є можливість використати відроблену пару для господарських потреб або для потреб технологічного процесу.

„Велике значення для створення текстильної промисловости в нових районах має наявність в них менш, або більш розвинутої кустарної промисловости. Остання може зробитись джерелом поповнення вимог у кваліфікованій робсилі.

„Крім того, мають значення і такі чинники, як клімат, якість води і деякі інші“.

Усі наведені основи є на Україні.

П'ятирічний план їх не відбиває*) і чебез те в цій частині *потребує ґрунтовного перероблення*. При цьому треба урахувати і необхідність здійснити гасло — „виконати 5-тирічку в 4 роки“.

Корективи до 5-тирічки текстильної промисловости по окремих галузях потрібні осьякі:

а) *По бавовняній галузі треба вже цього року розпочати будувати бавовнопрядивні в м. Полтаві. Проекта фабрики розроблено, фінансування її будівництва цього року в розмірі 1 міл. карб. забезпечує Полтавський Округвиком. В обставинах гострої нестачі бавовняного прядива, що її відчуває трикотажна промисловість і кустарна, надто на певні номери прядива, це будівництво треба форсувати.*

Крім цього, потрібно негайно розпочати *проектувати кілька нових бавовняних фабрик*, що вони перероблятимуть вже великою мірою українську бавовну. 1932-33 р. 300 тис. гектарів засіву бавовни на Україні можуть дати врожаю близько 6 міл. пудів сухої бавовни (20 пудів з гектару, як мінімальне). Це вже могло б забезпечити роботу багатьох нових великих фабрик на Україні. Проте, обраховуючи, що: 1) ці 300 тис. гектарів не дадуть ще повного врожаю і 2) що чималу пайку бавовни з України треба буде направити і на існуючі фабрики Центру, щоб зменшити імпорт до них закордонної бавовни, ми вважаємо, що на Україні може лишитись для переробки усього близько 2,5 міл. пудів бавовни, *що цілком забезпечить роботу 5 нових бавовняних прядно-ткацьких фабрик* (на 1936-37 р. проектуємо роботу на Україні 15 фабрик). Їх і треба побудувати протягом 30-31—32-33 р.р. Орієнтовна вартість їх близько 57 міл. карб. (розрахунок: прядна ф-ка на 100 тис. веретен пересічно 9 міл. карб., ткацька на 2 тис. варстатів—6,3 міл. карб., прядно-ткацьку приймаємо орієнтовно в 15 міл. карб. Приймаємо, що будуватиметься 2 прядно-ткацькі і 3 прядивні). До будівництва по СРСР це винесе усього 14% (за вартістю).

Термін будівництва фабрик 1½—2 роки. Перша фабрика в Полтаві—початок будівництва 1929-30 рік, кінець 1930-31 рік. Друга в Одесі—початок будівництва 1930-31 р., кінець—1931-32 р. Третя—Правобережжя ті ж терміни. Четверта—теж. Початок—1931-32 рік, кінець—1932-33 р. (частково продукція 1932-33 р.). П'ята—теж, або

*) П'ятирічка, напр., передбачає 77% усіх витрат на нове будівництво в бавовняній промисловості знову ж у ЦПО. Теж саме передбачено і у вояняній галузі. Досить уважно ознайомитись із загадкою вже статтю т. Абрамова, щоб переконатись в помилковості такого районування нового будівництва в цих галузях.

Полтавщина. Початок—1932-33 рік, кінець—1933-34 рік. Треба також підготовувати будівництво кількох бавовноочистних заводів, олієнь і передбачити видатки на науково-дослідницькі роботи та організацію бавовняних радгоспів і колгоспів.

б) *По вовняній галузі*, крім запроєктованих у 5-тиріччі двох грубо-сукняних фабрик, вважаємо за доцільне запроєктувати будівництво ще одної тонко-сукняної фабрики. При цьому виходимо з перспектив розвитку сировинної бази на Україні (про що далі) і з вищенаведених міркувань економічної переваги розвитку цієї галузі промисловости на Україні навіть на імпортовій сировині. Галузь ця мала-б збільшити пайку свого виробу 1932-33 р. із запроєктованих у 5-тиріччі 28,8 м. карб. до 40 м. карб. Термін будівництва фабрик—1,5 роки. Першу фабрику в Кременчузі вже збудовано. Друга фабрика (Лубни)—початок будівництва 1930-31 р., кінець—1931-32 р. Третя (тонкосукняна)—орієнтовно Київ або Херсон, початок—1931-32 р., кінець—1932-33 рік, вартість близько 4 м. карб. Раніше будувати недоцільно, бо є певні виробничі резерви на Півночі Союзу. Крім того, належить реконструювати „Червону Нитку“ у Харкові, почавши цю роботу ще поточного року. Нарешті, на 1932-33 рік треба поставити проектування фабрики півкавольного прядіння на грубій українській вовні.

в) *По прядно-джутовій галузі* вже виявилась потреба набагато збільшити виробництво на Україні, а саме з 62 м. штук 32 33 року (за 5-тирічкою) до 90 м. шт. Але і в цьому збільшенні ще не враховано повністю останні пляни *широкої колективізації сільського господарства*. Ми приймаємо, орієнтовно, збільшення виробу галузі (32-33 р. до 150 м. к. проти 80 м. к. за 5-тирічкою), що потребуватиме форсування будівництва нової Кременчуцької ф-ки, реконструкції Одеської джутової і поширення Ново-Баварської. Крім цього, 1931-32 р. треба почати будівництво нової прядно-ткацької фабрики, що вироблятиме пожежні рукави й брезенти. Чимало зростуть (це вже є і 1929-30 р.) капіталовкладання до механізації первинного оброблення коноплі й льону. 1929-30 р. на цю мету і на науково-дослідницькі роботи асигновано 2,2 м. карб.

г) *По штучному шовку*—треба крім вже запроєктованих двох фабрик у Полтаві й Дніпропетровському передбачити побудування ще одної в Кременчузі, на що вже є принципова згода Головного Комітету Штучного Волокна. Усе будівництво в цій галузі треба прискорити, в зв'язку з чим, ми проектуємо збільшення виробництва по галузі на кінець п'ятирічки до 17 м. карб., замість 8,7 м. карб.

Треба також приділити серйозну увагу виробництву *природного шовку*, що для його розвитку Україна має усі передумови. До 5-тирічки треба додатково ввести дві великі шовкомотальні в районі Київщини й Півдня України. Ткацькі фабрики на Україні тимчасом будувати недоцільно, бо Союз має такі не завантажені фабрики на Півночі. Вартість кожної шовкомотальні близько 0,5 м. карб. Початок будівництва їх: 1930-31 й 1931-32 р.р.

д) *По трикотажній галузі* в зв'язку з великим збільшенням бавовняного виробництва на Україні і виробництва шовку, з одного боку, і мізерними темпами 5-тирічки, з другого, потрібно ввести коректив до 5-тирічки в бік збільшення виробу 1932-33 р. приміром до 200% (до 75 м. к.), що можуть дати Кутузівська ф-ка після виводу з неї виробництва сукна, перебудування й устаткування другого корпусу Сахарного з-ду в м. Києві та поширення Полтавської фабрики.

Дещо має зрости і *швацька промисловість*, що їй, проте, і так вже надано у 5-тиріччі надто великий темп зросту (близько 590%).

Хоч Українська текстильна промисловість має безперечні економічні переваги для її розвитку над промисловістю ЦПО *навіть коли буде довіз до цих районів сировини з інших районів* (як ось бавовна з Туркестану) чи із закордону (вовни, джуту, бавовни, тощо), але всеж шляхи розвитку її на Україні треба як *найшільніше ув'язати з поширенням її власної сировинної бази*. Вже згадувалося що на це Україна має усі передумови.

Бавовна. Представники РСІ СРСР і спеціальна комісія з Москви восени 1929 р. остаточно виявила наявність чудових перспектив культури бавовни на Україні. Обсліджено було Брилівську, Херсонську та Одеську дослідну станцію і радгосп Цімервальд. Профессор В. Ротмістров повідомляє про наслідки роботи комісії („Вісти“ 3-XII 1929 р.) таке:

„В Цімервальді загальний вигляд бавовняної плянтації зі стиглими коробочками та свіжнobilим сирцем у них зробив враження „справжнього Туркестану“, тобто наша українська плянтація мала вигляд не гірший, ніж у Туркестані. А всі взагалі пункти дослідів з бавовняком переконали Комісію, що південь України безперечно бавовничий район. Такий висновок зробила Комісія, щодо складу її входило три представники Головного Бавовняного Комітету, що ось уже протягом 3 років заперечував можливість культивувати бавовняник на Україні. Цей Комітет твердив, що досліді на Україні виявили негативні наслідки щодо цього і що Україна лежить так далеко на північ від відомих бавовняних районів, що всі теоретичні підстави суперечать навіть думці припустити таку можливість, а найпаче культуру бавовняника без зрошення, бо культура бавовняника без зрошення неможлива. Наслідком об'їзду Комісії була постанова на перший рік закласти 2.500 га бавовняних плянтацій без зрошення. Це означає, що Україна зі своїм бавовництвом, так би мовити виплаває на велику воду, залічується до міжнародного списку країн з розвиненим бавовництвом, а це робить нову еру для народного господарства України. (підкреслення мое М. Ш.)

Проф. Ротмістров вважає, що без зрошення ми можемо сподіватися врожаїв сирця бавовни пересічно до 40 пудів з одного га, а із зрошенням та угноєнням до 100 пуд. Площу ж культури бавовняника можна довести близько до 600.000 га. За певною імовірністю з 1 міл. га, де культура бавовняника із зрошенням буде рентабельна та найкорисніша з усіх культур на Україні. Це дає 90% сучасної площі бавовняника в Туркестані, який, однак, має всього 30—35 пуд. (при зрошенні на дехканських нивах) з га. Прискорити розвиток бавовняника тим більш потрібно, що він крім великої рентабельності, дасть роботу великій кількості люду. Економічну вигідність культури бавовняника на Україні проф. Ротмістров оцінює в 80—130 міл. карб. чистого прибутку щороку.

Увесь південний зрошувальний район України видобуватиме 12—15 міл. пуд. волокна (600 тис. га по 70 пуд.—42 м. п. сирцю, а волокна третя частина сирця, тобто близько 14 міл. пуд.).

Вже зазначено, що 1932-33 р. передбачено засіяти 300 т. га і це вже з величезном *лишком*, що його (цей *лишок*) треба буде вивозити для північної промисловости в заміну імпорту, покрити потребу тих фабрик, які ми проектуємо побудувати на Україні. *Готуватись переоблаштовувати цю бавовну треба вже прискореним темпом.*

Зосібна, тепер вже потрібно опрацювати усі питання щодо організації радгоспів і колгоспів, підготовлювати насіння і оброблення, зрошувати площу, до первинного оброблення бавовни, тощо.

Прядиво і кенаф. Прядно-джутова промисловість України на кінець 5-тирічки має перетворитись у *прядно-кенафну*. В кінці 5-тирічки суміш кенафу і джуту має орієнтовно дати: 75% першого і 25% другого. Проте, і в частині розвитку коноплярства і в частині засівів кенафу ми маємо зовсім незадовільний стан.

За контрольними цифрами по промисловості Союзу на 1929-30 рік передбачено зменшити постачання прядива промисловості на 14% проти цифр 5-тирічки. Про баянс на Україні вже згадувано. Слід вжити надзвичайних заходів, щоб виправити цей загрозливий стан. До цього виправлення величезною мірою повинно спричинитись здійснення *механізації первинного оброблення прядива і низка заходів до збільшення площ під сировиною*. Цього року в К. Ц. промисловості України вперше передбачено витрати 2.100 тис. карб. на заходи щодо первинного оброблення прядива, а саме на організацію заводів первинного оброблення, радгоспів, на науково-дослідницькі роботи, тощо. Треба вже тепер створити *спеціальну організацію*, що провадила б усю роботу в цій царині. Райони будівництва заводів вже намічено (Новгород-Сіверськ, або Узру на Глухівщині, Путівльський район і Хільчанський район на Глухівщині, Куликівський, або Олішевський райони на Чернігівщині на перероблення льону), в деяких поки що провадитиметься підготовча робота і організуватимуться радгоспи (Проскурівська, Коростеньська, Ніженська, Полтавська і інші округи). Поруч з цими заходами реконструктивного порядку треба вжити заходів і по *лінії піднесення мізерної тепер товаровості прядива*. (Площа засівів коноплі по Союзу 1929 р. склала 134,2% до довоєнкової (1913 р.), гуртового збору 123,4%, а товаровий вихід лише 98,1%).

Великі масиви заболочених земель у Поліссі, що їх обраховується в сотні тисяч га (тільки на Коростенщині близько 300 га), наявність тут великих площ лісових земель, що дають врожай по тоні льону і прядива з гектару й інші передумови,—все це дозволяє вважати що навіть не за *максимальної уваги* до цієї справи, а виріст за уваги (і центру, і місця) ми можемо через *фабрики-комбінати*, що вироблятимуть тут волокно, цілковито забезпечити всі наші потреби в прядиві вже близькими роками.

Негаразд стоїть справа і з *кенафом*, що його покищо маємо і в кепської якості і в незадовільній кількості. Надходження кенафу в Союзі і 1928-29 р. і 1929-30 р. йшло значно менше за плянові передбачення: 1928-29 р. на 40% менше, а 1929-30 р. на 34%. Отже, тут маємо неприпустиме відставання за наявності великих перспектив розвитку цієї культури. Хоч кенаф вважають за „субтропічну“ культуру, але поширення її за проф. В. Ротмістровим цілком можливе й рентабельне в більш „північних районах, ніж наш (український М. Ш.) південний зрошувальний район. Культуру цю можна провадити без зрошення в північній половині Степу, та в південній частині Лісостепу.“ Гуртовий збір волокна можна довести на Україні до 20 міл. пудів, рахуючи врожай волокна по 40 пуд. з га (досліди давали 60—70 пуд.).

Розрив між можливостями та реалізацією їх величезний. Його треба негайно-ж почати, рішучо усувати спільними заходами ВРНГ, НКЗ і науково-дослідницьких організацій і зміною темпів та способів роботи Т-ва „Кенаф“.

На велику увагу заслуговує і проблема розвитку на Україні культури *кендіра та низки інших текстильних культур*. Зосібна треба, нарешті, поставити на реальний ґрунт і справу широкого розвитку на Україні *шовківництва*, до чого особливо може спричинитись утворення *кількох шовкомоталень*.

Вовна. Про надто незадовільний, навіть загрозливий, стан вівчарства на Україні свідчать такі дані НКЗ про кількість овець на Україні (в тис. голів)

1916 р.	1923 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.	1929 р.
6.338	8.269	9.626	8.625	7.847	7.675	6.500

Поруч з цим катастрофічним зменшенням кількості вівчарства не вжито енергійних заходів до збереження від убою цігейських овець.

Пляни заготівель Т-ва „Шерсть“ 1928-29 р. виконано на Україні лише—но на 82,9%, що становить 14,5% до гуртового „настригу“ вовни, проти намічених 18,5%. *Товаровий вихід і тут мізерний.*

7-міричка Т-ва „Овцевод“ накреслює зростання вівчарства в колгоспах в таких розмірах:

	Тонкорун	Півгруб	Разом
1929 р. . .	10.000	—	10.000
1930 р. . .	20.000	5.600	25.600
1931 р. . .	47.500	11.300	58.800
1932 р. . .	73.000	21.800	94.800
1933 р. . .	105.000	40.800	145.800
1934 р. . .	144.000	54.500	198.500

Украдгоспоб'єднання передбачає зростання кількості овець з 46450 голів в 1929 р. (жовтень) до 100.000 голів в 1932 33 р.

Ці пляни, що їх було накреслено ще до останніх заходів у справі колективізації сільського господарства і м'ясної проблеми, треба переглянути в бік збільшення. *Треба широко розгорнути колективізацію індивідуальних вівчарських господарств, поважаючи збільшити пляни поширення тонкорунного вівчарства, створити сіно-фуражні склади в районах, де бувають неврожаї, максимально збільшити і зоотехнічне обслуговування вівчарських господарств, тепер же вжити заходів до зменшення осідання вовни, а передусім, потрібно активізувати увагу широкої суспільности до вівчарської справи, що її (уваги) до останнього часу було надто замало.*

Розвиток текстильної промисловости великою мірою залежатиме і від правильного розв'язання організаційної її побудови. Поруч з негайним створенням на Україні активних і міцних філій союзних організацій „Кенаф“, „Овцевод“, „Кендир“, тощо, і створенням постійного і активного контролю за їхньою діяльністю (замість колишньої бездіяльності) на Україні, треба прискорено організувати спеціальні установи при ВРНГ УСРР (Оргбюро, або тимчасові управління майбутніх трестів) для здійснення життя конкретних заходів щодо механізації первинного оброблення прядива і льону та підготовки перероблення бавовни, а також широкого запровадження на Україні природного шовку.

Водночас, треба зреорганізувати й саму текстильну промисловість на Україні, щоб підготувати її до тих величезних завдань, що перед нею стоятимуть. Можна виставити ідею створення на Україні єдиного об'єднання текстильної промисловости, що включало б до себе трести: „Прядно-Джутовий“, „Укрсукуно“, „Штучного Шовку“, „Трико-тажтрест“, „Укрбавовнотрест“, а також згадані вгорі організації по текстильній сировині, наукові організації текстилю (їх треба створити якнайскоріше) і НТРаду текстильної промисловости.

Трести повинні зберегти в Об'єднанні максимум самостійности твердо, проте підпорядковуючись тим загальним пляном, що їх стверджує

це об'єднання. Останнє повинно бути і найавторитетнішою організацією в питаннях технічної реконструкції текстильної промисловості, її раціоналізації і технічного удосконалення.

Величезне політичне й економічне значення як найширшого розвитку усіх галузів текстильної промисловості на Україні тепер безсумнівне.

Дальше загання справи розвитку цих галузів, так само, як і справи підготування для них сировинної бази на Україні, неприпустиме. Текстильну промисловість на Україні треба будувати тепер же, і то не як окремі випадкові об'єкти, а як нову, могутню суцільну, комбіновану в різних виробництвах, велику промисловість.

Г. І. ПОДГОРНИЙ

Досягнення середньо-азійських республік щодо вивчення та розвитку технічних культур

(Вражіння з поїздки)

У травні—червні 1929 р. нам прийшлося бути у двох середньо-азійських республіках—в Узбекистані й Туркменістані, а також у Казакстані та обізнатися з роботою науково-досвідних установ і господарсько-практичних організацій для вивчення й поширення найцінніших технічних культур, що мають інтерес також і для степових районів України, надто в зв'язку з накресленим розвитком зрошування полів навкола Дніпрельстану.

Вивчаючи роботу згаданих організацій, ми мали на увазі не лише давню основну культуру Середньої Азії—бавовняник, а й і нові культури: кенаф, кендір, канатник, бамію, сою, арахіс й інші, скоро тепер приступають на Україні насаджувати декотрі з наведених культур.

Вгорі згадані республіки—Казакстан, Узбекистан та Туркменістан—відмітні надзвичайно контрастним економічним краєвидом сільського господарства.

Поряд з екстенсивним напівкочовим і кочовим випасно-скотарським типом господарства, у безкраїх степових просторах є й оази високоінтенсивного хліборобства, де за основні провідні галузі та культури править бавовна, садівництво, виноградарство й городництво. Що визначає сільсько-господарське життя цих оаз посушливої напівпустині—це вода; які запаси води та які організаційні спроможності приставляти воду до орнопридатних земель—такий і обсяг і розвиток сільського господарства. Що бракує води у більшому числі районів, то й через те потрібно віддавати поливні землі саме—но під високоцінні технічні культури, а зернові культури перенести на богарні (неполивні) землі. Тимто, науково-дослідницькі органи мають на меті—добрати таких раціональних систем, норм і речень зрошування, щоб можна було менше витратити води на зрошування й рентабельніше цю воду розподіляти в періоди вегетації окремих культур.

Хоч господарство Середньої Азії має потенційально високоінтенсивні галузі й культури, сільсько-господарство загалом позначається примітивною технічною базою. У масовому господарстві найбільш вживають примітивних знарядь оброблювати землю: омач (тип плуга), мала (борона) і кетмень (тип мотиги); засіви й міжрядне оброблювання роблять zde-

більша вручну, молотять у багатьох районах тваринами, від чого кінець-кінцем є небагато врожаїв культур і невисока продуктивність праці.

В зв'язку з тим особливо на часі — ґрунтовно змінити агротехніку дехканського господарства так, щоб добрати нових методів зрошувати поля, пристосовувати удосконалених європейського типу знарядь праці, механізувати культури бавовни та вкорінювати мінеральні угноєння, тощо.

Центральне завдання у реконструкції сільського господарства Середньої Азії — це максимально збільшити бавовняний виріб, як через поширення засівної площі (іригаційне будівництво, раціональна експлуатація давніх зрошувальних систем, витиснення бавовняником інших культур у районах давнього зрошення), які і через збільшення врожайності (землеустрій, агрообслуговування, краще водопостачання й поливання).

Крім бавовняної проблеми надто багато важить розвиток нових цінних технічних і спеціальних культур: текстильних — кенаф, кендир, канатник, рамі, ворсовальна шишка; олійних — рицина, кунжут; кавчуконосних — гвайюла й хондриля; чинбарні — бадан, кермек, гуль; ці культури у багатьох районах можуть успішно конкурувати з бавовною.

Якщо цих основних задач сільсько-господарського розвитку Середньої Азії науково-дослідницькі і господарсько-практичні організації і будують програму своєї роботи щодо поліпшення й поширення технічних культур.

Досвідну справу Середньої Азії організовано у трьох відповідних організаціях — у Водгоспі, Голоvbавовкому та Наркомземі.

Водгосп на своїх досвідно-зрошувальних станціях, головню, досліджує питання гідромодуля в широкому розумінні цього слова та як діють окремі чинники культури (сорт, угноєння, обробіток тощо) на гідромодуль. Дослідивши ці питання, можна науково уґрунтувати норми проектування зрошувальних систем та добрати найкращих методів використання води на зрошування. Програмно — методологічне керівництво досвідно-зрошувальних станцій Водгоспу здійснює Науково-дослідницький інститут Водного господарства в м. Ташкенті.

До компетенції досвідних і селекційних станцій Голоvbавовкому належить вже всебічно досліджувати методи розвитку бавовни та її селекцію (водночас на цих станціях досліджують й інші культури бавовняних районів); при чім питання зрошування досліджують як один з моментів культури.

Ще ширші задачі мають на меті досвідні станції Наркомзему. Саме ці станції досліджують усі найважливіші технічні й організаційно-господарські чинники, що позначаються на тубільному сільському господарстві.

Найбільші успіхи по лінії дослідження й вкорінення головних технічних культур досягли:

Бавовна. У дослідженні питання про бавовну найбільш важить *Туркестанська селекційна станція Голоvbавовкому* (6 верстов од міста Ташкенту), що править за основну дослідницьку й селекційну базу бавовняного господарства Союзу. Станція має земельну ділянку в 42 га, гаразд устаткована, має чимало співробітників (усіх співробітників близько 220 чол., з них спеціалістів з високою освітою — 40 чол. та практикантів і стажорів 40 чол.).

Найбільшої уваги станція приділяє роботі щодо систематики, генетики й селекції бавовни.

Щоб якнайкраще дослідити систематику бавовни, станція збирає світову колекцію бавовняника, що має понад 2000 зразків з основних

бавовнодобувних країн (Середня Азія, Японія, Індостан, Афганістан, Персія, Африка, Америка, тощо) і що є собою майже вичерпна колекція бавовни.

Крім цього, станції досить ґрунтовно досліджують генетику бавовни та головний притиск роблять на те, щоб виявити спадковість цілого ряду господарсько-важливих ознак: саме врожай сирцю (скоростиглість, вага коробочки, плодоношення), врожай волокна (% виходу, добротність волокна, довжина, міцність, тоніна) та елементи насіння (вага, обсяг, тощо). На підставі своєї праці, станція, між іншим, виявила, що міцність волокна залежить від його довжини; при цьому вийшло, що довговолокняні сорти мають слабше волокно. Станція досліджує не лише питання середвидового схрещування груп бавовни, а й приділяє чимало уваги спадковості за міжвидового схрещування (наприклад, коли схрещується американський й єгипетський сорт бавовни).

Особливої варті уваги робота станції щодо селекції бавовняника, що має на меті вивести сорти з високодобротним волокном потрібних промисловості стандартів. Для України найбільш важить виведення скоростиглих сортів, і тут станція має не абиякі досягнення. Саме, тепер на станції виведено скоростигліші сорти, ніж № 1306, що його вважали до останнього часу за найскоростигліший; до цих сортів належать № 10193 (що має менший на 5-6 день вегетаційний період), 10196 (на 3-4 дні менший) і 10480 (не 6 день менший). За останні 4 роки селекції станції пощастило зменшити період вегетації бавовни на 10 день. На думку робітників станції можна сподіватися, що близькими 3-5 роками можна буде вивести такі сорти бавовни, які будуть цілком придатні до обставин України.

З погляду селекції бавовни надто багато важить робота станції щодо дослідження діяння світла (довжини фото-періоду) на швидкість розвитку рослин. Станція дослідила, що бавовна за короткого дня розвивається хутчіше, а за довгого — повільніше; при цьому дослідивши діяння довжини фото-періоду від 6 до 15 годин доведено, що максимальні результати були за 10-ти год. дня. Цього методу станція пристосовує для селекції єгипетських сортів бавовни, що звично не вистигають в обставинах Туркестану; від цього є широкі перспективи щодо використання світових багатств для наших потреб.

Далі, станція широко випробовує різні сорти бавовни, а також здійснює контрольно-насіннєву роботу; станція організувала близько 650 сортопунктів в усіх бавовняних районах Союзу. Крім цього, станція контролює усі насіннєві запаси бавовни, робить апробацію засівів, аналізує десятки тисяч зразків та контролює ґрунт (висіваючи до 1000 зразків).

Щоб стежити та досліджувати кон'юнктуру бавовняних сезонів при станції є спеціальне Кон'юнктурне Бюро. Це бюро зв'язує свою роботу із земельними і господарськими організаціями Середньої Азії, має до 400 спеціальних доглядних пунктів і цілий ряд кореспондентів що повідомляють про хід господарських моментів у період вегетації (нагляд над ростом, фази оброблювання, з'явлення шкідників, тощо). На підставі цих та метеорологічних даних Бюро робить прогнози врожаю бавовни.

Останнім часом станція приступила до технічного випробовування волокна, головно, бавовни; при цьому волокно бавовни детально вивчають, саме—довжину, міцність, характер поверхні волокна, поперечне його сечення, величину внутрішнього каналця, тощо, і висвяється зв'язок цих моментів з добротністю прядива. У цій діяльності своєї роботи станція зробила поки що не багато, але незабаром цю роботу станція

має набагато розвинути в зв'язку з організацією спеціальної лабораторії для пробувального прядіння.

Узбекістанська с.-г. досвідна станція НКЗ ім. проф. Р. Р. Шредера (у 12-ти верстах од Ташкенту), досліджуючи культуру бавовни, великої уваги приділяє питанням, як застосовувати угноєння.

Станція випробовувала осяякі угноєння: мінеральні (суперфосфати, фосфоритну муку, салітру, сірчано-кислий і азотно-кислий амоній ціянамід кальцію, діамофос), гній, жмихи й пахту—нурі (жмих + суперфосфат). Згаданими досвідами доведено, що в першому мінімумі у ґрунті є азот: через те, найголовніше угноєння—азотисті (один клгр. азоту під бавовну пересічно дає 5 клгр. сирцю). Вжитий під бавовну в чистому виді суперфосфат не діє, але на азотному угноєнні суперфосфат виявляє свою силу; фосфоритна мука й калійне угноєння в чистому виді також не діє.

Прекрасно діє угноєння—жмих і пахта-нурі (саме врожай збільшується до 200%); проте, що в дехканському господарстві бракує кормів, то й постає потреба замінити жмихи мінеральними угноєннями. А втім треба підкреслити, що на підставі досвідів станції все таки краще потрібно вкладати (яко угноєння) децину органічних речовин: ці речовини також сприяють і фіксації атмосферного азоту, чого однак нема, коли вкладати мінеральні угноєння. Найкраще угноювати—до засіву: найбільше потрібно вкладати під бавовну—60 клгр. азоту (чи фосфору) на 1 га площі.

Крім цього, станція досліджує густоту засіву бавовни. Виявлено, що коли густо сіяти бавовну—затягується період досягання (до 7 днів), але при цьому, збільшується врожай (непропорційно до міри згущення); оптимальна густота: 90 сант.—міжряддя і 18% в рядах (міжряддя можна згущувати до 54 сант.).

На станції роблять досвіди з двох строчними засівами, часом, коли саме треба проривати й поливати поле; між іншим, виявлено, що оптимальне число поливів—5, з осяжним їх розподілом за фазами вегетації: 1—до цвітіння, 3—підчас цвітіння і 1—підчас досягання (у фергані схема поливів осяяка: 2—4—1).

Досвідами на випробування сортів бавовни доведено, що найскорше досягають осяякі сорти: № 182 і № 169 Туркестанської селекційної станції; сорт Навроцький—пресічностиглий. Далі станція досліджує питання, як машинізувати культури бавовни, через що, як виявилось, можна дешевше добувати бавовну на 30% та збільшити її врожай до 20%.

З попередників бавовни досліджують—люцерну, лобію, маш та пшеницю. Найкращі з них—люцерна й лобія, що майже рівноцінні між себе і набагато кращі за пшеницю.

Відділ економіки й пристосування станції досліджує в 1925 р. організаційно-продукційні типи бавовняно робних господарств у притащкентському районі. За основу досліджувати згадане взято дані бюджетних обслідів, що їх зробила станція (роботу цю виголосив друком Узбекістанський НКЗ 1929 р.). Тепер відділ досліджує рентабельність рекомендованих станцією методів бавовноробства й робить хронометражні досліди культури бавовни. Порядком опрацювання окремих тем цієї програми, 1929 р. закладено бюджетні записи у 10-х дехканських господарствах. Крім цього, станція продовжує почати ще 1928 р. колективні досвіди у дехканських господарствах з угноєннями (сірчано-кислий амоній, суперфосфат, діамофос, пахта-нурі) під бавовну та досвіди з густотою бавовняних засівів. Далі, станція організує гуртки з деркан-досвідників, активістів і комсомолу (не менш, як 50 чол.) і вживає агро-пропаган-

дистських заходів: організовано 1929 р. дві виставки, короткотермінові курси для колгоспів, бесіди у чайханах як треба здійснювати агромінімум, тощо. Серед дехкан станція найбільш пропагандує: робити рядові засіви бавовни машинами, пристосовувати мінеральні угноєння й оброблювати (дискування) люцерники. Свою роботу відділ економіки станції координує з роботою семінару з економіки сільського господарства при Середньо-Азійському Університеті в м. Ташкенті.

Друга станція Ак-Казакська досвідно-зрошувальна станція Водоспу (у 20-ти верстах од Ташкенту) спеціально досліджує питання про оптимальний гідромодуль бавовни.

На це станція вивчає схеми, реченці й норми поливів, а також досліджує спеціальні питання техніки зрошування (ухил і довжина борозди, величина струї, тощо). Крім цього, з погляду гідромодуля станція досліджує питання про сорт та угноєння. Лябораторними—агрохімічними й біологічними—дослідами станція прагне дослідити динаміку мінерального азоту й фосфору у ґрунті, а також процеси нітрифікації й азотозасвоєння в зв'язку із зрошуванням. Щодо агрофізичних дослідів станція досліджує головню,—аерацію й питання проїмання водою ґрунту, і також чимало інших моментів взаємовідношення води з ґрунтом. З 1929 р. передбачено розгорнути фізіологічні досліди, щоб виявити взаємовідношення розвитку бавовни і різних моментів звогчування.

Далі, у своїй агрометеорологічній роботі станція має на меті досліджувати питання про агроклімат (наприклад „клімат бавовняного поля“ тощо).

Дослідивши передзасівне оброблювання й зрошування бавовни, станція виявила, що найслушніше орати поле двічі (у лютому та перед засівом) перший раз заглубши на 4-5 верш., а другий раз—на 4 верш.

Нормально слід засівати бавовну—між 10/IV—20/V, при чім поливати перед засівами не конче потрібно; в 75% усього числа років (за методу інфільтрації) можна й не поливати. Перший раз повинно поливати за бутонізації (на 40—45 день по засівах); другий раз на початку цвітіння (приблизно через 25 день по першому засіву); утретє й учетверте поливати треба через 15 день. 5-й полив може бути, а може й не бути (коли є прохолодне літо); коли ж вп'яте поливається ґрунт—то це треба робити на початку відкриття коробочок (кінець серпня—початок вересня). Тимто, оптимальна схема поливів для більшого числа років осьяка: 1—до цвітіння, 3—підчас цвітіння, 1—підчас достигання. Пересічна норма поливу за інфільтрації дорівнює 1.000 куб. метр. на 1 га площі, що її норму можна варіювати для окремих реченців в осьяких межах:

	За 5-х поливів	За 4-х поливів
I-й полив	1.000 куб. метр.	1.000 куб. метр.
II-й полив	1.500 " "	1.500 " "
III-й полив	1.250 " "	1.250 " "
IV-й полив	1.000 " "	1.000 " "
V-й полив	800 " "	— " "

За джоячного методу поливати зазначена норма зменшується до 800 куб. метрів.

Станція досліджує усі способи зрошувати (саме інфільтрація, джоякі, напущання); серед тих методів найраціональніший—метод інфільтрації, бо за цього методу можливо машиною обробляти бавовну. Переваги такого обробітку, головню, в тому, що можна зменшити витрати праці та краще зберігати в ґрунті вогкість (через що можна заощадити один полив); отже не дивниця, що врожай бавовни вищий, ніж коли обробляти бавовну за джоячного способу зрошування. А втім треба

зазначити, що не досить ще виявлено усі ці переваги методу інфільтрації з відповідним машинним обробітком. Поширювати ж цього методу у масовому дехканському господарстві, либонь, не можливо буде з одного боку, через досить різноманітний мікрорельєф, бо не завжди можна буде орати прямими бороздами (де джоякі будуть доцільніші), а з другого, через те, що потрібно за машинного обробітку посилити тяглові ресурси, скоро за тубільного джоячного способу обробітку мало не усі роботи роблять вручну, в зв'язку з чим робітній худоби у дехканському господарстві надто не багато; до того ж, наприклад, коні такі малі й слабосильні, що приходиться запрягати до плуга 4-ро коней.

З інших моментів культури бавовни станція досліджує густоту засіву й угноєння в зв'язку з гідромодулем (досвіди робляться із сортами—скоростиглими № 182 і 169 і № Навроцького). Встановлено такі на підставі досвідів оптимальні густоти: міжряддя—90 см., і в ряду від 10 до 40 см.; у гнізді від 1 до 3 рослин; для сорту Навроцького оптимальна густота—міжряддя—80 см., в ряду—15 см. і в гнізді—1 рослина. Технічно оптимальна схема поливу для усіх густот є: 1—4—1, проте, економічно виправдується схема 1—3—1.

Досвідами з угноєнням бавовни доведено, що за усіх обставин провочування найбільш цінує свою ефективністю—угноєння гноєм; з ним конкурує—жмич + мінеральне угноєння (один жмич дещо гірший від угноєння гноєм).

Ефективність гідромодуля більшає в зв'язку з кращою родючістю ґрунту (наприклад, коли угноювати) приблизно на 20—50%.

Голодностепська дослідна станція НКЗ (120 верст. від Ташкенту) робить численні досвіди з угноєнням під бавовну; серед цих угноєнь станція досліджує—гній, пахта-нурі, азотисті угноєння (сірчано-кислий і азотно-кислий амоній, ціанамід кальцію і салітра з розрахунку 90 кіл. на га), фосфатні (суперфосфат, преципітат, фосфоритна мука), комбіновані—діямофос, а також сумішки фосфатних й азотистих угноєнь з різним співвідношенням.

Крім цього також досліджують, як саме ґрунти реагують на угноєння якдо року після люцерни (першим і третім роком по люцерні).

Досвідами доведено, що ґрунти голодностепського району перед усім реагують на азотисті угноєння, що діють самостійно, натомість фосфатні угноєння в чистому виді на ґрунт не діють. З азотистих угноєнь найдуже діє на ґрунт—азотно-кислий амоній, дещо слабше сірчано-кислий амоній; ціанамід кальцію діє надто слабо. З фосфатів найдуже діє суперфосфат; фосфоритна мука майже не виявляє своєї сили; дуже діє угноєння—діямофос. Також не абияк діє на ґрунт пахта-нурі, що збільшує врожай до 20%; та все таки найдуже діє угноєння гноєм (надвишка врожаю до 100%). Практикована в досвідах норма вкладання азоту—90 кгр. на га в обставинах дехканського господарства—не рентабельна (оптимальна норма—40—50 кгр.). З випробовуваних видів зеленого угноєння (маш, коров'ячий горох) найдуже діє маш.

Заразом станція приділяє чимало уваги методам обробітку бавовняних плантацій; саме станція досліджує різні методи передзасівного обробітку на тлі весінної оранки, вплив числа весінних оранок (1 або 2), надто оранки тракторами й кіньми (зосібна характер згущення ґрунтового горизонту та його негативний вплив), глибину оранки й види лопаткування—глибоке й плитке (до поливу й після поливу). Станція, між іншим, відзначила, що оранка восени дає кращі результати, ніж оранка на весні; при чім не має великої ваги як глибоко орати (у досвідах—на весні—на 2½—3 верш. і восени—на 4 вершк., в дехканському господарстві звичайно орють на 2 верш.).

Щодо зрошування бавовни станція досліджує число й реченці поливів як до року по люцерні (першим і третім роком) а також норми поливів.

Досвідами останніх років на станції доведено, що оптимальна схема поливів на давноорних землях ось яка: 0-0-3-0, інколи на засолених ділянках: — 1-0-3-0, а по люцерні: 0-0-1-0, інколи — 0-0-2-0. На підставі цієї оптимальної схеми поливу бавовни станція, між іншим, відзначає, що культуру пшениці, яку потрібно поливати ранньою весною (тобто, коли не потрібно бавовні води) можна розвивати поряд з бавовною (в розумінні використання води), через що можливо розвивати ці культури одночасно (а це не збігається з думкою НКЗ).

З 1926 р. станція випробовує різні сорти бавовни, як на своїх полях, як і в дехканському господарстві (на своїх полях станція випробовує 10 сортів туркестанської селекційної станції і 10 ліній сорту Навроцького, а в дехканському господарстві — 3 сорти).

Стандартний найефективніший сорт — це сорт Навроцького, сорт № 169 скоростигліший (проти сорту Навроцького цей сорт досягає напівтора тижня довже), та менш врожайний.

Далі, станція робить досвіди з бавовняними сіянками — Банера, Дефура та Кунакова (винахід місцевого дехканина), а також станція досліджує особливості ручного засіву під кол і кетмень.

Найраціональніша — Банерова сіялка; Дефурова сіялка, навпаки, дуже слаба, зчата ламається; Кунакова сіялка хибує на те, що вона дробить насіння.

Самаркандська досвідно-зрошувальна станція Водгоспу (5 верст. од м. Самарканда) вивчає: а) способи культури бавовни без передзасівних поливів; б) як замінити поливи на весні поливами взимку й ранньою весною (кінець лютого — березень); в) перший вегетаційний полив бавовни та чи можливо його цілком замінити чи відсунути на щомога пізніший речінець; г) досліджує поливи підчас цвітіння та достигання.

Ширабундінська сільсько-господарська станція НКЗ (3 версти від м. Ст. Бухари) обслуговує типічний бавовняний район. За даними економічного відділу станції за 1928 р. у складі засівної площі Бухарської округи є осьяка пропорція культур: пшениця — 27,9%, бавовна (американська) — 37,60%, бавовна азійська (гуза) — 11,48%, люцерна — 11,63%, бахчі — 2,23%, джугара — 4,20% та ячмінь — 2,5%; при цьому в масовім господарстві буває осьяке чергування культур: люцерна — 10 років, озима пшениця — 1 рік, бавовна — 2-3 р. (з угноєнням — гній від 3 до 6 тис. пудів на десятину, аричний мул, порох дувалів, тощо). Станція провадить також осьякі різнні досвіди бавовни:

а) досліджує угноєння, серед цих угноєнь вивчає мінеральні (сірчано-кислий і азотно-кислий амоній, колюжа, діаміфос, ціянамід кальцію, суперфосфат), угноєння зелене й з гною (маш і лобі). Зробленими досвідами доведено, що під бавовну найкращі серед мінеральних угноєнь — угноєння азотисті (з них сірчано-кислий амоній та колюжа) слабше, та все таки досить добре діє ціянамід кальцію (при чім, краще діє на другий рік), але це поки що не цілком твердо доведено. Діаміфос краще діє, коли ще на другий рік його пристосовувати; чи діє суперфосфат на бавовну — річ досить непевна;

б) питання техніки бавовни (число й час оранок, час проривань, міжрядковий обробіток, площа живлення та терміни засівати й поливати). Схеми поливів поки що не з'ясовано, але найраціональніша схема буде, либонь, осьяка: 0-3 (чи 4) — 1 (полив напущанням);

в) попередниці бавовни (люцерна, маш, лобія, соя, зернові культури, тощо). Виявлено, що найкраще для бавовни, коли перед тим засівати люцерну, а серед трав — озиму пшеницю та ячмінь.

Не абиякий інтерес мають фітопатологічні досліді станції, щодо вивчення захворювання на wilt бавовни, як і цінують досліді: яких саме заходів треба її винищувати (виявлення стійких проти цієї хвороби сортів бавовни, одержання чистих культур — протистійких wilt'у, тощо).

Широку роботу щодо вивчення техніки й організації дехканського господарства взагалі, та культури бавовни засібно, розгортає економічний відділ станції. 1928 р. згаданий відділ обслідував техніку дехканського господарства у Бухарській окрузі, — при чім охоплено суцільним подвірним обслідом 4 кишлаки; позатим у двох районах зроблено виборочний обслід (охоплено понад 100 господарств з 600 ділянками поля). Тепер закінчують опрацьовувати дані цього обсліду. Крім цього, обслідувано основні види реманенту (омач, дандана — мала, кетмень, тощо).

Далі, з 1927 р. відділ цей вивчає норми витрати праці на окремі роботи у дехканському господарстві; на це методом хронометражу зроблено облік праці по окремих с. г. операціях. На підставі синтези цих даних з даними обсліду техніки можна було встановити трудомісткість окремих культур. Цим способом встановлено ось яку трудомісткість окремих культур:

	Затрата людських днів	Затрата днів робітної худоби
Бавовна американська	128,74	22,67
Люцерна	117,17	12,75
Озима пшениця	55,55	34,46
Озимий ячмінь	62,18	31,11

(До речі, ці дані чимало одмінні проти норм, встановлених бюджетним обслідом НКЗ).

Бюджетні записи в дехканському господарстві економічний відділ провадить з 1927 р. Протягом року відділ робив щотижневі записи в 10 господарствах; дані ці тепер опрацьовують у ЦСУ Узбекистану в м. Самарканді.

1929 р. передбачено зробити бюджетні записи у 5-6 господарствах (за договором з ЦСУ Узбекистану).

Далі, відділ провадить оригінальну роботу: саме складає календар сільсько-господарських робіт у Бухарській окрузі.

Поки що досліджують лише польові роботи; цю роботу передбачено продовжувати протягом кільканадцятих років (тепер досліді ці тривають вже другий рік). На підставі зібраних цих даних про найголовніші сільсько-господарські роботи й культури, передбачено реєструвати початок і кінець цих робіт по кішлаку в цілому і ці дані вносяться до кожної половини місяця. Щоб збирати згадані відомості організовано подвійну кореспондентську мережу (дехкан та агрономів), що має у своїй складі 1928 р. — 40 дехкан та 5 агрономів.

Найпекучіші соціальні й організаційно-господарські проблеми розвитку бавовноворобства нам пощастило з'ясувати в загальних рисах, побіжно обізнавшись з роботою Середаздержплану в м. Ташкенті та Узбедержплану в м. Самарканді.

Центральні завдання для народного господарства Середньої Азії — це форсовано поширювати іригаційне будівництво й максимально збільшувати площу під бавовну. Площа бавовни в межах Середньої Азії 1929 р. дійшла близько 1 міл. га (площа 1914 р. була 650 тис. га), становлячи близько 30% усіх поливних земель. Щоб надалі розгортати

й реконструювати бавовноробство, потрібно в обставинах теперішнього розпорошеного і дуже диференційованого дехканського господарства доконче масово колективізувати дехканське господарство, поглибити спеціалізацію колгоспів на основі продукції бавовни та побудувати спеціальну бавовняну кооперацію. В зв'язку з тим, першорядна задача на сьогодні — це задача змеханізувати бавовняні райони. 1929 р. накреслено організувати 5 машино-тракторних станцій у бавовняних районах Середньої Азії. Великий інтерес, до речі, є серед робітників Узбекистану до українського досвіду будівництва машино-тракторних станцій, зокрібно, до роботи радгоспу ім. Т. Г. Шевченка.

Агрикультурно-реконструкційні задачі бавовняного господарства полягають, з одного боку, в тому, щоб запроваджувати правильні сівобороти бавовни, а з другого — вживати відповідних агротехнічних заходів на підвищення врожайності бавовни. Дарма, що тепер досить таки широко розгорнуто роботу щодо поліпшення бавовняної культури, треба все таки зазначити, що теперішній рівень знань надто недостатній, щоб доладно розв'язати поставлені задачі.

У масі дехканських господарств нема будьяких певних сівоборотів бавовни; водночас, слід зазначити, що немає також досить твердо встановлених в агрономічній науці раціональних типів сівобороту. Рекомендовані приблизні схеми сівобороту осяжкі: а) 3 роки люцерна; 1 або 2 роки бавовна; б) 3 роки люцерна; 2 — 3 роки бавовна та 1 рік пшениця.

Щодо піднесення агротехніки у бавовноробстві найбільш пропагандовані осяжкі заходи: оптимальні реченці засіву, пристосовувати угноєння (азотні, пахта-нурі і стандартні сумішки; 1929 р. із загальної площі бавовни туками угноєно 206 тис. га а 1930 р. передбачено угноєти до 450 тис. га), раціоналізувати поливи та вкорінити обробіток машинами бавовни (щоб витиснути джоячний метод поливу).

Великої уваги приділяється розвитку культури люцерни, як найціннішого попередника бавовни (по люцерні врожай бавовни збільшується до 50%), однак з тим, щоб розорювати люцерники на 3-4 роки).

В центрі уваги Держплану Узбецької СРР (м. Самарканд) — також питання колективізації й кооперування бавовняних господарств. Щодо цього заходи Узбекільсоюзу спрямовано на те, щоб зміцнити й розвинути первинні кооперативні осередки (ширкати) та будувати колективи у бавовняних районах. І тут, як і в Середаздержплані, також є великий інтерес до українського досвіду будівництва машино-тракторних станцій. Поточного року Узбекдержплан передбачає організувати 20 тракторних груп при Пахтаспільці (спілка бавовняної кооперації).

Далі, актуальне питання — це питання про краще агрообслуговування районів бавовноробства, особливо по лінії кооперативної агрономії (відраховано від заготовленої бавовни поточного року до агрофонду близько на 4 міл. крб.).

Серед організаційних питань бавовноробства найбільш важать проблеми пересадочної культури бавовни та розвитку богарних її засівів. На думку сільсько-господарської секції Держплану з пересадочної культури бавовни можна рано збирати бавовну і, тимто, від цього зменшиться пайка бавовни 3 сорту, менше треба буде витратити води на зрошування і через те, можна буде мати вищий врожай (до 200 пуд-сирцю на дес.). 1929 р. передбачено поширити площу розсади бавовни до 110 га (а 1930 р. до 500 га). Проте треба сказати, що ажніак ще не висвітлено багато питань пересадочної культури бавовни і головню, наскільки вона рентабельна.

Питання богарного бавовноробства для багатьох районів (надто для Таджикистану) мають не абияке господарське значення, не зважаючи

навіть на невисоку врожайність богарних засівів (не більш за 40 пудів сирцю з дес.). Тепер у декотрих районах вже контракують богарну бавовну, видаючи насіння й постачаючи дехканським господарствам ре-зент.

Кенаф. Культуру кенафу досліджує тепер більшість досвідних станцій Середньої Азії; роботу цю останніми 2-3 роками досить таки розвинуто.

Щодо цього найбільші досягнення має Голодностепська сільсько-господарська досвідна станція. Серед окремих моментів техніки культури, станція передусім досліджує густоту засіву; 1929 р. досвіди роблено за осьякою схемою: 55 сент. (міжряддя) $\times$ 10 сент. (у рядах); 55 $\times$ 5; 35 $\times$ 5; 45 $\times$ 10; 45 $\times$ 5 і двохстрочний засів: 50 сент. міжряддя $\times$ 20 сент. між строк $\times$ на 5 сент. у ряду. Досвідами минулих років доведено, що оптимальна густота це: 50 $\times$ 60 сент. міжряддя та 8—10 сент. у рядах, що дає найбільший врожай волокна й насіння і через це можливо пристосовувати міжрядний обробіток кінями.

Досвіди з поливами промовляють за те, що кенаф потрібно менше поливати водою, ніж бавовну (саме лише 1—2). Крім цього виявлено, що кенаф надто чутливий до засолення (більше, ніж бавовна).

Серед випробовуваних сортів кенафу найбільші врожаї дає сорт перський до 130 пуд. волокна з га; однак, цей сорт найпізніше досягає і культивувати його можливо лише в районах, де період вегетації більший за 110 днів (головно в Узбекістані та Кавказі); скоростигліший сорт—це кавказький селекційний сорт (період вегетації менший на 11 днів за період перського сорту) та ще скоростигліші—це туркестанські сорти (на 20—23 день менший за перський); але врожайність кавказького й туркестанського сорту менша за врожайність перського сорту (саме доходить до 90 пудів волокна з 1 га). А втім, щось зовсім інше, коли зіставити ці сорти за виходом насіння: найбільші врожаї дають кавказькі й туркестанські сорти—саме до 60 пудів насіння з 1 га (перський сорт, коли рано засівати, подібний до цих сортів).

Досвідами з густотою засівів кенафу Узбекістанської сільсько-господарської станції доведено, що коли збільшити густоту засіву—більшають врожаї, але при цьому рослини дрібнішають; оптимальна густота це: міжряддя—80 сент. і в рядах—18 сент.

Туркестанська селекційна станція свою увагу звернула, головню, на те, щоб вивести скоростиглі й малогалузні форми кенафу.

Станція збрала до 300 зразків кенафу з різних країн; дослідивши ці зразки доведено, що найцінніші форми—це форми малогалузні й скоророслі з періодом вегетації до 120 днів; між іншим, виявлено взаємозв'язок між скоростиглістю, галузністю й закладанням на певній висоті (вузлі) коробочок. Серед одержаних з інших країн зразків кенафу, має чималий інтерес—дикий кенаф (саме з Трансваалю), а також індійські зразки, що відмітні скоростиглістю й малою галузністю. Єгипетські сорти виявилися, як пізностиглі (довжина вегетаційного періоду від 150 до 200 днів) й галузні.

Ак Кавказська досвідно-зрошувальна станція досліджує гідромодуль кенафу. На підставі досвідів 1928 р. встановлено осьякий взаємний зв'язок між схемою поливу та врожаєм волокна:

Схема поливу

Врожай во-
локна в кило-
грам. з гект.

2—2—0	885
3—2—0	1085
4—2—1	1514

Цифри показують, що найефективніша—це схема поливу з найбільшим числом поливів до цвітіння.

Невеличку роботу по культурі кенафу провадить Самаркандська дослідна-зрошувальна станція, що прагне розв'язати питання: чи може кенаф бути цінною культурою та розвиватися в бавовняному районі, що його станція обслуговує. На цю станцію, з одного боку, досліджує розвиток кенафу за різної глибини ґрунтових вод (штучно піддержуваних), від 20—70 сант., а з другого боку—станція випробовує сорти кенафу (за договором з Акційним товариством „Кенаф“); 1929 р. випробовується 8 сортів кенафу (кубанських, перських і ферганських). Досвідами доведено, що пересічна врожайність волокна кенафу на станції дійшла 90 пудів з 1 га.

Організаційно-господарських й агри-культурних заходів на розвиток кенафосіяння вживає Акційне товариство „Кенаф“. В середньо-азійській конторі цього товариства (у м. Ташкенті) ми довідалися щодо цього ось про що.

В обставинах Середньої Азії вегетаційний період для кенафу визначається, коли сіяти кенаф на волокно, близько в 100—120 день, (сума тепла до 3000° С), і на насіння—130—150 день (сума тепла близько 3500° С), тобто, приблизно стільки, скільки і для скоростиглих сортів бавовни. Через те засівати кенаф на волокно можна й у північних небавовняних районах, а в бавовняних—можна культивувати кенаф на насіння. Що проростям кенафу шкодять приморозки, той треба його засівати по бавовні (на дес. висівається близько 1½ пуд. насіння за мірряддя в 1½ арш., і в ряду 2 вершки). Культивувати цю культуру треба так, щоб робити 4 поливи (включаючи і передзасівний), робити 2 проривання з лопаткуванням, 3-чі проорювати культиватором (по перших 3-ох поливах), та обсапати кетменем (по 4-му поливу). На 1 дес. засіву кенафу витрачається приблизно 240 чол. роб. днів. Врожай з одної дес. визначається до 800—1000 пуд. стеблів за виходу волокна в 10—14% (тобто, близько 80—100 пуд. волокна) і до 20 пуд. насіння.

З підрахунків Узбекістанської сільсько-господарської дослідної станції рентабельність одної десятини кенафу осягає: 20 пуд. насіння в 5 карб. —100 карб. 80 пуд. волокна в 4 карб. 50 коп.—360 карб. Витрата на обробіток 345 карб.

Гуртовий прибуток 460 карб. Чистий прибуток 115 карб. В межах Середньої Азії культура кенафу дотепер була дещо поширена у ферганському районі, мавши саме—но споживальницький характер.

Культивувати кенаф почато в Середній Азії 1926 р., коли організовано представництво Акційного товариства „Кенаф“ у м. Ташкенті. Засівні площі кенафу останніми роками зростали осяк (в гект. засіяно—зібрано).

	1926 р.	1927 р.	1928 р.	Контр. цифри 1929 р.
Узбекистан	273/251	510/270	558/457	1 835
Кіргістан	—	231/111	1446/1225	4 000
Казакстан	—	40/30	756/611	3 250
Таджикістан	—	—	—	202
Разом по Ср. Азії	273/251	772/411	2760/2293	9 285

Основні моменти розвитку й поліпшення культури кенафу в Середній Азії осякає.

Передусім стоїть питання про районування культури кенафу. Орієнтовною попередньою роботою Акційного Товариства „Кенаф“ щодо цього виявлено, що за основну базу, де можна поширювати культуру кенафу, має правити Казакстан у суміжних з Узбекістаном районах і районах

що лежать дещо на Північ (де нема конкуренції бавовни), а також Кіргістан, де повинно найширше культивувати цю культуру (аж до цілковитого насичення району).

Щодо Узбекистану, то тут треба зробити притиск на розвиток засівів на насіння і при цьому, на теренах де не сіється бавовну. Також і бавовняні й рижові райони Таджикистану можна відвести під кенаф. Через брак води на близьке майбутнє виключається Туркменію, як район можливого розвитку кенафу.

Потім надто пекуче питання—питання про насіння. До останнього часу одержувано насіння кенафу з радгоспу. Насінбавовни, досвідних установ та кооперативних товариств, та пайка цього насіння надто недостатня.

Останніми двома роками Акційне товариство вжило чимало заходів організувати кенафні насіннєві бази, утворивши на це насамперед власні радгоспи. 1929 р. Товариство організувало у 45 верстах від Ташкенту спеціальний кенафно-насіннєвий радгосп на 1500 га, з площею насіннєвих плянтацій близько 150 га. В зв'язку з тим, передбачено площу насіння кенафу разом з радгоспами Насінбавовни збільшити до 600 га.

Особливої ваги надає Акційне Товариство тому, щоб організувати краще первинне оброблювання кенафу. Тепер кенаф звично мочать в кустарних водозборах, від чого на багато меншає рентабельність культури. Поточного року Акційне товариство організує близько 15 удосконалених водозборів; при цьому, кооперація прийматиме від плянаторів лише стебла, самостійно вимочуючи й здаючи волокно Акційному Товариству (у ціні близько 55 коп. за кіло).

Крім цього, Акційне Товариство вживає заходів краще агрообслуговувати кооперованих плянаторів кенафу. Із сплачуваних кооперацією 10% комісійних—1,5% відраховується до агрофонду на розвиток і поширення агрокультурної роботи. 1929 р. працює в межах Середньої Азії 26 агрономів, які спеціально культивують культуру кенафу.

Основні агрикультурні заходи на розвиток кенафу в тому, щоб збільшити врожайність насіння й збільшити вихід волокна кенафу; на це агромережа організує прокатні пункти, де є специфічний реманент для культури кенафу, як і організує зразкові земліянки, тощо.

Крім цих агро-продукційних заходів серйозна задача також у тому, щоб організувати постачання засівникам кенафу хліб і промтовари нарівні з бавовноробами.

Кендир. Як звісно, кендинове волокно своєю міцністю краще за волокно льону, коноплі й бавовни, однак, оброблювати його стеблі куди важче, як оброблювати коноплю, льон і кенаф (інженер Фельдман). Кендинове волокно має тепер інтерес для грубо текстильної промисловости (продукування канатів, шпагату риболовного значення, тощо), а також волокно потрібне, щоб продувати тканини; через те питання про розвиток культури кендира є цілком на часі.

Протягом кількох останніх років кендир вивчають, як досвідні станції, як і місцеві земоргани Середньої Азії; при чім, особливо пильнують, щоб добрати методів перетворити його в культуру.

Туркестанська селекційна станція передусім досліджує способи як розмножити кендир. Продукційні засіви насіння, що для нього важливі вогкість і затінення, вийшли не вдалі: прорості майже всі загинули. Також негативні наслідки дали досвіди з пересаджуванням розсади: одержана розсада вийшла надто ніжною та рівною хутко загинула, давши лише поодинокі паростки. Вийшли лише вдалі досліди з розможенням коренищ (найкращу густоту одержано од відтінків у 5 сантиметрів), коли на закладенні 1928 р. плянтації—число стеблів через рік збіль-

шилось у 30 разів, а висота цих стеблів дійшла 2-х метрів. Досвідами із затіненням кендіря (штучним — щити та природним — засіви канатника й кукурудзи) доведено, що за штучного затінення — число стеблів збільшилося удвоє (проти контрольної ділянки), натомість за природного затінення не одержано позитивних наслідків, бо це роблено не тоді, коли це надто було потрібно для розвитку кендіря. Крім цих дослідів станції робить досвіди із зрошуванням і густотою стояння кендіря. Місцеві земоргани Казакстану організували мережу досвідних ділянок по культурі кендіря, де вивчають як треба засівати, поливати й робити міжрядні обробітки. Врожай волокна кендіря-близько 40 пудів з 1 га. Кендір подибується досить великими масивами в дикому стані; місцеві дехкани віддавна користуються з волокна для кустарного вироблювання пряди, вервовок, сітв, тощо.

Щоб охоронити кендірні чагарники та перетворити кендір у культуру, організовано в червні 1924 року. Кендірний Комітет при Раднаркому Казакстанської Республіки. Останніми роками організовано 3 експедиції, що досліджували чагарники кендіря по ріці Аму-Дарії, Сир-Дарії, Ілії та навкола озера Балхаш; тепер передбачено обслідувати район Турксібү.

Кендірний Комітет передбачає та вже частинно вжив осьяких головних заходів розвинути кендір: а) організувати державну охорону кендірних чагарників і захищати їх проти випалювання й витолочування худобою. На це Раднаркому Казакреспубліки затвердив 4 травня 1927 р. Тимчасове Положення про Охорону кендірних чагарників; б) організувати заповідники у найпотужніших кендірем тугах (рукави рік), щоб утворити таким способом природні сировинні бази; в) масово пропагандувати збирання стеблів, та організувати в кендірних районах пункти для первинного механічного оброблювання стеблів, на що тепер опрацьовано типового статута трудових артілів, які мають заготовляти кендір; г) організувати досвідні плянтації для штучного культивування кендіря (закладено 4 досвідні плянтації: біля м. Кзил-Орди, у Казалінській окрузі і 2 плянтації у Кара-Калпакській Автономній області; д) організувати спеціальну досвідну доглядну станцію по кендірю. Тепер КазНКСЗем остаточно нарізав тугайні ділянки для станції в Кзил-Ординській і Казалінській окрузі.

Крім наведеного, Каздержплан (постанова від 11 листопада 1928 р.) передбачає організувати великі радгоспи із заводами для первинного оброблювання кендіря; в зв'язку з тим, Кендірне Бюро при Головавторкомі запроєктувало побудувати 1929 р. у Сир-Дарінській окрузі один кендірний завод. Щоб забезпечити цим заводам сировину, до тих заводів повинно приписати ті тугаї де є чагарники кендіря. Крім цього, щоб стимулювати перетворення кендіря в культуру передбачено надати ряд пільг для тих дехканських господарств де є кендірні плянтації.

Методи культури інших текстильних рослин досліджує досить обмежено і головню, Туркестанська селекційна станція. До цих культур належать осьякі:

Канатник. Волокно канатника відмітне чималою міцністю й своєю добротностю краще за кенаф, воно подібне до манільської пеньки й італійської коноплі. Досвідами туркестанської селекційної станції доведено, що канатник — рослина не вибаглива і до того ж скоростигліша проти кенафу. Станція випробовувала групу сортів середньо-азійського й кавказького роду (диких і напівкультурних) і один сорт манджурського канатника; найбільший інтерес має манджурський сорт, як своєю скоростиглістю (90 день од засіву до початку досягання), як і іншими господарським властивостями. Декотрі сорти закінчують вегетацію у 60 день.

через що можна в обставах Туркестану збирати до 2-х врожаїв. Отже, як дуже скоростиглий, з рівним (з малим числом вузлинів) стеблем, з високим коефіцієнтом репродукції (врожаю з 1 га досить засівати 40—50 га), канатник, на думку робітників станції, може бути серйозним конкурентом кенафів. Практичних заходів поширити канатник у деканському господарстві ще не вживано. Акційне товариство „Кенаф“ в порядку організації розвідувальних засівів 1929 р. передбачає закласти 3 досвідні ділянки на 10 га.

Бамія. Рослина ця добротністю волокна не набагато гірша за кенаф. На Туркестанській станції зібрано до 35 зразків бамії. І дослідивши бамію доведено, що надто вона чутлива до браку води і доти, доки не обрано кращих сухостійких форм, іще завчасно говорити про перспективи її розвитку.

Сан. Дослідивши цю рослину доведено, що своєю добротністю волокна — сан кращий за кенаф, канатник, ба навіть за джут, і як бобова рослина цінує, як збирач азоту. На станції випробувано 4 сорти, з них 2 сорти найстиглиші мали період вегетації близько 120 днів; зроблені досвіди з перетворенням сану в культуру дали позитивні наслідки; а втім, за мало ще даних говорити про перспективи його розвитку.

Джут. Надто інтересні роботи Туркестанської станції щодо дослідження джуту; досвіди промовляють за те, що за тих же норм поливу, які потрібні для кенафу й бавовни, джут цілком достиг і дав гарні господарські наслідки. В зв'язку з тим, станція гадає, що можна джут культивувати у приташкентському районі.

Крім згаданих прядівних культур, на Туркестанській станції випробувано ще розель (результати поки що негативні—її зразки ще не достигли) і бородач (ласточник) (позначається гарним мідним шовковистим волокном), що дав у досвідах цілком задовільні наслідки.

Нарешті, слід згадати ще про заходи Акційного Товариства „Кенаф“ розвинути культуру ворсовальної шишки (вживається у продуктуванні сукна); 1929 р. передбачається законтрактувати 355 га ворсовальної шишки, чим можна буде покрити усю союзну потребу.

Олійні культури. Цю групу досвідні станції досліджують поки що в обмежених розмірах. Найбільше останнім часом досліджують арахіс й сою.

В досвідах Туркестанської селекційної станції з арахісом ще з 1926 р. звернуто увагу на осьякі головні програмні питання: норми й реченці поливів, густоту й реченці засіву, розвиток плодів, вплив арахісу, як попередника бавовни; крім цього, станція випробовує різні сорти арахісу (до 35 сортів). Результати досвідів показують передусім велику рентабельність арахісу (1927 р. зібрано до 144 пуд. сухих бобів з одного га), що більша за підрахунками станції за рентабельність не лише польових культур Середньої Азії, ба навіть абрикосових садів у Фергані. Арахіс загалом щодо потреби у воді можна дорівняти до бавовняника (число поливів можна на один полив зменшити); найкраща густота засіву—міжряддя 71 см. і в рядках 18 см. Треба старанно й обережно (щоб не пошкодити плодам) обсапувати й мотижувати, добре присипаючи землю до рослини у період плододостигання. Щодо трудомісткості арахісу, либонь, дещо більший за трудомісткість бавовни (у досвідах на 0,5 га витрачено 137 чол. днів, 5,13 кінних днів та 0,6 тракторо-днів); а втім, при цьому є чималі спроможності змеханізувати обробіток засівів і збирання його врожаю, ніж обробіток і збирання бавовни. Важливий момент—це збирання врожаю: з одного боку, збирати врожай не слід дочасно (збираючи пізніше на 10 днів—збільшився врожай на 26%), але з другого боку—треба ква-

питися просушувати врожай (протягом 6—7 день, коли соняшні дні) до приморозків або неясної години.

Чималий інтерес мають зроблені Узбекістанською сільсько-господарською досвідною станцією досвіди бактеріяльного угноєння сої. Ці досвіди робить станція через те, що на ґрунтах Середньої Азії соя не дає клубеньків, від чого меншає її значення, як збирача азоту та меншає врожайність. Досліди промовляють за те, що заражене культурою клубенькових бактерій насіння дало кращий врожай, приблизно, на 20% (незаражене насіння 648 кіл. на 1 га і заражене—777 кіл.); при цьому виявлено, що клубенькові бактерії були життєспроможні на заражених ділянках протягом 4-ох років досвіду.

Далі, що угноєно сою перенесенням ґрунту з ділянок, заражених клубеньковими бактеріями, той доведено, що від зараження збільшено врожай зерна на 22,5% і соломи на 27,3%. На підставі цих досвідів станція дійшла тої думки, що бактеріяльним угноєнням можна не абияк поширити культуру сої у Середній Азії.

Голодностенська досвідна станція випробувала чимало сортів сої (саме 17 сортів); за даними минулих років вийшло, що найцінніші сорти сої—харбінський сорт № 199 і сорт новохарбінський.

Ширабудінська сільсько-господарська досвідна станція робить досвіди сої, як попередника бавовни, а також провадить з нею селекційну роботу.

На підставі наших вражень з одвидин досвідних станцій, плянових і господарських організацій Середньої Азії треба сказати осьщо.

Досвідно-дослідницькі організації Середньої Азії провадять не абияку роботу щодо дослідження основних моментів агротехніки цінних сировинних культур. А втім дарма, що є чималий й інтересний матеріал, все таки відчувається, що не досить досліджено найраціональніші методи техніки найголовніших культур, зокрема й бавовни, і через те відчувається якась невпевненість у рекомендованих способах, як треба ці методи пристосовувати. Оце саме, наприклад, пбзначається в системах поливу (заміна тубільного джоячного способу інфільтрацією з машинним обробітком), скоро у багатьох випадках (рельєф місцевости, недостатнє забезпечення робітною худобою тощо) незавжди можливо пристосовувати ніби-то найкращого способу інфільтрації. Почувається навіть якась невпевненість у питаннях заміни омача й мали—плугом і бороною (у бавовняно-рижових районах). В зв'язку з тим, взагалі ще не висвітлено: якими методами треба механізувати бавовняне господарство.

Далі, більше число станцій провадить свою дослідницьку роботу мало не цілком у технічному аспекті; станції ще не досить свідомі економіки масового дехканського господарства й організаційних проблем його реконструкції. Лише дві сільсько-господарські досвідні станції—саме Ширабудінська та Узбекістанська досить розгорнули роботу щодо технічно-економічного дослідження обслуговуваного району та пробують (Узбекістанська станція) економічно уґрунтувати агротехнічні висновки польових досвідів. Зосібна, щодо економіки зрошування технічних культур, то за декількома винятками присутню це питання ще не почато досліджувати.

Нарешті, слабо пристосовано на практиці результати досвідів на станціях, як і недостатньо організовано колективні досвіди в дехканському господарстві; цьому на перешкоді, певна річ, є чимало причин (саме невисока культурність людности, конечність опанувати тубільною мовою, недостатній розвиток загальної агромережі зєморганів і сільсько-господарської кооперації).

Найкраще досліджено, звичайно, бавовну; у дослідницькій роботі досвідних станцій з бавовною треба зважити на 2 важливі моменти, що інтересні з погляду розвитку бавовноробства на Україні.

Передусім цінує робота Туркестанської станції на великий досвід поглибленої селекційної роботи, саме на виведення скоростиглих сортів бавовни; отже на нашу думку, треба широко скористатися з цього досвіду нашим українським досвідним станціям (методика, вихідний матеріал, тощо), що мають близьким часом розв'язати одну з основних задач—саме розгорнути селекційну роботу щодо виведення скоростиглих сортів бавовни.

Крім цього, варто вивчити роблені у Середній Азії досвіди по пересадочній культурі бавовни, що, либонь, може мати інтерес і для півдня України.

Серед заходів на розвиток інших прядівних культур слід зазначити широко й вірно організовану агрокультурну роботу Акційного Товариства „Кенаф“ щодо кенафосіяння. Ми вважаємо, що українським кооперативним і господарським організаціям, зокрема Укртехкультурі й УРГО, треба організувати (це вже зроблено в Середній Азії) кенафні насіннєві бази у виді спеціальних радгоспів, й організувати потрібне число кенафних агропунктів. Поряд з цим, також на часі—утворити насіннєві бази та взагалі опорні пункти по культурі кенафу у найбільших колгоспах.

Крім цього, в зв'язку з порушеною Союзними органами проблемою розвитку культури кендіря (передбачено збільшити площу кендіря по Союзу до 1932 р. до 300 тис. га) й організацією Кендіртресту, українським досвідним станціям і господарським організаціям слід приступити до вивчення кендіря та організувати широкі господарські його засіви. Що культура кендіря нова в обставинах України, то цілком природно, що цілком на часі використовувати досвід Середньої Азії щодо дослідження згаданої культури, як і організувати радгоспи—заводи на продукування й оброблювання кендірного волокна.

Серед інших прядівних культур цієї групи треба на близьке майбутнє зважити на практичні заходи до поширення культури канатника. Досвідом Середньої Азії (й України) доведено, що це культура дуже цінна й до того ж має короткий вегетаційний період (60—90 днів), що надто важливо для розвитку цієї культури в обставинах України.

Нарешті, повинно особливо досліджувати методи угноєння цінних південно-технічних культур, зокрема в зрошуваних обставинах. Досвідні станції Середньої Азії щодо цього розгорнули не абияку дослідницьку роботу, організувавши дослідження мало випробуваних видів туків: азотно-кислого амонію, ціаномід-кальцію, колюжі, преципітату, а також нових типів (діамофос), бактеріального угноєння сої, тощо.

Українські науково-дослідницькі організації щодо цього ще не почали своєї роботи і безперечно, в зв'язку з передбачуваним розвитком нових технічних культур на півдні України (бавовна, кенаф, соя, тощо) треба цю роботу близьким часом поставити на чергу.

А. ФУТОР'ЯН

До проблем тваринництва

Щоб доладно з'ясувати собі причинки теперішніх утруднень у тваринництві, потрібно, нехай і стисло, розглянути історію розвитку тваринництва довоєнними й повоєнними роками.

Тут треба насамперед підкреслити, що перед війною продуктивне тваринництво розвивалося в надто такі несприятливі обставинах. Це було головню від того, що для успішного розвитку тваринництва у колишній Росії не було відповідної ринкової бази. Справді кол. Росія і, зокрема, й Україна, не зуміла налагодити потрібних економічних зв'язків із світовим ринком. А це було від того, що сусідні чужоземні держави, зацікавлені в розвитку свого власного тваринництва, усіма способами (високе мито, надмірні ветеринарно-санітарні вимоги, тощо) утруднювали кол. Росії збувати закордоном продукти тваринництва. Водночас згадані держави, не мавши достатньої пайки власних кормових ресурсів, всіляко зневолювали кол. Росію експортувати зернові, зокрема, кормові культури, щоб цим розвивати своє тваринництво.

Певна річ, за таких об'єктивних обставин, кол. Росія могла б зарадити собі тим, коли б експортувала свої тваринницькі продукти аж на ген дальших закордонних ринках. Та на це потрібно було організувати відповідну матеріально-технічну базу під тваринництво, саме побувати: м'ясохолодоришніці, холодинні, спеціальний транспорт тощо, щоб розгортати експорт тваринницьких продуктів у замороженому виді.

Та зробити це ані російські підприємці, ані чужоземні не захотіли. І це було другим причинком до того, що не було налагоджених зовнішторговельних зв'язків щодо збуту продуктів тваринництва.

Але крім вищезгаданого, і внутрішній ринок через загальновідомі причинки, що зменшували купівельну спроможність міської й сільської людності перед війною, також не утворив потрібних стимулів до розвитку тваринництва, скоро ринок цей не був достатньо містким спожити весь виріб тваринництва, що був від нормального вибракунання й амортизації стада. Досить сказати, що, за обчисленням кол. Департаменту Хліборобства, було залишків м'яса після покриття внутрішнього споживання — 1910 р. близько 20 міл. крб.

На підставі усіх цих чинників довоєнна Росія й розвивала своє зернове господарство, що його продукти найбільш важили серед інших статтів довоєнного експорту. Тваринництву ж було надто мало уваги, через що тваринництво протягом довгого часу позначалося великою екстенсивністю. І аж останніми довоєнними роками тваринництво повола стало інтенсифікуватися.

Коли зіставимо динаміку змін загального числа рогатої худоби й засівної площі під зерновими культурами за 1900—1913 р., то матимемо отаку картину (по 50 губ. кол. Європейської Росії):

(в тисячах десятин і тис. голів).

	1900 р.	1902 р.	1905 р.	1909 р.	1910 р.	1913 р.
1. Засівна площа	59.521	61.897	63.563	63.197	65.370	79.900
Динаміка в %	100%	104%	107%	106%	110%	134%
2. Загальне число рогатої худоби	32.913	32.166	31.194	30.492	31.315	31.446
Динаміка в %	100%	98%	95%	93%	95%	96%

Отже засівна площа під збіжжевими культурами систематично більшала рік-скрізь-рік, і 1913 р. було проти 1910 р. вже 134%. Тимчасом, загальне число рогатої худоби рівнож систематично меншало аж до 1910 р. і 1913 р., коли стадо ледве помітно збільшилось. При цьому, однак, стадо рогатої худоби навіть наприкінці згаданого періоду (1913) ще не встигло дійти рівня 1900 р. (96%). Згодом, саме роками імперіалістичної війни занепадо всеняке народне господарство і, звичайно, й його галузь — тваринництво. Приміром, з 1913 р. до 1916 р. стадо великої рогатої худоби зменшало загалом по Україні на 10%, овець і кіз на 7%, а свиней — на 24%. Далі, через громадянську війну та недорід на Україні стадо ще більш зменшилося, саме: на весні 1923 р. проти 1913 р. великої рогатої худоби — на 86%, свиней — на 38,7%.

Відбудовна доба в галузі продуктивного тваринництва фактично починається з 1924 р., тобто, третього року після неврожайного — 1921 року, й триває аж до 1928 р.; це можна побачити з осьякої таблиці:

	1913 р.	1916 р.	1923 р.	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.
1. Велик. рогат. худоб.	8.541	7.707	7.333	8.244	8.125	8.289	8.374	8.575
Динаміка	100%	90,2%	86,0%	96,5%	95,2%	97,1%	98,1%	100,2%
2. Вівці й кози	6.591	6.339	8.269	9.212	9.627	8.626	7.902	7.704
Динаміка	100%	96,2%	125,3%	140,0%	146,0%	130,8%	120,0%	116,8%
3. Свині	6.112	4.629	2.360	4.245	3.695	3.625	4.472	5.200
Динаміка	100%	75,8%	38,7%	69,3%	60,3%	59,3%	73,2%	85,2%

З таблиці бачимо, що з 1924 р. українське стадо абсолютно більшає (якщо не рахувати 1925 р., коли через недорід 1924 р. стадо цілком природно дещо зменшилося), і до весни 1928 р. досягає по великій рогатій худобі — 100,2% проти 1913 р., 111,2% проти 1916 р., а для свиней проти згаданих років — 85,2% і 112,2%.

Щось зовсім інше бачимо з динаміки розвитку стада овець. Саме, число овець навпаки дуже зростає першими повоєнними роками. До 1926 р., відколи стадо овець різко меншає. Що вівчарство зростало першими відбудовними роками, то це, головню, від занепаду промисловості й зв'язаної з ним натуралізації селянського господарства, як і через те, що було багато не ораної землі, яку селянство використовувало на випасання своїх овець і кіз. І лише згодом, що посилено починає розгортатися промисловість, більшає засівна площа під збіжжевими культурами й меншають випаси, то й тоді — по волі й безупинно, рік-скрізь-рік — меншає стадо овець, що звичайно, ажяк зв'язано з реконструкційними процесами у сільському господарстві.

Вишезгадані зміни у динаміці розвитку стада великої рогатої худоби й свиней, що й казати, промовляють за не абиякі прогресивні зрушення останніми роками в галузі тваринництва. Проте, нехай і маємо чималі кількісні успіхи, їх таки нам не досить, щоб розв'язати важливе питання — про *товаровість* скотарських продуктів. На це треба вдатися до інших показників, саме — до пересічної *цустоти* стада на 100 господарств.

Коли поглянемо на динаміку змін, скільки було худоби в селянському господарстві передвоєнними й повоєнними роками на Україні, то це бачимо з осьякої вельми цікавої таблиці:

в % до 1916 р.)						
На 100 господарств припадає великої рогатої худоби:						
1916 р.	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.	
100%	93,3%	90,5%	90,6%	89,7%	90,6%	

Отож дарма, що стадо абсолютно збільшилось, густість стада рогатої худоби систематично меншає протягом усього пореволюційного часу; це безпосередньо зв'язано з тим, що селянські господарства не абияк здрібніли й число сел. господарств проти довоєнного часу збільшилося, приблизно, на 35—40%.

Вже через один факт зменшення пересічного забезпечення худобою мала зменшитись товарність тваринництва.

Зменшення цієї товарності мало надто позначитися на пайці м'ясних продуктів, скоро групова структура стада великої рогатої худоби останніми роками почала мінятися в бік помітного збільшення виробництва молочарських продуктів на шкоду м'ясним. Це доведено осьвякою таблицею, що виявляє динаміку змін питомої ваги корів і ялівків старших за 1,5 р. (молодняк, що йде на ремонт і дальше поширення корів'яного стада) проти усього стада:

(в % до усього стада рогатої худоби).

	1916 р.	1924 р.	1927 р.	1928 р.	1929 р.
1. Корови					
2. Ялівки старше за 1,5 років	40,7 5,3	44,8 4,1	45,8 5,1	46,2 5,9	50,6 5,9
Разом корів й ялівків .	46,0	48,9	50,9	52,1	56,5

Треба зазначити, що такий розвиток продуктивного тваринництва в бік поширення молочарських продуктів є собою, в обставинах розпорошення, дрібного селянського господарства, цілком природне й закономірне явище. Такий розвиток тваринництва є для нього найкращою й найзручнішою формою господарювання, як з матеріального, як і з організаційного погляду. М'ясне велико-рогатне скотарство для дрібного індивідуального господарства безперечно не рентабельне. Через це селянство вдається до розплодження м'ясної худоби лише, як до своїх потреб у тягловій силі та власних споживальницьких потреб у м'ясі.

Крім цього, треба зважити й те, що перед з наведеними кількісними й якісними змінами в розвитку продуктивного тваринництва, що несприятливо позначилися на товарному виході м'ясних продуктів, був загально відомий процес перерозподілу худоби між окремими соціально — економічними групами села з тим, що більше припало худоби на малопотужні господарства.

Це доведено даними далінаведеної таблиці, де бачимо диференціацію селянського господарства як до забезпечення худоби:

(в % до загального числа господарств)

	Робітної худоби		К о р і в		
	1927 р.	1928 р.	1929 р.	1927 р.	1928 р.
1. Без всякої худоби	42,1	39,6	39,0	36,7	34,4
2. З одною головою	30,9	33,7	37,6	53,2	55,6
3. З двома головами	28,3	23,7	21,6	8,9	8,8
4. З 3-ма, 4-ма і більш	3,7	3,0	1,8	1,2	1,2
Разом господарств	100%	100%	100%	100%	100%

Примітка. Таблицю складено за даними ЦСУ України, при чім відомості про робітну худобу за 1929 р. поки що лише орієнтовні.

Отож, ми бачимо, що господарств без худобних меншає, господарств з одною головою худоби систематично більшає, та поряд з цим меншає загальне число господарств з найбільшим забезпеченням худоби. Та це означає, що худоба справді перейшла з найтоваровішої, заможної групи села—до напівтоварових та споживальницьких господарств.

Нарешті треба також зважити й те, що в галузі тваринництва усуспільнений сектор іще надто дрібнісінька величина, куди менша проти зернового господарства—саме менше за 1%. А тимчасом, саме усуспільнений соціалістичний сектор міг правити, коли не за єдине, то в кожному разі за головне джерело замістити зменшений товарний виріб куркулівсько-заможних господарств, що їх стадо помітно таки зменшилося, скоро ми рішуче подумаємо капіталістичні елементи села.

Через усі ці чинники, саме що зменшилась пересічна густість стада й худобу перерозподілено перш за все на користь малопотужним господарствам, що питома вага колгоспів і радгоспів в галузі тваринництва надто невеличка, що абсолютно не впорядковано питання кормодобування й кормовикористовування,—від усього цього вже маємо помітне відставання виробу тваринництва від дедалі то більших вимог унутрішнього ринку та експорту.

Обставини ще більш ускладнилися через те, що, на ґрунті зростання матеріального добробуту, трансформувався бюджет харчування міської й сільської людності в бік систематичного збільшеного споживання кваліфікованіших і цінніших продуктів тваринництва.

Усе це позначалося вже торік зійшлого 1928 р. Тимчасом торік Україна зазнала нещастя, який чимало пошкодив кормовому балансові селянського господарства. Напруженість кормового балансу, ще більш підвищилася в зв'язку з продовженням періодом стійлового випасання худоби, бо надто пізно наступила весна 1929 р. Не дивлячись, що селянство посилено ліквідувало стадо восени й узимку 1928-29 р., від чого на весні 1929 р. не абияк зменшилася численність стада мало не по усіх видах худоби;

(в тисячах голів):

Р о к и	Велика рогата худоба	Свині	Вівці
1928 рік	8.575	5.200	7.704
1929 рік	7.595	3.494	6.656
Різниця в %	11,5%	33,0%	13,7%

Тимто зрозуміло, що скоро зменшилась загальна численність стада, то й неминуче чимало зменшилися гуртові і надто товарові ресурси м'яса.

За даними торг. секції Укрдержплану (в тис. пуд.):

	Гуртовий виріб м'яса			Товаровий виріб			% товаровості (відн. товарового вир. гуртового).
	28-29 р.	29-30 р.	Різн. в % %	28-29 р.	29-30 р.	Різн. в % %	
1. Говядина	17521	10123	42,2%	17249	7975	53,7%	98,2%
2. Свинина	26065	18101	30,3%	9916	4687	53,2%	38,2%
3. Баранина	2087	1674	19,7%	523	332	36,5%	25,0%
Разом	45673	29898	34,7%	27688	12994	53,1%	60,7%
							43,4%

Отже, поточного року гуртовий виріб м'яса усіх видів зменшився на 34,7%, а товаровий — на 53,1%, за загального зменшення проценту товарового виходу з 60,7% 1928-29 р. до 43,4% 1929-30 р.

Що не було потрібно матеріально-технічної бази (м'ясокомбінатів, холодильень тощо), то й годі було використати чимале ринкове подання худоби 1928-29 р. на те, щоб утворити резерви м'ясних продуктів у переробленому виді. Фактично мало не усю худобу поточної заготівлі негайно різали на місцевих різницях і зараз же цю худобу збувано людності, яка, до речі, прибільшилась 1928-29 р. до нечуваних попередніми роками розмірів.

Лише коли усі вгорі згадані політично-економічні чинники ми розглядатимемо у взаємному звязку та взаємній залежності, лише тоді збагнемо, через що є ті продовольчі утруднення, які має наша країна в галузі продуктів тваринництва.

* * *

Що несприятливий стан тваринництва, головню, від тих же чинників, від яких у свій час були збіжжеві утруднення, то й треба розв'язати проблему відбудування й поширеної репродукції стада худоби тими ж заходами, якими ми відбудували та розгортаємо наше зернове господарство.

Ці заходи, поперше, в тому, щоб реконструювати тваринництво на соціалістичних засадах, саме побільшуючи його та усупільнюючи, тобто, будуючи радгоспи й колгоспи. Подруге, треба стимулювати розвиток індивідуальних незаможницько-середняцьких господарств, організуючи агрозоотехнічне й ветеринарно-санітарне обслуговування їх. Коли кажемо про агрозоотехнічне обслуговування, то це значить, що треба: а) збільшити число заводських пунктів з добрими стадниками; б) організувати громадсько-кооперативні обори, що їх збудувати абсолютно не на силу для окремих індивідуальних господарств; в) раціонально розв'язати питання як добувати корм і використовувати цей корм, розвиваючи й поліпшуючи пасовиська й луки, сіяння зел, корне-клубнеплоди й бобові культури, та нарешті, усіма способами розвиваючи силосне господарство; г) поширювати серед селянських господарств поліпшені методи як треба випасати, утримувати худобу, використовуючи на це досягнення сільсько-господарських досвідних станцій.

Позатим, треба щомога збільшити число ветеринарних пунктів, забезпечивши їх на це відповідними кадрами фахівців цієї справи. Звичайно, що треба поставитися як найпильніше до ветеринарно-санітарного обслуговування, бо всілякі епізоотії щорічно на багато десятків міль. крб. шкодять селянському господарству, не кажучи вже за величезні збитки від епізоотії для нашого тваринницького балансу.

Нарешті, щоб стимулювати розвиток тваринництва в селянських господарствах — треба щодо худоби пристосувати ті ж податкові пільги, що їх ми пристосовуємо до зернового господарства; при чім, певна річ, робити це треба, додержуючи чіткої класової політики.

Усі ці заходи на відбудування й подальше розгортання тваринництва розраховано на розмірно довгий перебіг часу. Тимто, нам треба вже поточного року вжити усіх потрібних заходів, щоб якнайскорше збільшити балансу м'ясних ресурсів в межах наявного числа в стаді худоби. Це можна зробити:

1) усіма способами розгортати промислову одгодівлю худоби на покидьках цукрової, горілкової й іншої промисловості;

2) одгодовлювати худобу в колгоспах і радгоспах, як і в низовій кооперації на сухих кормах, де худобу треба тримати протягом декількох місяців на підвищеному кормовому раціоні;

3) одгодовлювати худобу на покидьках громадського харчування;

4) контракувати худобу в колективних й індивідуальних селянських господарствах та радгоспах;

5) Випасати худобу на весні й улітку на природних пасовиськах.

Усі ці одгодівні й випасові операції мають на меті дати додатковий довісок м'яса. Заразом треба вжити заходів зберегти вагу й добротність худоби від часу її заготівлі до різання, тримаючи її на спеціальних заготівельно-утримувальних базах. На це, звичайно, потрібно витратити певні кошти, щоб збудувати концентраційні бази. І це зробити кінче треба, бо що цього не буде, то ми, як і раніш, матимемо не абиякі збитки на вазі худоби, не кажучи вже про погіршення її добротності.

Щоб скласти цілком реального пляна одгодівних операцій та мати тверду гарантію, що його справді можна виконати, треба заздалегідь підрахувати кормові ресурси жому, барди та інших промислових покидьків з тим, щоб мати подібний до дійсності найкращий баланс цих кормів по кожному конкретному промислового підприємству.

Заразом потрібно своєчасно почати та закінчити будувати потрібне число воловень, бо що цього не зробимо, то й не зможемо сповна використати теперішні наявні кормові ресурси й не матимемо від них потрібного ефекту.

Крім цього, треба також заздалегідь подбати про відведення земельних відділів для випасних операцій.

Нарешті, слід пам'ятати про те, що можна успішно контракувати, якщо зможемо постачати контрактивним господарствам концентровані корми (зерно й зернові покидьки - висівки й жмихи). Тимто, треба мобілізувати усі теперішні вільні ресурси концентрованих кормів в тому разі, якщо їх було замало, забезпечити контракцію; повинно навіть переглянути експортного пляна поточного року з тим, щоб зменшити експорт кормів в натурі. Що зменшимо експорт кормів, то матимемо з цього чималу користь і в експортних операціях в тому сенсі, що ми у близькому майбутньому зможемо вивозити ці корми закордон в „переробленому“ виді — через виріб тваринництва. А що справді ми маємо чималу користь, якщо експортувати „перероблені“ корми, це бачимо хоч би з того, коли зіставимо валютну ефективність експорту жмихів у натурі та ефективність їхнього експорту в коров'ячому маслі.

Приміром, тоді коли реалізаційна ціна фоб за один пуд жмихів у натурі становить близько 1 крб. 30 коп. валютою — реалізаційна ціна того ж пуду перероблених в експортне масло жмихів становить близько 5 крб. валютою.

Коли ми передбачаємо та здійснюємо пляна контракції в одгодівлі худоби, то треба не тільки дбати про задоволення поточних потреб людинності в м'ясі; треба ще мати на увазі, що потрібно пильнувати й піклуватися коло продукційної бази тваринництва. Це значить, що ми повинні законтракувати або закупити та відгодовлювати молодняк (телята, бички, поросята з тим, щоб, коли їх буде одгодовлено, не збувати їх для безпосереднього споживання людинності, а передати до колективних господарств, щоб ці господарства змогли далі абільшувати свої стада, й частинно, постачати заводським пунктам для обслуговування індивідуальних господарств. Зробити це кінче потрібно, бо ми маємо дуже несприятливі симптоми щодо основного продуктивного матеріалу нашого стада. Численними обслідами земельних органів і сільсько-господарських досвідних станцій цілком певно доведено, що, в зв'язку з безкорм'ям зійшого 1928 р., селянство не тільки посилено вибраковувало свій свинячий молодняк (надто поросят,

що їхнє загальне число зменшилося до весни 1929 р. проти весни 1928 р. на 50%, а й ліквідувало чимало маток і кнурів. Краще кажучи, через кормову кризу минулого року безперечно що звузилася продукційна база українського свинарства.

Також багато важить це питання і для великої рогатої худоби. Розглянувши динаміку змін групового й вікового складу цього стада, бачимо, що останнім п'ятиріччям і надто останніми двома роками — маємо надзвичайне зменшення загального числа биків — стадників (старше за два роки); це бачимо наочно з осьякої таблиці:

(За даними ЦСУ України — в тис. голів).

	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.	1929 р.
1. Загальне число биків старше за 2 роки . .	166	155	117	32	26
2. Динаміка в % % . . .	100%	93,5%	70,6%	19,3%	15,7%
3. Питома вага биків ст. за 2 р. в усьому стаді рог. худоби	2,0%	1,9%	1,4%	0,4%	0,3%

Що так набагато зменшилося загальне число биків-стадників, надто за 1928-29 р., то й не дурно треба нам побоюватися за перспективи подальшої поширеної репродукції стада рогатої худоби. Негативні наслідки цього вже позначилися на абсолютних й відносних розмірах яловости корів, що можна бачити з осьякої таблиці (в тис. голів).

	1927 р.	1928 р.	1929 р.
1. Загальне число ялових корів	334,3	458,6	437,5
2. Динаміка в % % . . .	100%	137%	131%
3. Питома вага ялових корів в усьому коров'ячому стаді . . .	8,7%	11,6%	11,4%

Поряд із зростанням яловости корів, спадає на око досить таки різке зменшення численности молодняка (старшого за 1 р.) й телят. Взагалі кажучи, норма їхнього збереження в стаді у нас — досить таки низька. До речі сказати, ця норма жодного разу ще не дійшла свого дореволюційного рівня хоч і була розмірно близька до цього рівня 1928 р., коли питома вага молодняка була 15,5%, а телят — 27,4%, проти відповідних цифр 1916 р. — 18,2% й 30,1%. Це, звичайно, не повинно нас дивувати, бо дрібний індивідуальний товаровиробник з такою надзвичайно вузькою кормовою базою не годен хоч дещо підвищити норму численности молодняка й телят. Тимто, цей молодняк звичайно селянство вибраковує та ріже раннього вже віку. А це саме й ускладняє можливість ремонтувати стадо і неабияк заганяє його примноження. От через що, треба нам пильної уваги не абиякому зменшенню молодняка й телят поточного року, що становить приблизно 16% проти 1928 р. Треба твердо пам'ятати, що як нам пощастить успішно зробити контракцію та одгодовлю племінного й продуктивного молодняка, а також, як ми зуміємо організувати агрозоотехнічне й ветеринарне обслуговування селянського господарства, як ми, нарешті, зуміємо йому найраціональніше допомогти розв'язати питання добування й використовування — так нам як до цього і пощастить зміцнити продукційну базу тваринництва та його подальше зростання.

* * *

Ми повинні цілком ясно зрозуміти, що доти, доки ми не збудуємо відповідної матеріально-технічної бази під м'ясне тваринництво, годі нам розраховувати на повну ефективність усіх наших передбачених заходів

на відбудування й поширену репродукцію стада. Що не буде такої індустріальної бази, що не розгорнемо будівництво м'ясоперероблювальних підприємств і холодівень, то ми змушені, як і раніш, будувати свої пляни постачати людині м'ясопродукти—на далеких перевозах живої худоби з районів її заготівель до місця споживання. Іншими словами, ми й надалі матимемо величезні збитки на вазі худоби і, через те, матимемо чимале зменшення м'ясних ресурсів, не рахуючи вже тих цілком не потрібних транспортних витрат, що будуть в зв'язку з цією операцією. Що це питання справді такі є для нас цілком на часі, можна бачити хоч би на прикладі постачання Донбасу м'яса.

На підставі матеріялів Укрм'ясотресту, 1928-29 р. до усіх районів Донбасу завезено із-зовні близько 2,6 міл. пуд. гов'ядини й свинятини; з цієї пайки близько 2 міл. пуд. завезено в живій худобі, що її перевезено залізницею з продуктивних районів України та Північного Кавказу. Вартість перевозу худоби, враховуючи збитки на вазі у 2%, була на круг на 1 пуд. м'яса—1 крб. 43 коп. Тимчасом, коли перевезити м'ясо з тих же продуктивних районів у битому у виді, то це коштує приблизно—40 коп. на пуд.

Отже, лише по одному Донбасу ми щорічно маємо збитків на залізничному приставленні живої худоби близько 2 міл. крб., що неабияк збільшує калькуляційну собівартість м'яса. Крім цього, ми свідомо зменшуємо нашого м'ясного баянса, коштом збитків на вазі—приблизно на 40 тис. пуд. щороку, не кажучи вже про цілком неминуче в такому разі погіршення доброти м'яса.

На жаль, не лише одному тільки Донбасу ми так по „варварському“ постачаємо продукти тваринництва. Принаймні усі найбільші споживальницькі центри й райони харчуються, головно, худобою в живому виді, що її приставляють залізницею. Чи дивно, що збитки від цього по усій Україні загалом доходять не менш 5-6 міл. крб. на рік, а м'ясних продуктів марно витрачається близько 100-150 тис. пудів, що становить проти товарового виробу м'яса за баянсом 1929-30 р. близько 8-11%.

Далі, ми маємо великі збитки і в грошових коштах та, особливо, в м'ясі ще через те, що переважну масу худоби ми ріжемо або на кустарних різницях, де вже самий метод різання набагато зменшує вихід м'яса й погіршує його добротність, або худобу ріжуть на таких підприємствах, що не мають зовсім жодних пристроїв для утилізації покидків. Тимчасом ми знаємо, хоч би з практики З'єднаних Штатів Північної Америки, як надзвичайно багато важить, коли раціонально використовувати покидки з різниць і чим здешевлювати собівартість основного виробу м'яса та збільшувати його загальний баянс. Завдяки цьому, наприклад, що в З'єднаних Штатах Північної Америки усю м'ясну справу цілком індустріалізовано, там тварину використовують сповна, натомість ми більшу пайку вельми цінних продуктів просто викидаємо на „звалища“.

А скільки нам щодо робітничого постачання надзвичайно шкодить брак достатнього числа холодівень. Ми майже не маємо спромоги утворювати резерви битого м'яса, (мороженого й прохолодженого) на весну й літо, коли проти осені й зими ринкове подання худоби в нас звично різко меншає. Що нам бракує достатнього числа холодівень і в зв'язку з тим мало не цілком не має м'ясних резервів, то й від цього маємо постійну загрозу зриву пляномірно й безперебійно постачати весінними й літніми місяцями м'яса трудящій людині. Крім цього, через це годі нам належним способом впливати на підвищувальну у той час ринкову кон'юнктуру, тобто, важко регулювати заготівельні ціни на худобу й м'ясопродукти.

Коли, нарешті, на мить забути про інтереси внутрішнього постачання, то маючи на оці навіть величезні задачі в галузі експорту, — конче треба ґрунтовно зреорганізувати усю нашу м'ясну роботу так, щоб цю роботу уґрунтувати на твердій індустріальній базі. Ми вже не можемо про основні продукти м'яса (гов'ядина, морожена свинятина, бекон), де ми можемо дійти належної доброти та експортного стандарту лише на найкраще устаткованих і механізованих підприємствах. Але, щоб експортувати покидьки різних (язики, нирки, мозги, залози, тельбухи), потрібно організувати промислове оброблення цих покидьків, бо що цього не зробимо, то на перший погляд ці малоцінні продукти не дадуть нам тої „повноцінної“ чужою валюти, яка нам конче потрібна збільшувати імпорт.

Отже, треба м'ясне тваринництво, на нашу думку, індустріалізувати ось якими чотирьома засобами:

Перше — потрібно споруджувати удосконалені й універсальні м'ясокомбінати, хоч би на зразок американських, що забезпечили б високу добротність різання худоби та оброблювання м'ясопродуктів так, щоб якзмога найкраще утилізувати усі покидьки, як для внутрішнього ринку, як і для експорту;

Друге — слід організувати м'ясоконсервні заводи, де повинно щонайповніше використовувати, як сировину, найменш цінні продукти м'яса (часті голови, губи, щоки, піднебіння, всілякі обрізки, тощо);

Третє — побудувати достатнє число холодоховінь, з ось якою трією диференцією:

а) виробничі холодоховінь при м'ясокомбінатах на первинне термічне оброблювання м'ясопродуктів на місці різання й недовге їх зберігання аж до моменту відправлення до споживальницьких районів;

б) резервні холодоховінь, що їх треба побудувати у великих споживальницьких центрах України й вузлових пунктах окремих промислових районів Донбасу. Ці холодоховінь призначені на те, щоб, з одного боку, утворити певні резерви хуткопсувних с.-г. продуктів на час їхнього м'якого подання з боку села, а з другого боку, — щоб у споживальницьких районах розподіляти поточні надходження рефрижированих продуктів з продуктивних с.-г. районів.

в) холодоховінь — крамниці при робкоопках для безпосереднього відпускання продуктів харчування місцевій людині. При цьому в Донбасі, де основна робітничая людина живе розпорошено по усьому території цього промислового району, можливо, що треба буде утворити на вузлових залізничних пунктах спеціальне число холодоховінь розподільних складів, як посередні ланки між резервними і холодоховінь — крамницями.

І нарешті, четверте — індустріалізуючи м'ясну справу, треба мати відповідний залізничний транспорт. Це значить, що нам потрібно устаткувати відповідний парк ізотермічних вагонів на доставлення рефрижированих продуктів до споживальницьких районів і експортні концентраційні пункти морського й суходільного кордону.

Аж за таких обставин ми матимемо суцільну систему холодоховінь підприємств, що з нею ми можемо зріктися „варварських“ методів м'ясної роботи та зможемо найдешевше і по господарному найдодільніше пов'язати розвиток нашого тваринництва з внутрішніми й зовнішніми ринками збуту.

Гірн. інженер Г. КРИВИЦЬКИЙ

До аналізу собівартості вугілля 1928-29 р. і плану на 1929-30 р.

Новий 1929-30 операційний рік—це рік вирішальний щодо зменшення собівартості вугілля, бо що буде виконано задану програму, то такі й будуть результати виконання усієї п'ятирічки по лінії зменшення собівартості в кам'яновугільній промисловості.

Щоб висвітлити одержані результати в кам'яновугільній промисловості за 1928-29 операційний рік проти 1927-28 опер. року й програмного завдання на 1928-29 опер. рік, розгляньмо осьякі попередні орієнтовні дані (з точністю до 0,5 коп. і до 0,5%). (Див. таблицю № 1).

Трести		Видоб. (в т. т.)		Собівартість							факт. 1927-28 р.
		1927-28 р.	1928-29 р.	1927 - 1928 р.			1928 - 29 р.				
				Річ. прог.	Річ. факт.	% спів. факт. до прог.	Річ. прог.	Річ. факт.	% спів. факт. до прог.		
Донвугілля	(Ф.)	22.766	25.921	1.044	1.054	101	1.015	1.041	102,5	99	
	(Пр.)	23.885	26.210								
Москвугілля	(Ф.)	1.178	1.308	623	598	96	579	579	100	97	
	(Пр.)	1.196	1.310								
Кузбасс	(Ф.)	2.387	2.912	722	752	104	727	688	95	92	
	(Пр.)	2.446	2.622								
Черембасс	(Ф.)	600	686	422	433	103	414	435	105	100	
	(Пр.)	613	696								
Кизелтрест	(Ф.)	1.109	1.157	732	710	97	711	708	100	100	
	(Пр.)	1.070	1.235								
Средазвуг	(Ф.)	230	299	1.490	1735	117	1.436	1776	124	102	
	(Пр.)	243	295								
Разом	(Ф.)	28.270	32.284	979	1009	103	953	990	104	98	
	(Пр.)	29.453	32.368								

Примітка: Зазначені трести добувають 92% видобутку усієї кам'яновугільної пром-ти СРСР.

а) По трестах союзного значення, що охоплюють 92% усієї кам'яновугільної промисловості СРСР, собівартість вугілля за 1928-29 р. становила приблизно 990 коп. проти 953 коп. програмних (перевищено на 4%) і проти 1009 коп. фактичних за 1927-28 р. (зменшено лише на 2%).

б) Гірше за усі трести виконав директиву зменшити собівартість-трест Середазавугілля: 1.776 коп. за 1928-29 р. проти програмних 1.436 коп. (перевищено на 24%) і проти 1735 коп. фактичних на 1927-28 р. (перевищено на 2%).

в) Що кол. Кизелтрест (нині Кизел. Рудуправа Уралвугілля) 1928-29 р. і показує собівартість розміром 708 коп. проти 711 коп. програмних і проти 710 коп. фактичних за 1927-28, тобто, що він виконав програму майже на 100% і тим показує майже однакові результати з 1927-28 р., то це сталося через те, що кам'яновугільний дирек-

торат Головгірпалу, на підставі попередніх звітних даних за 1927-28 р., загода накреслив Кизелтресту на 1928-29 р. високу собівартість проти 1927-28 р.

г) Негаразд маємо і по кол. Черембастресту, що увійшов з квітня 1929 р. до складу об'єднаного треста „Сибвугілля“, а саме: за 1928-29 р. собівартість дорівнює 435 коп. проти 414 коп. програмних (перевищено на 5%) і проти 433 коп. фактичних за 1927-28 р. (отже проти 1927-28 р. собівартість не зменшено, ба навіть помітна певна тенденція до перевищення).

д) По Москвугіллю 579 коп. за 1928-29 р. проти, 598 коп. фактичних за 1927-28 р. (зменшено на 3%) і проти 579 коп. програмних (тобто на 100% виконано програму).

е) По Кузбасу краще за усі інші трести, а саме маємо — 688 коп. за 1928-29 р. проти 727 коп. програмних (зменшено проти програми на 5%), і проти 752 коп. фактичних за 1927-28 р. (зменшено на 8% проти 1927-28 р.).

ж) Щодо Донвугілля, то за 1928-29 р. собівартість становить — 1041 коп. проти 1015 коп. програмних (перевищено на 2,5%) і проти 1054 коп. фактичних за 1927-28 р. (зменшено приблизно лише на 1%).

* * *

Висвітлюючи питання, як саме виконано пляна 1928-29 р. проти 1927-28 р., тобто, наскільки відхиляється плян від програми, треба констатувати ось що:

а) По трестах Союзного значення, що охоплюють 92% усієї кам'яновугільної промисловості СРСР, пляна виконано 1928-29 р. з перевищенням собівартости на 4%, а 1927-28 р. — з перевищенням лише на 3%, тобто 1928-29 р. проти 1927-28 р. пляна виконано гірше.

б) По Черембастресту виконано проти 1927-28 р. — 1928-29 р. пляна гірше, а саме: 5% і 3% відхилення від пляну.

в) По Донвугіллю: 1928-29 р. пляна виконано гірше, ніж 1927-28 р., а саме: 2,5% і 1% відхилення від пляну.

г) По Москвугіллю 1928-29 р. пляна виконано гірше, (виконано на 100%), проти 1927-28 р. (зменшено собівартість проти програми на 4%).

д) По Кизелтресту: 1928-29 р. пляна виконано гірше, (виконано пляна майже на 100%), проти 1927-28 р., (зменшено собівартість проти програми на 3%).

е) По Середазвугіллю: 1928-29 р. пляна виконано гірше ніж 1927-28 р., а саме: 24% і 17% відхилення від пляну.

ж) Що по Сибвугіллю (Кузбасу) краще виконано пляна 1928-29 р. (зменшено проти програми на 5%), проти 1927-28 р. (коли перевищено пляна проти програми на 4%), то це треба з'ясувати частинно кращою роботою Кузбасу і головню тим, що наказано Кузбасу на 1928-29 р. собівартість в 727 коп. проти наказаної на 1927-28 р. собівартости в 722 коп., тобто, більше на 5 коп. (майже на 1% проти 1927-28 р.), натомість по усіх інших трестах відразу накреслено річну програму собівартости на 1928-29 р. — меншу проти наказаної річної програми на 1927-28 р.

* * *

Цілоком природно спитати себе чи: 1) погано складено пляна тобто, чи ми переоцінили наші спроможності та обіцяли 1928-29 р. дати більше ніж могли; чи: 2) може погано виконали пляна.

Головгірпал, в особі його кам'яновугільного директорату, як директивний орган, певна річ, „лятиме“ господарників — трестовиків, що вони недоладно розв'язали наказане Головгірпалом завдання. А господарники-трестовики, звичайно, і собі „галасуватимуть“, що їм нав'язали й далі нав'язують кепсько складеного нереального пляна.

Де ж шукати правди?

Ми вважаємо, що винні, як перші, як і другі, тобто, на 1928-29 р. пляна складено недосить задовільно для декотрих трестів, а трести й собі не вжили потрібних заходів краще виконати пляна, бо ж вони одержали від кам'яновугільного директорату Головгірпалу загода незадовільно складеного пляна.

Треба пам'ятати і те, що ані Головгірпал, ані трести не певні того, що попередня звітна калькуляція, яку трести приставляють, коли опрацьовується контрольні цифри, справді відповідає первинним даним з місць (рудотуправ і шахтоуправ).

Не дивниці, що пляна складають з надмірними „вимогами“, як з боку Головгірпалу, як і трестів.

Розгляньмо тепер цифри, а саме розгорнуту калькуляцію собівартости.

Спершу вилучмо п'ять калькуляційних елементів (зарплату, нарахування, матеріали, касу й енергію), що є прямою функцією впливу господарсько-технічних чинників на господарство рудень.

Візьмімо спершу суму цих елементів (знову з точністю до 0,5 коп. і до 0,5%). Маємо:

а) По трестах союзного значення, що охоплюють 92% усієї кам'яновугільної промисловості СРСР, сума цих 5-ти елементів для 1928-29 р. становить 788 коп. проти 753 коп. програмних (тобто перевищено на 5%) і проти 790 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто майже не зменшено). Відхилення від пляну: 1928-29 р. на 5% в бік перевищення, а 1927-28 р. також маємо перевищення на 4%. Іншими словами, 1928-29 р. пляна виконано гірше, ніж 1927-28 р.

б) По Донвугілля: сума цих п'яти елементів дає на 1928-29 р. 845 коп. проти 804 коп. програмних (тобто перевищено на 5%) і проти 843 фактичних на 1927-28 р. (отже маємо тенденцію до перевищення). Відхилення від пляну: 1928-29 р. перевищено на 5%, а 1927-28 р. також перевищено на 4%. Іншими словами, 1928-29 р. пляна виконано проти 1927-28 р. гірше.

в) По Москвугілля: сума зазначених 5-ти елементів дає для 1928-29 р. 458 коп. проти 460 коп. програмних (тобто пляна майже виконано) і проти 475 коп. за 1927-28 р. (тобто зменшено на 4%). Відхилення від пляну: 1928-29 р. майже нема (тобто не перевищено і не зменшено), а 1927-28 р. відхилення в бік перевищення на 3%. Краще кажучи, 1928-29 р. пляна виконано гірше, ніж 1927-28 р.

г) По Черембасу: сума зазначених 5-ти елементів дає для 1928-29 р. 351 коп. проти 322 коп. програмних (тобто перевищено на 9%) і проти 346 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищено на 1%). Отже, відхилення від пляну: 1928-29 р. на 9% в бік підвищення, а 1927-28 р. — на 6% також у бік перевищення. Краще кажучи, 1928-29 р. пляна виконано проти 1927-28 р. гірше.

д) По Кізелтресту: сума зазначених 5-ти елементів дає для 1928-29 р. 612 коп. проти 597 коп. програмних (тобто перевищено на 2%). і проти 583 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищено на 5%). Отже відхилення від пляну: 1928-29 р. на 2% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 3% в бік зменшення. Краще кажучи, 1928-29 р. пляна виконано проти 1927-28 р. гірше.

е) По Середазвугілля: сума зазначених 5-ти елементів дає для 1928-29 р. 1052 коп. проти 944 коп. програмних (тобто перевищено на 11%) і проти 1091 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто зменшено на 4%). Отже відхилення від пляну: 1928-29 р. на 11% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 12% також у бік перевищення.

Гадану тенденцію в бік кращого виконання пляна 1928-29 р. проти 1927-28 р. треба пояснити тим, що ми неврахували в калькуляції елементи „палива й відходів“, що в Середазвугіллі (через не абиякі витрати палива на свої потреби) надзвичайно багато важать проти інших трестів; наприклад, для 1929-30 р. ця величина визначається у 235 коп. на тону проти максимальної величини — 59 коп. для інших трестів (Донвугілля). Отже виходить, що і по Середазвугілля проти 1927-28 р. пляна виконано 1928-29 р. гірше.

ж) По Кузбасу: сума зазначених 5-ти елементів дає для 1928-29 р. 575 коп. проти 578 коп. програмних (тобто зменшено майже на 1%) і проти 617 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто зменшено на 7%) Отже відхилення від пляну маємо 1928-29 року на 1% в бік зменшення, а 1927-28 р. на 7% в бік перевищення. Краще кажучи, 1928-29 р. пляна виконано проти 1927-28 р. краще.

Ми вже вгорі зазначили, через що саме Кузбас є виїмком проти усіх інших вугільних трестів.

Ото ж, по усій кам'яновугільній промисловості СРСР (крім Кузбасу) проти 1927-28 р. виконано пляна 1928-29 р. гірше.

Якщо врахувати амортизацію, то маємо:

а) По трестах союзного значення, що охоплюють 92% усієї кам'яновугільної промисловості СРСР, сума вищезазначених п'яти елементів калькуляції (зарплата, нарахування, матеріали, каса та енергія) плюс амортизація дає 1928-29 р. — 855 коп. проти 827 коп. програмних (тобто перевищено на 3 коп.) і проти 860 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто зменшено на 1%). Отже відхилення від пляну маємо 1928-29 р. на 3% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 1% також в бік перевищення. Краще кажучи, проти 1927-28 року пляна 1928-29 р. виконано гірше.

б) По Донвугілля: маємо 1928-29 р. 916 коп. проти 882 коп. програмних (перевищено на 4%) і проти 917 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто майже однакова собівартість). Отже, відхилення від пляну маємо 1928-29 р. на 4% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 1% також в бік перевищення. Краще кажучи, проти 1927-28 р. пляна 1928-29 р. виконано гірше.

в) По Москвугілля: 1928-29 р. маємо 506 коп. проти 521 коп. програмних (зменшено на 3%) і проти 515 коп. фактичних за 1927-28 р. (зменшено на 2%). Отже відхилення від пляну маємо 1928-29 р. на 3% в бік зменшення, а 1927-28 р. на 6% також в бік зменшення. Краще кажучи, проти 1927-28 р. пляна 1928-29 р. виконано гірше.

г) По Черембасу: 1928-29 р. 380 коп. проти 366 коп. програмних (перевищено на 4%) і проти 382 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто майже однакова собівартість, з невеличкою гаданою тенденцією в бік зменшення, через те, що взяту амортизацію для 1928-29 р. у 29 коп. треба дещо уточнити проти встановленої в 36 коп. амортизації для 1927-28 р.) Отже відхилення від пляну маємо 1928-29 р. на 4% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 3% також в бік перевищення. Краще кажучи, проти 1927-28 р. пляна 1928-29 р. виконано гірше.

д) По Кізелтресту: маємо 1928-29 р. 677 коп. проти 648 коп. програмних (перевищено на 5%) і проти 649 коп. фактичних за 1927-28 р.

(перевищено на 4%). Отже відхилення від плану маємо 1928-29 р. на 5% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 3% в бік зменшення. Краще кажучи, проти 1927-28 р. плана 1928-29 р. виконано гірше.

е) По Середазвугіллю: маємо 1928-29 р. 1161 коп. проти 1034 коп. програмних (перевищено на 12%) і проти 1169 фактичних за 1927-28 р. (зменшено лише на 1%). Отже відхилення від плану маємо 1928-29 р. на 12% в бік перевищення, а 1927-28 р. на 11% також в сторону перевищення. Краще кажучи, проти 1928-29 р. плана 1928-29 р. виконано гірше.

ж) По Кузбасу: маємо 1928-29 р. 623 коп. проти 631 коп. програмних (зменшено на 1%) і проти 676 коп. фактичних за 1927-28 р. (зменшено на 8%). Отже відхилення від плану маємо 1928-29 р. на 1% в бік зменшення, а 1927-28 р. на 8% в бік перевищення. Краще кажучи, проти 1927-28 р. по цьому тресту виконано плана 1928-29 р., крім інших усіх трестів, краще. Через що саме це сталося ми вже вгорі згадували.

Отож якщо врахувати амортизацію, то також вийде, що по усій кам'яновугільній промисловості (крім Кузбасу) проти 1927-28 р. плана зменшити собівартість виконано 1928-29 р. гірше.

* * *

Щоб з'ясувати вищенаведене, простежимо в якому взаємодіюванні є між собою фактичне збільшення пересічної місячної зарплати одного робітника та пересічна місячна продуктивність праці одного робітника, зваживши, що вартість зарплати на тону видобутого продукту — це функція пересічної місячної зарплати одного робітника (пряма залежність) та пересічної місячної продуктивності праці одного робітника (зворотна залежність). Розгляньмо на це цифри: (див. табл. 2).

Таблиця № 2

Трести	Місячна продуктивність одного робітника в тон.						
	1927-28 р. фактична	1928-29 рік			% співвіднош. фактич. 28-29 р. до факт. 27-28 р.	% співвіднош. зарплати на 1 тону видоб. 28-29 р. до 27-28 р.	% співвіднош. мі- сячної зарплати 1 робітника 28-29 р. до 27-28 р.
		Програм.	Фактич.	% співвідн. фактич. до програм.			
Донвугілля . .	11,48	13,00	12,43	95,7	108,3	101	109
Москвугілля . .	14,26	16,00	16,33	102,1	114,5	96	110
Кузбас	14,11	15,88	16,02	100,9	113,5	95	109
Черембас . . .	23,29	28,58	26,22	91,7	112,6	101	114
Кіасетрест . . .	16,24	18,19	15,82	86,9	97,4	108	105
Середазвуголь .	9,58	11,50	9,93	86,4	103,6	102	106
Разом	12,00	13,58	13,04	96,0	108,6	101	110

1. По вугільних трестах союзного значення, що охоплюють 92% усієї кам'яновугільної промисловості СРСР маємо: а) пересічна місячна продуктивність праці одного робітника 1928-29 р. була 13,04 тони проти 13,58 тон програмних (тобто зменшено на 4%) і проти 12,00 тони фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищено лише на 8,6%). Водночас: б) зарплата на 1 тону видобутого продукту була 1928-29 р. 509 коп. проти програмних 491 коп. (перевищено на 4%) і проти 505 к. фактичних за 1927-28 р. (перевищено на 1%).

Краще кажучи, 1928-29 р. пересічна місячна зарплата одного робітника збільшилася на 10%, натомість пересічна місячна продуктивність праці одного робітника збільшилася лише на 8,6%.

Таке явище надалі неприпустиме, бо щоб успішно виконати п'ятирічку, взято осяяке орієнтовне настановлення: саме пересічна місячна продуктивність праці одного робітника має збільшитись, що не вдвоє, то в кожному разі 1,5 рази більше за зростання пересічної місячної зарплати одного робітника.

2. По Донвугілля: а) пересічна місячна продуктивність праці одного робітника 1928-29 р. була 12,43 тони проти 13,00 тон програмних (тобто зменшилась на 4,3%) і проти 11,48 тони фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищено плана лише на 8,3%). Водночас: б) зарплата на 1 тону видобутого продукту 1928-29 р. 551 коп. проти 531 коп. програмних (перевищено на 4%) і проти 545 коп. фактичних за 1927-28 р. (перевищено на 1%).

Краще кажучи, 1928-29 р. пересічна місячна зарплата одного робітника збільшилася на 9%, натомість пересічна місячна продуктивність праці одного робітника збільшилася лише на 8%.

З вищенаведених причин явище це слід вважати за солютно ненормальне.

3. По Москвугілля: а) пересічна місячна продуктивність праці одного робітника була 16,33 тони проти 16,00 тон програмних (тобто перевищено плана на 2,1%) і проти 14,26 тон фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищено плана на 14,5%). Водночас: б) зарплата на 1 тону видобутого продукту 1928-29 р. становила 298 коп. проти 301 коп. програмних (тобто зменшилась на 1 %) і проти 312 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто зменшилась на 4%).

Краще кажучи: 1928-29 р. пересічна місячна зарплата одного робітника збільшилася на 10%, натомість пересічна місячна продуктивність праці одного робітника збільшилася на 14,5%.

Явище це можна до певної міри виправдати.

4. По Кузбасу: а) пересічна місячна продуктивність праці одного робітника 1928-29 р. становила 16,02 тон проти 15,88 тон програмних (тобто перевищено плана на 0,9%) і проти 13,93 тон фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищено на 14,8%). Водночас: б) зарплата на 1 тону видобутку 1928-29 р. була 344 коп. проти 354 коп. програмних (тобто зменшилась на 3%) і проти 363 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто зменшилась на 5%).

Краще кажучи: 1928-29 р. пересічна місячна зарплата одного робітника зросла на 9%, натомість пересічна місячна продуктивність одного робітника зросла на 14,8%.

Явище це можна лише до певної міри виправдати.

5. По Черембасу: а) пересічна місячна продуктивність праці одного робітника 1928-29 р. була 26,22 тони проти 28,58 тон програмних (тобто зменшилась на 8,3%) проти 23,29 тон фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищила на 12,6%). Водночас: б) зарплата на 1 тону видобутку 1928-29 р. була 221 коп. проти 206 коп. програмних (тобто перевищила на 7%) і проти 218 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищила на 1%).

Краще кажучи, 1928-29 р. пересічна місячна зарплата одного робітника зросла на 14%, натомість пересічна

місячна продуктивність одного робітника збільшилася лише на 12,6%.

Явище це неприпустиме навіть в обставинах Черембасу, де підготовних робіт дуже мало.

6. По Кізелтресту: а) пересічна місячна продуктивність праці одного робітника 1928-29 р. була 15,82 тони проти 18,19 тон програмних (тобто зменшилась на 13,1%) і проти 16,24 тони фактичних за 1927-28 р. (тобто зменшилась на 2,6%). Водночас: б) зарплата на 1 тону видобутого продукту 1928-29 р. становила 350 коп. проти 322 коп. програмних (перевищила на 9%) і проти 325 коп. фактичних за 1927-28 р. (перевищила на 8%).

Краще кажучи, 1928-29 р. місячна зарплата одного робітника пересічно зросла на 5%, натомість місячна продуктивність праці одного робітника пересічно зменшилась на 2,6% проти 1927-28 р.

Явище це надалі слід вважати за абсолютно неприпустиме.

7. По Середазвугіллю: а) продуктивність праці одного робітника становила 1928-29 р. пересічно на місяць 9,93 тони проти 11,5 тон програмних (тобто зменшилась на 13,6%) і проти 9,58 тон фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищила лише на 3,6%). Водночас: б) зарплата на одну тону видобутого продукту 1928-29 р. становила 662 коп. проти 591 коп. програмних (тобто перевищила на 12%) і проти 651 коп. фактичних за 1927-28 р. (тобто перевищила на 2%).

Краще кажучи, 1928-29 р. місячна зарплата одного робітника становила пересічно 6%, натомість місячна продуктивність праці одного робітника пересічно зросла лише на 3,6%.

Явище абсолютно неприпустиме.

Отож, теперішня диспропорція між пересічною місячною зарплатою та пересічною місячною продуктивністю праці одного робітника, як в усій вугільній промисловості СРСР в цілому, як і в окремих трестах союзнного значення—ось через що в основному не виконано директивні завдання зменшити собівартість.

Цілоком природно розглянути тепер стан кам'яновугільної промисловості СРСР поточного 1929-30 операційного року.

Згідно з урядовою директивою, фонд механічного додання зарплати дорівнює 13.925 тис. крб.; з них: Донбасу—11.750 тис. крб. (Донвугілля—10.200 тис. крб. і Південсталі—1.550 тис. крб.), Москвугілля—350 тисяч крб., Сибвугілля (тобто Кузбасу й Черембасу разом)—600 тис. крб., Уралвугілля—700 тис. крб., Дальвугілля—450 тис. крб. та Середазвугілля—75 тис. крб.

Із цих сум на експлуатаційні роботи припадає 12.818 тис. крб., з них: Донбасу—10.909 тис. крб. (Донвугілля—9.470 тис. крб. і Південсталі—1.439 тис. крб.), Москвугілля—299 тис. крб., Сибвугілля—522 тис. крб., Уралвугілля—615 тис. крб., Дальвугілля—406 тис. крб. та Середазвугілля—67 тис. крб.

За контрольними цифрами на 1929-30 р. (див. таблицю № 3), без механічного додання, по усій кам'яновугільній промисловості СРСР пересічно-зважена повна собівартість одної тони видобутого вугілля визначувалась би у 890 коп. (на круг), що проти очікуваної 1928-29 р. повної собівартості в 955 коп., дає зменшення близько в 7% (точ-

ніше — 6,8%). При цьому: по Донвугіллю собівартість повинно зменшити в 5,8%, по Москвугіллю — 7%, по Уралвугіллю — 4,4%, по Сибвугіллю — 5,5%, по Дальвугіллю — 10,5% та по Середазвугіллю — 18,6%. І тоді повна собівартість становила би по Донвугіллю в 980 коп., по Москву — 538 коп., по Уралвугіллю — 669 коп., по Сибвугіллю — 620 коп., по Дальвугіллю — 599 коп. та по Середазвугіллю — 1355 коп.

Таблиця № 3

Собівартість за директивою Президії ВРНГ СРСР про зменшення на 6,9% проти 1928-29 р.

	Донвугілля	Москвугілля	Уралвугілля	Сибвугілля	Дальвугілля	Середазвугілля	Разом
Видобуток за кон. цифр.	32050	1800	2480	4640	2250	420	43,640
% участі	73,44	4,11	5,66	10,69	5,14	0,96	100
Видобуток тепер прийнятий	33000	1800	2480	4640	2250	420	44,590
% участі	74,0	4,04	5,57	10,4	5,05	0,94	100
Зарплата	521,4	276,7	346,3	291,6	337,9	577,1	469,13
Нарахування	80,8	44,3	50,8	52,0	60,0	89,6	73,69
Матеріали	113,0	66,2	120,0	93,0	90,0	225,0	109,31
Каса	48,0	30,4	28,0	55,0	34,0	43,0	46,15
Електроенергія	28,0	4,5	30,0	—	—	—	22,57
Податки й збори	17,0	11,8	10,7	17,0	10,9	18,0	16,14
Оренда надр.	31,0	8,0	15,0	12,8	10,0	16,0	26,09
Сод. треста, Торг. і фінвнтр.	9,4	15,0	12,2	13,2	25,0	50,0	11,35
Амортизація	68,0	55,0	54,0	55,0	34,5	92,0	63,88
Паливо й відходи	59,4	23,0	9,0	21,6	13,0	233,0	50,51
Разом	976	534,9	676	611,2	615,3	1345,7	888,89
За контр. цифр. 1929-30 р.	980,0	538,0	669,0	620,0	599,0	1355	889,78
Очікуваний вид. 1928-29 р.	1040,39	578,5	700,0	655,97	669,0	1665,4	954,48
Зменшення проти контр. цифр. — %	5,8	7,0	4,4	5,5	10,5	18,6	6,8
Зменшення у новій собівартості	6,24	7,54	3,43	6,68	8,02	19,16	6,9

В зв'язку з новою директивою Президії ВРНГ СРСР зменшити повну собівартість проти 1928-29 р. на 6,9%, і зваживши вищезгаданий фонд механічного додання зарплати по експлоатації в 12,818 тис. крб., пересічна місячна зарплата робітників по експлоатації має зрости в 12,5%; з них механічне зростання дорівнює 6,64%, а 5,86% — це зростання зарплати самотоком (через кращу продуктивність праці).

При цьому, зарплата для робітників по експлоатації пересічно на місяць має становити: по Донвугіллю в 12,7% (з них 6,54% механічного зростання), по Москвугіллю — 14% (з них 7,82% механічного зростання), по Сибвугіллю — 10,5% (з них 9,12% механічного зростання), по Дальвугіллю — 14,0% (з них 7,02% механічного зростання) та по Середазвугіллю — 9% (з них 3,5% механічного зростання).

В зв'язку з тим виходить, що пересічна місячна зарплата для одного робітника по експлоатації становитиме в усій вугільній промисловості союзного значення — 75,54 крб. (вкупі з Південсталю) та 75,4 крб. без Південсталі. При цьому по Донвугіллю матимемо: 78,21 крб., по Південсталі — 76,56 крб., по Донбасу загалом — 77,95 крб., по Москвугіллю — 56,67 крб., по Сибвугіллю — 61,39 крб., по Уралвугіллю — 63,13 крб., по Дальвугіллю — 76,5 крб. та по Середазвугіллю — 74,73 крб.

Зваживши директивні вказівки збільшити продуктивність праці, маємо, що 1929-30 операційного року треба збільшити пересічну місячну продуктивність праці одного робітника: по усій кам'яновугільній промисловості союзного значення до 15,63 тони (а без Південстали — 16,05 тон). При цьому по Донбасу в цілому — 14,64 тон, по Донвугіллю — 15 тон, по Південстали — 12,72 тон, по Москвугіллю — 20,48 тон, по Сибвугіллю — 21,05 тон, по Уралвугіллю — 18,23 тон, по Дальвугіллю — 22,64 тон та по Середазвугіллю — 12,95 тон.

Проти орієнтовних відповідних фактичних даних за 1928-29 р., отже, збільшиться продуктивність праці для усієї вугільної промисловості союзного значення в 21,6%, а для інших трестів: Донвугілля — 20%, Москвугілля — 25,4%, Сибвугілля — 22,2%, Уралвугілля — 25%, Дальвугілля — 31,4% та Середазвугілля — 30,4%.

Зваживши директиву Президії ВРНГ СРСР зменшити повну собівартість проти 1928-29 р. в усій вугільній промисловості союзного значення на 6,9%, після механічного додання пересічної місячної зарплати, маємо, що собівартість по Донвугіллю зменшиться на 6,24%, по Москвугіллю — 7,54%, по Уралвугіллю — 3,43%, по Сибвугіллю — 6,68%, по Дальвугіллю — 8,02% та по Середазвугіллю — 19,16%.

І тоді матимемо осьяку остаточну повну собівартість одної тони вугілля: для усієї вугільної промисловості союзного значення — 888,9 коп., а для окремих трестів: Донвугілля — 976 коп., Москвугілля — 535 коп., Уралвугілля — 676 коп., Сибвугілля — 611 коп., Дальвугілля — 615 коп. та Середазвугілля — 1345 коп.

При цьому вартість зарплати на одну тону видобутого вугілля становитиме: для усієї вугільної промисловості союзного значення — 469,1 коп., а для окремих трестів Донвугілля — 521,4 коп., Москвугілля — 276,7 коп., Уралвугілля — 346,3 коп., Сибвугілля — 291,6 коп., Дальвугілля — 337,9 коп. та Середазвугілля — 577,1 коп.

З вищенаведених лімітних плянових даних бачимо, що елементи вартості зарплати на 1 тону видобутого вугілля мають становити щодо усієї повної собівартості для усієї вугільної промисловості союзного значення — 52,7%, а для окремих трестів: Донвугілля — 53,4%, Москвугілля — 51,8%, Уралвугілля — 51,2%, Сибвугілля — 47,8%, Дальвугілля — 55% та для Середазвугілля — 42,9%.

Що ці цифри хоч трошечки буде змінено в бік перевищення, то від цього уся програма щодо зменшення собівартості вугілля буде, що й казати, зламана; бо, як ми вгорі згадали, зменшити собівартість можливо перед усім тоді, коли зарплата і продуктивність праці зростатимуть потрібним нам напрямком.

Оцеї основний „прикутник“ — це така зубчата система, де, що зміниться один елемент, то й відповідно зміниться інший елемент.

Уся ця зубчата система кам'яновугільної промисловості має рухатися за певним, заздалегідь гаразд опрацьованим пляном, і що буде хоч трошечки порушено цього пляна, то й від цього будуть відповідні негативні порушення економіки в інших галузях народного господарства, що для них вугіль править за сировину чи за паливо, або, за те й те.

Отже треба покласти край щорічній прогресії відхилення від пляну зменшувати собівартість вугілля в бік перевищення пляну.

Оперативну роботу вугільних трестів слід підпорядкувати вірно, але твердо опрацьованому плянові.

Поточний 1929-30 операційний рік, другий рік п'ятиріччя — має бути роком, де ми вирішуємо питання щодо зменшення собівартості вугілля

на усе п'ятиріччя. До цього питання треба негайно мобілізувати усю радянську громадскість, надто громадскість низів (в рудоуправах і шахтоуправах), бо від результатів роботи одних низових організацій передусім і залежатиме, чи зможемо успішно виконати директивного пляна зменшити собівартість вугілля 1929-30 р.

М. РОГОЗІН

Породиста чи продуктивна курка

(відповідь Й. Маєвському)

В журналі „Господарство України“ №№ 6 і 9 вміщено дві статті Й. Маєвського під назвою: „До 5 річного пляну будівництва Кооптаху“ й „до статті тов. Стасюка“.

В даній статті цілком лишаємо осторонь питання вартости будівництва комбінатів й інші зачеплені в статті Й. Маєвського, для того, щоб зосередити увагу навколо основної невірної тези, на базі якої побудував Й. Маєвський невірну й шкідливу „теорію“ застою птахівництва в нашій країні.

Спочатку у своїй статті автор пише: „ми підкреслюємо, що ні на чому не ґрунтується віра в те, ніби можливо підняти наше птахівництво без ґрунтової його реконструкції“.

Це вже „дійсно“ велика авторова послуга.

Однак, дозвольте спитати автора, де це він читав та чув, що ми в радянській країні будуюмо свої п'ятирічні пляни розвитку господарства не на підставі його реконструкції.

Чи не реконструкцією будуть ті заходи, що провадить птахівнича кооперація України? А заходи „чималенькі“ хоча-б на 1929-30 р.:

1. Широко застосовувати штучну інкубацію через постачання колгоспам і птахівничим товариствам 5000 інкубаторів з одночасною закладкою в 3.000.000 яєць і 4000 брудерів (на 500 курчат кожний) для вирощування курчат;

2. Організовано децентралізований конкурс яйценоскости, що охоплює 50.000 несущок;

3. Організовано на 2 селекційних станціях Укркооптаху централізовані конкурси на 3-4 тис. несущок;

4. Приступлено до масового відбору птиці, що охоплює цілі райони і навіть округи; а 1930 р. відбор і вибракування буде зроблено в 10 округах повністю, у всіх колгоспах, а в останніх округах по одному району.

5. Контракція 1.700 вагонів яєць й більш за 3.000.000 штук птиці з обов'язковим дотриманням продуцентом зоотехнічного мінімуму з птахівництва.

6. Кооперування 120.000 членів через 650 птахівничих товариств;

7. Мобілізація уваги навколо питання підготування кадрів, що успроможнює командирувати на село 100 зоотехніків—птахівників і підготувати через різні курси цілу армію низових робітників товариств та кошикарів (10.000 агровиконавців, 5.000 кошикарів, 2.000 робітників СВО і колективів, 40.000 селянок через птахівничі секції жінделегатських зборів, тощо).

*) Редакція вважає, що даною статтею дискусію вичерпано. Ред.

8. Розповсюдження в десятках тисяч примірників птахівничої літератури та плякатів про годування, догляд за птицею, відбор, вирощування курчат, пташині хвороби тощо.

Усе це заходи для реконструкції птахівництва, яких вживає партія, уряд та кооперація, але усе це, як пише Й. Маєвський, „марна річ“.

Хто не бачить тієї колосальної роботи, яку робить наша партія й країна щодо реконструкції сільського господарства, а даного разу, птахівництва, той безнадійний сліпець, який, очевидно, ніколи не зуміє цього усвідомити.

Й. Маєвський цього не хоче визнати, бо за Маєвським вся реконструкція для птахівництва полягає лише в „породі“.

„Замість непородистої, малопродуктивної курки — дати високопродуктивну — породисту“.

Ми не матимемо користі з цих підприємств, коли не дамо таку курку, яка добре оплачує корм, словом, курку рентабельну, — а така — це курка лише породиста“ (курсив наш М. Р.).

Породиста курка, на думку автора, є основа основ.

Чи можна ставити знак рівності поміж визначенням „високопродуктивна“ й „породиста“? — Ні, не можна, в цьому й основна помилка Й. Маєвського й звідси й шкідлива його „теорія“.

Для розвитку промислового птахівництва нам потрібно високопродуктивне стадо, але-ж не обов'язково породисте.

Не для пера, не для задоволення почуття зору улюбленника — пташника ми складаємо п'ятирічний план розвитку птахівництва, а на те, щоб значно збільшити гуртовий виріб й товарність яйця та пташиного м'яса.

Ні оперення, ні рожки та ножки нам тепер не потрібні. Ось чому ми не гонимось за породою, а всі наші плани розвитку птахівництва будемо на високопродуктивній птиці.

Для нас породистою є та курка, що дає нам підвищену носкість.

Чи є в нас на Україні така птиця?

Є, й відмовлятися від цього ніхто не може.

Ось що кажуть нам дані централізованих конкурсів на Україні про яйценоскість птиці:

Пересічно на 1 курку на конкурсі за час з 1-III 1928 р. до 1-III — 1929 р.

М і с я ц і	Харк. округа Кам-Поділ.	АМСРР
Березень 1928 р.	13,9	12,9
Квітень „	13,2	16,6
Травень „	15,8	16,3
Червень „	11,6	12,2
Липень „	11,3	11,2
Серпень „	13,5	12,7
Версень „	12,4	11,5
Жовтень „	0,5	3,1
Листопад „	1,4	1,6
Грудень „	1,6	0,2
Січень 1929 р.	2,8	0,5
Лютий „	2,9	0,9
За рік	100,9	99,7
		92,7

Ці ж дані цілком підтверджуються на централізованих конкурсах та Досвідними Станціями НКЗем'у України.

За час з I-III до I-X—1928 р., тобто — за сім місяців носкості курей була:

На децентралізов. конкурсах Кооптаху			На Полтавській Досвідній Станції
Несушок, що дали понад 80 яєць . . .	52,6%		56,2%
" " " " 90 " . . .	42,5%		40,4%
" " " " 100 " . . .	31,4%		28,8%

З 1-го листопаду Укркооптах організував на Балтській й Мелітопільській Селекційних Станціях централізовані конкурси місцевої птиці. Дарма, що над птицею робили багато маніпуляцій (аглотинація на білу бігунку, 3-хразове прищиплення протицифтерійної вакцини, незвичність птиці до нових обставин утримання, перебування її в дорозі 5-6 день до прибуття на конкурс), маємо цілком задовільну носкість птиці. В листопаді на Мелітопільській Селекційній станції (за перший місяць конкурсу) занеслось 39 курок, з них по 13 яєць — 5 курок.

Надзвичайно цікаві дані порівняння яйценесучості місцевої „породистої“ та закордонної породистої.

За час з жовтня 1928 року по квітень 1929 року маємо такі дані про несучість курок на конкурсі:

Шишацьке Т-во	Полтавськ. округи	46,9 яєць	— місцева
Богодухівське Т-во	Харківськ. "	33,6 "	— Віяндот.
" " " " " " " " " " " "	" "	32,6 "	— Род-Айленд
Комуна „Простор“	Мелітопільськ.	25,0 "	— Метис-Леггори.

За даними округових конкурсів на 1929 р. лише в одній Мелітопільській окрузі маємо більшу несучість породистої птиці, в останніх же округах місцева курка показала найбільшу носкість.

Чи слід зрозуміти вищенаведене так, що ми негативно й ворожо ставимось до досягнень закордонної техніки?

Ні, це було-б безглузддя.

Багаторічна робота закордоном над куркою привела до відзначення певних стандартних порід добре несучої птиці.

Але, порівнюючи добрі й кепські властивості закордонної та місцевої птиці, пристосовуючись до наших обставин, доходимо до висновку, що основне наше настановлення мусить бути на місцеву птицю.

Укркооптах має „чималий“ досвід роботи з закордонною породистою птицею. „Чималий“ в лапках тому, що, не враховуючи вже величезні збитки на племінних розплідниках, невірно було спрямовано увагу всієї периферії на невірний шлях гонити по пір'я, а не по продуктивності птиці. Наслідком цієї роботи є також те, що багато організацій ще й тепер, після неодноразових постанов і директив про настановлення на місцеву птицю, продовжують вимагати каталоги племінної птиці.

Читачеві, певно, відомо, що основним, а зчаста єдиним підчас організації в селі птахівничого товариства є питання про те — „а яку-ж породу Ви нам рекомендуєте“.

Невідомо лише, чи це селянка „предвосхитила“ думку Й. Маєвського, чи, навпаки, автор лише відбиває невірні настрої й думки цих селянок.

Можемо потішити автора, що ще нещодавно його думку поділяв дехто й на Україні й було навіть встановлено районування України для окремих порід птиці. За цим проектом Род-Айленди мали „право жительства“ (черта оседлости) лише на півночі, Легорні і Віяндоти — на півдні, а окремим породам права житла на Україні не було дано зовсім.

Проте, це настановлення вже переглянуто пізніше тому й взято тверде настановлення разом з Птахівничою Кооператією на поліпшення місцевої продуктивної курки.

Цей „етап“ на Україні вже перейдено й нас назад вертати ми нікому не дозволимо.

Автор далі пише — „краще було-б, коли б Кооптах приступив до розплоду непородистих курок: а чому він цього не робить“.

Це лише стверджує те, що автор необізнаний із заходами до розвитку птахівництва на Україні.

Не лише Кооптах, а й Наркомзем провадять роботи по розплоду продуктивної місцевої птиці.

За своїми розмірами робота ця не задовольняє нас, бо масштаб її не відповідає тому величезному темпу розвитку птахівництва, якого запроєктовано й здійснюємо.

Колегія НКЗС України в резолюції на доповідь Укркооптаху запропонувала більш поширити селекційну роботу й довести її розміри до того, щоб забезпечити промислові господарства й колгоспи елітним матеріалом високопродуктивної птиці.

А щоб читач (зокрема автор, коли на це сподіватися можна) впевнився, що розплід „продуктивної“ місцевої птиці не „марна річ“, наводимо наслідки роботи Дніпропетровської Досвідної Станції НКЗС:

Із звіту Дніпропетровської Досвідної Станції за 1926—1928 роки.

В галузі птахівничої станція працює коло питань:

1. Одбору несучих курей.
2. Дослідження росту курчат.

1.

„Пташине стадо станції формувалося з випадкової птиці, придбаної на базарі. Восени 1925 року куплено 30 штук місцевої птиці. З 15-го лютого 1926 року ця птиця почала нестися. Пересічна несучість цього стада за 1926 рік дорівнювала 78 штук. Були екземпляри, що знесли за рік 3-5 штук яєць. Рекорд серед цієї птиці — за рік 144 шт. яєць. Пересічна вага яйця по стаду дорівнювала 53 грам. Вага несущки дорівнювала 3, 5—6 фунт.

Якого віку молодки розпочали нестися:

Вік у місяцях	5	6	7	8	9	10	11
% молодок, які занесли	2	10	30	39	13	5	1

Основне число молодок занеслося 7—8 міс. віку (69%). До 7-міс. занеслося 12%. Решта птиці — молодки, занеслося пізніше. Пересічний вік молодки, якого починають нестися — 7,5 міс. За 2 роки заведені й виховані на станції курки несли пересічно на рік — 93 шт. яєць. За зимовий період пересічно знесено 11 яєць. Взимку окремі курки найбільш знесли 32 шт. яєць.

Розподіл стада за несучістю:

Групи несучості	До 50 яєць	50—70	70—90	90—110	110—130	130—150	150—170
% курок у групі	6	19	29	19	19	5	3

Знесено до 60 яєць	6%
„ понад 60 „	46%
„ „ 75 „	75%

Несучість курок узімку:

Несучість курок до 15-ІІ . . .	0	1—10	11—21	22—32
% курок у груп. несучок . . .	16%	37%	29%	18%

Розподіл несучості місяцями:

Місяці:	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Знесено яєць . . .	1	3	5	7	12	16	14	9	11	9	5	1

Розподіл знесених яєць як до їх ваги:

Групи яєць як до ваги	До 48 гр.	49—52	53—56	57—60	61—64	65—68
% яєць у групі	3%	23%	37%	27%	9%	1%

Основна кількість яєць 64% мала вагу — 53—60 гр., 37% яєць мали вагу понад 56 гр.

II.

Зріст курчат (матеріяли за 3 роки) до 4-х місяців.

Вага курчати, коли випула.	На I-й міс.	II-й міс.	III-й міс.	IV-й міс.
Півні 38 гр.	188 гр.	530 гр.	1100 гр.	1670 гр.
Курочки 38 гр.	150 "	485 "	930 "	1310 "

Найкращі півні 4 міс. віку важили близько 2,2 кгр., а курочки — 1,6 кгр.

Місцева курка, куплена на базарі без жодного відбору й вибракування, вже за перший рік показала пересічну несучість у 78 яєць. Вибракувавши поганих несушок, що дали 3—5 яєць на рік, пересічна несучість була-б куди вище. За 2 роки пересічна несучість вже 93 яйця.

Після наведених даних цитуємо Й. Маєвського «це поважно промовляло-б за місцеву курку, а також за те, що наше птахівництво здатне розвиватися».

Автор необізнаний з даними за місцеву птицю, а за породисту птицю знає лише з книжок.

Ось чому ми до наведеної цитати вносимо невеличку зміну: замість слова «промовляло-б — кажемо — «це поважно промовляє за місцеву птицю».

Чому т. Стасюк не захотів довести, що на світі є промислові птахівничі господарства, які ґрунтуються на непородистих курках? запитує т. Маєвський.

Відповідаємо на це цитатою самого Й. Маєвського.

На ст. 88 видань довідної станції штату Мінезота «Дослідження організації фармаського господарства південно-західної частини штату», що тов. Маєвський їх цитує, сказано осьщо: «Одержані дані від дослідження найпродуктивніших стад доводять, що у властивих штатові обставинах цілком можливо утримувати стадо. . . . з продуктивністю в 6000 яєць на рік на 100 курок».

Запитуємо Й. Маєвського, чи, на його думку, курка, що дає 60 яєць на рік — є породиста?

Ні, на нашу думку, вона не породиста й до того непродуктивна.

Промислове птахівництво на Україні ми будувати не хочемо, хоча на непородистій, але продуктивній птиці. Несучість у 60 яєць для колективного промислового господарства не є тою ноєю, як овод «цілком можливо утримувати стадо».

Оргвиробничі плани промислових господарств побудовано на несучості в 90—100 яєць на курку й вважаємо її за цілком реальну.

Щоб з'ясувати повну безпідставність "теорії" Й. Маєвського про породисту птицю, наводимо ще дані, опубліковані в книжці "Американське Птахівництво" професора Ремера Пфенигштоф й Вайнмилер видання 1929 року:

"В основу розв'язання цього питання (інтенсивного ведення господарства М. Р.) я вкладаю дані 1-ї Баварської перевірки продуктивності різних порід птиці 1925-27 р. р.

Надзвичайно акуратне виконання цієї перевірки дає нам бездокірно точний цифровий матеріал.

Я привожу наслідки перевірки чотирьох зовсім різних порід. На першому плані я привожу наслідки перевірки 3-ої породи (жовті оргпингтони). Ця порода показала чудову продуктивність першої зими й гарні наслідки продуктивності за весь 1-й рік перевірки; протягом другого року перевірки відбувся великий занепад продуктивності цієї породи, завдяки чому загальні наслідки продуктивності цієї породи, виявилися незадовільними.

Далі я розглядаю породу Леггорни. Ця порода дала гарні наслідки продуктивності протягом обох років перевірки та його пересічна продуктивність відповідає такій всіх інших порід.

Третє місце посідає найгірша порода, яку треба випробувати, а саме — порода куропчатих італ'янок, яких закуплено на виставці й які попали на дослід без відому того, хто їх розводив. Ці кури взімку зовсім ніякої продуктивності не показали, не вважаючи на те, що належали до ранніх виводків й були так чудово розвиті, що премія, яку їм було присуджено на виставці, дійсно їм належала.

І, нарешті, четверте місце посідає порода місцевих (селянських) курок, що належать до пізніх виводків, які були в жовтні місяці 1925 р. закуплено у нижньо-баварських селян та доставлено до перевірки напівросшими.

Цих птиць довелося за перші місяці перевірки привчати до незвичайного для них догляду. Але вони показали себе надзвичайно чуйними, дуже швидко звикли як до догляду, як і до автоматів щодо корму, які для них були зовсім незнайомі, й в наслідок цього догляду вже в січні почали нести і за перший рік перевірки дали до 175 яєць кожна.

З цього ми бачимо, що, не зважаючи на те, що курок куплено на виставці й місцеві (селянські) кури пізнього виводку, взімку ніякої продуктивності не виявили, все ж вони до кінця червня майже догнали Леггорнів, які показали за зиму чудову продуктивність".

Не лише у нас на Україні, а й в Німеччині спостереженням над породистою й місцевою птицею доведено високу продуктивність безпородної місцевої птиці, яка дала яйцєносність вищу, ніж Леггорни.

Місцева курка пізніх виводків показала за перший рік несучість в 175 яєць.

Чи можна будувати господарство на такій непородистій птиці?

На нашу думку, — можна, а теорія Й. Маєвського веде до того, що краще мати 60 яєць, аби лише породисту птицю.

На спеціальній нараді, за участю фахівців та професорів-птахівників, при Укркооптасі в цій справі ухвалено таку постанову: "Наявність великого генофонду місцевої птиці, більша її загартованість щодо клімату та імунітет до патисних хвороб, разом з можливістю швидкого збільшення яйцєносності при зміні умов її утримання, мала акліматична здібність закордонних порід, дороговизна цьо-

го племінного матеріалу, обмеженість його на Україні, а також наявність малого опору пташиним хворобам, — підтверджує правильність основної установки на місцеву птицю⁴.

Наявність значного генофонду місцевої високопродуктивної птиці ми вже з'ясували вище і підтвердили це даними децентралізованих та централізованих конкурсів.

А цифри, це вперта річ, проти них не підеш.

Як це зазначено в постанові наради, місцева курка більш загартована щодо клімату та імунітету до пташиних хвороб.

Досвідом роботи Укркооптаху з породистою місцевою птицею доведено це на практиці.

На племінних розплідниках ми мали величезний відход курчат, по окремих виводах до 60 — 70%. Падіж птиці був значно перебільшений. В промислових господарствах і на централізованих конкурсах, організованих Укркооптахом, цього року падіж птиці цілком нормальний (за три місяці в господарстві зі стадом в 8000 голів, падіж дорівнює 1%), дарма, що птицю звезено в господарства з різних округ і серед них був чималий відсоток хорих на дифтерит.

Зосереджуючи тепер в колективних промислових господарствах величезну кількість птиці (до 30.000 в одному господарстві), цей факт аж ніяк обминути не можна.

Значно збільшиться продуктивність місцевої птиці, не кажучи тут про селекційну роботу, від штучної інкубації, масової вибравки й добір, правильної годівлі та утримання птиці.

Як впливає ранність виводу курчат на продуктивність, можна уявити собі з таких даних. Проф. Грогама, взявши для досвіду яйця курки, що дала за перший рік несучості 271 яєць і була покрита півнем, мати якого дала 310 яєць. Молодки, виведені від такого яйця, дали за перший рік яйця:

Ті, що виведені в квітні	218 шт.
" " " " травні	170 "
" " " " червні	105 "

За даними проф. Фердинандова з досліджень Воронізької Досвідної Станції, лише 19% усього числа курок виявляють інстинкт насиджування до 1 червня, 50,2% — після 1 червня, а решта зовсім такого інстинкту не виявляє. Отож, менш-більш ранні виводки можна одержати лише з 19% курок. Ясна річ, що від квочки не можемо чекати на продуктивну яйценесучу птицю.

Вже на весну 1930 року на Україні буде 5.000 інкубаторів з одноразовою закладкою 3.000.000 яєць. Цей захід, безумовно, сприятиме піднесенню продуктивності курки, через ранню інкубацію на плем'я (лютневі, березневі й квітневі виводки). А за Маєвським, індустріалізація, машинізація виробничих процесів в птахівництві — „марна річ“. Він не лише за „породу“, він також за квочку — проти машини, проти штучної інкубації. Що ж, кожна людина може претендувати на патент, особливо за такі „оригінальні“ винаходи.

Підвищення несучості має також дати звільнення квочки від материнських її обов'язків в найбільш яйценоский період, що збільшить її продуктивність принаймні на 10 — 12 яєць.

Як впливає правильна годівля на яйценоскість, виявляє таке спостереження. Роботи Західно-Вергінської Станції показали, що високоносні лінії культурних порід при залишенні того ж самого корму, але лише при дачі його в зменшених розмірах проти норми, що їх вживають в промислових птахівничих господарствах, зменшують свою несучість.

чість з 130—140 яєць до 72—82 в перший рік несучості. При чому в цих досвідах норма корму не спускалась нижче за 50 фунтів на рік за білкового співвідношення 1:4.

Зазначеної мінімальної норми ще й досі не досягли в нашому екстенсивному селянському господарстві ні в кількісному, ані якісному (білкове співвідношення) в слові.

За даними обсліду ЦСУ УСРР наводимо порівняння норм кормів на одну курку по п'яти округах:

	Білоцерк.	Правоб.	Кам.-Пол.	Могилівс.	Тульчинс.
Овес	0,02	0,03	0,01	0,01	0,01
Гречка	0,03	0,04	0,02	—	0,03
Ячміль	0,01	0,03	0,05	0,01	0,01
Просо	0,36	0,22	0,02	0,02	0,11
Кукурудза	—	0,08	—	0,29	0,25
Жито та пшениця	0,02	0,04	0,02	0,04	0,02
Інші зернові	0,01	0,04	0,06	0,04	0,03
Вівірки та борошно	0,01	0,04	0,05	0,09	0,07
Разом зернового корму	0,46	0,52	0,53	0,50	0,53
Картюпля	0,20	0,20	0,44	0,47	0,15
Інші корма	0,05	0,04	0,05	0,07	0,05
Разом кормів	0,71	0,76	1,02	1,04	0,73

Наведена табличка яскраво виявляє, як годують місцеву курку в наших селянських звичайних обставинах.

Норми годівлі показують коливання від 0,71 пуда на Білоцерківщині до 1,02—1,04 пуда на Кам'яниччині і Могилівщині, а білкове відношення від 1:9 до 1:7.

За таких норм годівлі чекати на більш-менш задовільну несучість курки — нічого. Ця табличка, однак, показує на чималі можливості несучості місцевої курки в разі зміни годівлі, що стверджено вищеведеними відомостями яйценесучості конкурентної птиці.

Слід вважати, що Й. Маєвському відомі сучасні обставини утримання птиці в селянському господарстві й, зокрема, в зимовий час.

Чому Й. Маєвський в своїх „творках“ не хоче цього врахувати і лише підкреслює малу продуктивність місцевої курки?

Не можна обминути в відповіді Й. Маєвському питання про „зелене птахівництво“.

Й. Маєвський на стор. 147 пише: „Добалакався (М. Стасюк), навіть до якихось „зелених качок“ та „зелених гусей“ . . . . . Далі, здається нікуди: „зелене птахівництво“ . . . . .

Погоджуємося з Й. Маєвським в тому, що зеленість тут є, але не птахівництва, а знаннів у цій галузі самого Маєвського.

Радимо авторові прочитати (хоч би популярну) літературу з цього приводу, а може, коли йому пощастить побувати закордоном, продивитися й вивчити, як там широко поставлено фабрикацію „зелених качок“, які на 10-ий тиждень дають 2 клгр. ваги.

Вважаємо за зайве тут детальніше на цьому зупинятися, бо твердження про „зелене птахівництво“, окрім усмішки, викликати нічого не може.

Й. Маєвський не песиміст, як це визначає т. Стасюк у своїй статті, а він прямо й відкрито пропонує припинити всякі розмови про розвиток птахівництва в нашій країні.

Ось що пише Й. Маєвський: „Тепер на сучасній племінній базі годі їх (міроприємства) виправдати. Сюди стосується: інкубатори, і курси, і преміювання господарств, їх кооперування, тощо . . . .

та все це „марна річ“ там, де примноження стада, як і у нас, приносить лише одні збитки.

Все вищезгадане дає нам повне право різко й прямо по вчинках оцінити шкідливу „теорію“ і виступи Й. Маєвського.

Закінчує Й. Маєвський свою статтю так: „ми збудуємо радянське птахівництво, яке щоб було породистим на 100%.

Як це зробити. Над цим треба подумати.“ . . . .

Вірно, подумати Й. Маєвському треба й не мало, але слід було раніше подумати і після того виступати із своєю „безапеляційною теорією“ про безперспективність птахівництва в нашій Радянській країні“.

І. ПАСХАВЕР.

Темп зростання врожайності на Україні 1923—28 р.

Згадану проблему на багато легше можна здійснити, коли досліджувати темпи в тих галузях господарства, де безпосередньо ми своїми зусиллями, більшою мірою нашим пляном, можемо передбачити економічний ефект. Щось зовсім інше, коли ми досліджуємо такі явища економічної дійсності, де визначувальну вагу мають об'єктивні процеси природної стихії. Тут ми маємо до діла з закономірностями іншого типу, що їх особливо трудно досліджувати. До цих явищ за даного рівня техніки треба зарахувати також і врожай. Коли ми прагнемо дослідити темп зростання врожайності, то труднощі саме в тому, що, тут досить важко відмежувати результати зусиль людини, з одного боку, та діяння природних чинників, з другого.

У даній статті ми маємо на меті дослідити темп зростання врожайності за період 1923—28 р. та рівень врожайності наприкінці цього періоду. Але перед тим, як безпосередньо висвітлювати важливе для нас питання, наведемо декілька методологічних зауважень.

У нашій статті, надрукованій у другому номері за 1929 р. „Вісник Статистики України“, ми зазначили найкращий, з нашого погляду, метод вивчати темпи зростання врожайності за недовгі періоди. Тут стисло згадаймо, щоб надалі зручніше було викладати, якого треба методу обчислювати, що з нього ми там користувалися. Досліджуючи темп зростання врожайності за невеличкий період часу, знаходимо за даними про врожайність рівняння першого ступеню за довший—попередній до даного—період часу, взявши попередній період за базу. Рівняння це матиме такий вигляд: ($y_0 = a_0 + b_0 x_0$). Знаходимо за даним рівнянням значення y_0^{ka} коли x має значення попереднього—до досліджуваного періоду—року, тобто значення останнього року бази. Знайдене значення y_0^{ka} множимо на число років досліджуваного періоду та з одержаного добутку вираховуємо суму дійсних врожаїв досліджуваного періоду. Далі, одержану різницю ділимо на суму натурального ряду чисел од 1 до n , де n —число років досліджуваного періоду. В результаті цього ділення одержане число і буде правити за показника темпу зростання, тобто, щорічного приросту чи зменшення врожаю за досліджуваний період чи, однаково, коефіцієнтом b_1 при x : рівняння досліджуваного періоду, що має осьякий вигляд: $y_1 = a_1 + b_1 x_1$ де $a_1 = y_0$, коли x_0 має значення останнього року бази*).

*) Див. докладніше про це у вгорі згаданій статті.

Досліджуючи темп зростання врожайності за 1923—28 роки, постають осяякі утруднення. По перше, дані про врожайність за воєнні й повоєнні роки руйнації (1915—1922) не дуже точні; по друге для бази—8-річний період не достатній, щоб можливо було говорити, що коефіцієнт регресії для такого періоду не залежить від чергування років із сприятливими та несприятливими природними обставинами. Додати ж іще декілька довоєнних років—не вірно, бо крива врожаїв роками війни та повоєної руйнації змінилася і через те рівняння першого ступеню не виявляло б справжнього процесу зростання чи зменшення врожаю. Ми могли б скористатися з даних Центрального Статистичного Комітету, що його дані безперечно цілком точні, та взяти за базу дані про врожайність періоду 1885—1914 р. але, що період відбудування й реконструкції не є прямим продовженням бази, то коефіцієнт при x_1 може бути додатним або від'ємним не через те, що в досліджуваному періоді є явища прогресу або регресу, а через те, що абсолютна врожайність більша або менша за врожайність зазначеної бази.

Щоб подолати ці утруднення, треба користуватися з вищенаведеного методу осяяк: приміром, припустимо, що ми хочемо визначити темп зростання врожаїв озимої пшениці по Лісостепу роками 1923—28. На це ми знаходимо рівняння регресії періоду 1915—1922 р. запропонованим нашим методом, взявши за базу період 1885—1914 р. Користуючися з даних Центрального Статистичного Комітету для бази, а для 1919—22 р. з даних ЦСУ України, як зведених даних губернських статистичних бюро, опублікованих у збірці Наркомзему „Сільське Господарство України“ 1923 р., долі аж доведемо, що хоч ці дані не досить такі точні, коли з них користуватимемось, ми таки зможемо менш-більш вірно роз'язати поставлену перед нами задачу. Рівняння бази осяяке: $y_0 = 63,9 + 1,06 x_0$, де x_0 має значення від -14,5 до +14,5 (значення -0,5 припадає на 1899 р., а +0,5 на 1900 р.). Рівняння періоду 1915—1922 р. буде: $y_1 = 79,3 - 4,7 x_1$, де x_1 має значення від 1 до 8 (1 відповідає 1915 р., 2—1916 р. тощо, 8—1922 р.); $79,3 = y_0 = 63,9 + 1,06 \cdot 14,5; -4,7 = b_1 = \frac{464 - 79,3 \cdot 8}{36}$; 464—це сума дійсних врожаїв за період

1915—1922 р., а 36—сума натурального ряду чисел від 1 до 8. Тепер визначмо значення y_1 , коли x_1 має значення 8, тобто, визначмо врожай 1922 р.: $y_1 = 79,3 - 4,7 \cdot 8 = 41,7$. Отже виходить, що з врожаєм в 41,7 пуд. ми вступили у 1923 р., що його висоту, тимто, ми визначили незалежно від конкретних природних обставин, як і незалежно від того, як чергувалися сприятливі й несприятливі природні обставини за період 1915—1922 р., а визначили, як до рівня агротехніки на 1922 р.; ми бо взяли усі загалом природні обставини за весь період 1915—1922 р. і тим самим ізолювали випадкові коливання. Тепер потрібно ще визначити темп зростання врожаїв озимої пшениці по Лісостепу за період 1923—1928 р. Візявши для даного періоду цілком точні дані ЦСУ України, обчислюємо так само, як і для періоду 1915—1922 р. Висота врожаю 1922 р. нам відома (41,7 пуд.), що її ми беремо за постійного члена рівняння для досліджуваного періоду; коефіцієнт при x_2 рівний

$$b_2 = \frac{414,4 - 41,7 \cdot 6}{21} = 7,9, \text{ де } 414,4 \text{—сума дійсних врожаїв за 6 років}$$

(1923—1928 р.), а 21—сума натурального ряду чисел від 1 до 6. Тимто, рівняння досліджуваного періоду буде: $y_2 = 41,7 + 7,9 x_2$, де x_2 має значення від 1 до 6. Отже ми виявили, що щорічний приріст врожаю озимої пшениці в Лісостепу дорівнює 7,9 пуд. Певна річ, що такий темп—це темп виключно високий не лише для сільського

господарства колишньої довоєнної Росії, а й і для західно-європейських країн (наприклад Німеччина), і цей темп своєю висотою рівний темпам промисловості; усе це є від особливих обставин, утворених для сільськогосподарства нашої країни, коли довоєнні методи оброблення можна було так пристосовувати (що само по собі було достатньою обставиною для такого швидкого темпу), і через те, після попереднього поважного зменшення врожайності, об'єктивні обставини сприяли дійти довоєнного рівня врожайності протягом розмірно невеличкого періоду. Що це саме так і що наведена цифра не є виключною для згаданої культури та району — це доведемо долі, де аналогічну ситуацію маємо і для інших районів, як і для інших культур.

Перед тим, як висвітлювати інші культури, зазначимо лише, що хоч дані періоду 1915—1922 р. при тому, як ми з них користувалися — не досить точні, все таки це не дуже позначилося на коефіцієнті приросту. На це припустимо, що різниці між дійсним врожаєм кожного року та нашими даними за період 1915—1922 р. завжди лише додатні чи лише від'ємні. Цим самим ми ігноруємо можливість компенсації помилок, чим ми штучно збільшуємо гадану помилку, і припустимо, що помилка на кожний рік своєю абсолютною величиною дорівнює 3, що мало ймовірно за такої невисокої врожайності. Погляньмо, як від цього міняється коефіцієнт приросту. Як ми припустили, перераховуємо наші обчислення, від чого виходить, що коли є додатні помилки — коефіцієнт приросту меншає від 7,9 до 6,4; коли ж є від'ємні помилки — коефіцієнт більшає до 9,4. Отже бачимо, що навіть коли припустити, що помилки усі додатні, ми все таки одержуємо колосальний темп приросту. Це також стосується і до інших культур: припустивши таку ж ситуацію за такого колосального темпу, що його ми одержуємо, коефіцієнти своєю величиною виявляються досить таки високими.

Долі ми наводимо таблиці, де дано показники зростання різних культур по Степу й Лісостепу з відповідними до нашого припущення коефіцієнтами поправлення для періоду 1915—1922 р. + 0,6, і для 1923—1928 — 1,5 і без них (див. стор. 148).

З наведеної таблиці бачимо, що річний абсолютний приріст, як без коефіцієнту поправлення, як і з коефіцієнтом поправлення за роки 1923—1928 по усіх культурах на багато більший за приріст років 1885—1914.

Абсолютно маємо порядок приросту по Лісостепу для культур такий же самий як і довоєнними роками: попереду йде овес, за вівсом — озима пшениця, ячмінь, жито, ярова пшениця. В степових районах порядок дещо інший: довоєнними роками попереду йде овес та озима пшениця, потім озиме жито, ячмінь і ярова пшениця; роками 1923—1928 маємо порядок ось який: озима пшениця, ячмінь, жито, ярова пшениця і, на останньому місці, овес.

Порядок абсолютного щорічного приросту в лісостепових районах за період 1923—1928 безпосередньо залежить від порядку щорічного убавання роками 1915—1922, тобто, та культура, що позначається найбільшим коефіцієнтом убавання, потім дає найбільший коефіцієнт приросту.

В степових районах порядок щодо цього дещо міняється. Коли зіставити відносний приріст за 30 років, тобто, за період 1885—1914, з приростом за 6 років 1923—1928, то пересвідчимось, що за ці 6 роки приріст без внесення поправлень більший за приріст протягом 30 років; виняток — це лише озиме жито та овес в степових районах, що їхні показники менші за відповідні показники протягом 30 років; якщо ж враху-

Культури	Райони	Рівняння для періодів		
		1885 — 1914	1915 — 1922	1923 — 1928
Оз. пшениця	Степ . . .	$Y_0 = 45,2 + x_0^1)$	$Y_1 = 60,2 - \frac{3,82}{4,4x_1}$	$Y_2 = 29,5 + \frac{5,6}{7,1x_2}$
	Лісостеп .	$Y_0 = 63,9 + 1,1x_0$	$Y_1 = 79,3 - \frac{4,1}{4,7x_1}$	$Y_2 = 46,5 + \frac{6,4}{7,9x_2}$
Яр. пшениця	Степ . . .	$Y_0 = 34,8 + 0,5x_0$	$Y_1 = 38,6 - \frac{2,0}{2,6x_1}$	$Y_2 = 22,6 + \frac{2,9}{4,4x_2}$
	Лісостеп .	$Y_0 = 47,6 + 0,7x_0$	$Y_1 = 57,0 - \frac{2,4}{3,0x_1}$	$Y_2 = 37,8 + \frac{1,5}{3,0x_2}$
Оз. жито	Степ . . .	$Y_0 = 37,1 + 0,9x_0$	$Y_1 = 48,4 - \frac{2,2}{2,8x_1}$	$Y_2 = 30,8 + \frac{2,9}{4,4x_2}$
	Лісостеп .	$Y_0 = 54,6 + x_0$	$Y_1 = 68,8 - \frac{2,9}{3,5x_1}$	$Y_2 = 45,6 + \frac{5,0}{6,5x_2}$
Ячмінь	Степ . . .	$Y_0 = 47,1 + 0,7x_0$	$Y_1 = 57,1 - \frac{4,4}{5,0x_1}$	$Y_2 = 22,2 + \frac{3,8}{5,3x_2}$
	Лісостеп .	$Y_0 = 53,4 + 1,1x_0$	$Y_1 = 68,6 - \frac{4,0}{4,6x_1}$	$Y_2 = 36,6 + \frac{5,9}{7,4x_2}$
Овес	Степ . . .	$Y_0 = 45,6 + x_0$	$Y_1 = 60,1 - \frac{3,4}{4,0x_1}$	$Y_2 = 32,9 + \frac{2,6}{4,1x_2}$
	Лісостеп .	$Y_0 = 55,3 + 1,2x_0$	$Y_1 = 72,7 - \frac{4,6}{5,2x_1}$	$Y_2 = 35,9 + \frac{7,1}{8,6x_2}$

Культури	Райони	Розмір врожаю за різними відповідними роки				Щорічний приріст чи убуток в % до врожаю на поч. період			Площа за 30 р. (1885—1914) до врожаю на поч. період	Площа за 6 р. (1923—1928) р. до врожаю на поч. п.	Врожай 1928 р. до врожаю 1914 р.
		1885	1914	1922	1928	1885—1914	1915—1922	1923—1928			
Оз. пшениця	Степ . . .	30,8	60,2	29,5	63,1	3,2	-6,3	19,0	97,2	113,9	104,8
				24,7	67,3		-7,3	28,7		172,4	111,8
	Лісостеп .	47,9	79,3	46,5	84,9	2,3	-5,2	13,8	69,0	82,6	107,1
Яр. пшениця	Степ . . .	27,8	38,6	22,6	40,0	1,8	-5,2	12,8	53,7	77,0	103,6
				17,8	44,2		-6,7	24,7		148,3	114,5
	Лісостеп .	38,2	57,0	37,8	46,8	1,8	-4,2	4,0	54,0	23,8	82,1
Оз. жито	Степ . . .	24,8	48,4	33,0	51,0	3,6	-5,3	9,1		54,5	89,5
				30,8	48,2		-4,6	9,4		56,5	99,6
	Лісостеп .	40,4	68,8	26,0	57,4	2,5	-5,8	16,9	108,9	101,5	108,3
Ячмінь	Степ . . .	37,1	57,1	45,6	75,6	1,9	-4,2	11,0	74,1	65,8	109,9
				40,8	79,8		-5,1	15,9		95,6	116,0
	Лісостеп .	37,4	68,6	22,2	45,0	2,9	-7,7	17,1		102,7	78,8
Овес	Степ . . .	31,1	60,1	17,4	49,2	3,2	-8,7	30,5	56,4	182,7	86,1
				36,6	72,0		-5,8	16,1		97,2	105,0
	Лісостеп .	37,9	72,7	31,8	76,2	3,2	-6,7	23,3	94,8	139,6	111,0
	Степ . . .			32,9	48,5		-5,7	7,9		47,4	80,7
				28,1	52,7		-6,7	14,6		87,5	87,7
	Лісостеп .			35,9	78,5		-6,3	19,8		118,6	108,0
	Степ . . .			31,1	82,7		-7,2	27,7		165,9	120,6
	Лісостеп .										

¹⁾ Коefіцієнт при x показує щорічний приріст чи убуток.

²⁾ В числісвітнікові даємо показники з внесеним поправленням.

вати внесені поправлення, то вийком буде ще озиме жито та ярова пшениця в лісостепових районах.

Наведені дані приросту за 6 років відбудування й реконструкції сільського господарства так поважні (навіть якщо взяти коефіцієнт поправлення), що відповідні показники, запроєктовані в п'ятирічному плані, видаються більш, ніж скромні. Коли ж ще до цього додати, що протягом п'ятиріччя передбачається набагато розвинути сільсько-господарську техніку та посилити в сільському господарстві процеси усучаснення, що утворюють зовсім іншу куди кращу для розвитку сільського господарства соціальну базу, то безперечно наше твердження видається нам цілком уґрунтоване.

Зіставивши Степ з Лісостепом ми доходимо тої думки, що абсолютно, як коефіцієнт щорічного приросту за період 1885—1914, 1923—1928, як і коефіцієнт щорічного убування роками 1915—1922 по усіх культурах у Лісостепу більший, ніж приріст у Степу, крім ярової пшениці, що дає приросту роками 1923—1928 в Лісостепу менше, ніж у Степу.

Тепер розгляньмо, якого рівня доходить абсолютна величина врожаю на 1928 р. — розгляньмо, чи дігнали ми довоєнний рівень чи ні. Щоб розв'язати це питання, за єдиного критерія можуть правити врожаї 1928 р. і 1914 р., що його ми одержали за нашим рівнянням, — тобто врожаї, що їх ми одержали, коли ізолювали вплив випадкових природних причин, бо зіставляти дійсно одержані врожаї за 1914—1928 р.р. нема рації через те, що природні обставини для них одмінні, що затемняє одмінні в агротехніці для цих різних років. Нам важлива висота врожаю, як функція лише агротехніки, ізолювана від випадкових стихійних коливань. Взвзявши дані нашого рівняння, ми тимто можемо вважати врожаї 1914 р. — як врожаї, ізолювані од випадкових стихійних коливань, що взвзявши рівняння першого ступеню за такий великий період, як 30 років, ми можемо з більшою ймовірністю вважати, що випадкові коливання виключені і через те можна говорити, що таким способом одержаний врожай є функцією лише агротехніки. Врожай же 1928 р. саме через те — функція агротехніки, що роблячи рівняння беремо суму врожаю в цілому за весь період 1923—1928, на якому не позначається чергування років з одмінними природними обставинами.

Отак зіставивши ізолювані від випадкових коливань врожаї 1928 і 1913 р., як з поправленням, як і без внесенного поправлення, маємо ці врожаї для культур осяякі: у степових районах маємо менший проти довоєнного врожаю — лише врожай вівса та ячменю, вівса на 12,3%, а з поправленням — на 19,3%, а ячменю — на 13,9% і 21,2%; озимого жита врожай вищий на 14,5% і 3,6%, озимої пшениці на 11,8% і 4,8%, ярової пшениці на 8,3%, а з поправленням менший на 0,4%. У лісостепових районах рівень врожаю менший за довоєнного лише для ярової пшениці — 10,5% і 17,9%, для вівса врожай вищий на 20,6% і 8,0%, озимого жита на 16,0% і 9,9%, озимої пшениці на 12,0% і 7,1%, для ячменю на 11,0% і 5%. Отож ми бачимо, що для більшого числа культур ми дещо перегнали довоєнний рівень, як у лісостепових районах, де з 5 культур для 4 культур ми перекрочили довоєнний рівень, як і в степових районах, де з 5 культур — 3 культури мають врожай більший за довоєнний рівень.

Н. ЗЕЛІГМАН

Про постачання суперфосфатних заводів України фосфоритів

Грунтам України треба, головню, фосфатних угноєнь; за пляном НКЗ України потрібно до 1932-33 р.—1,061 тис. тон розчинних фосфатів (у переводі на суперфосфат 14%) та 300 тис. тон азотистих фосфатів (у переводі на сульфат-амоній); при цьому азотних угноєнь треба, головню, на Правобережжі й Поліссі, а фосфатних на Лівобережжі. Теперешні суперфосфатні заводи (Вінниця, Одеса, Дніпропетровське) виробляють 1929 р. близько 150 тис. тон, і за п'ятирічним пляном заводи ці мають дати до 1932-33 р. 250 тис. тон; отже з одного боку, потужність цих заводів цілком недостатня, і розміщені ці заводи також не відповідно до раціональних принципів районування (найдоцільніше розмістити суперфосфатні заводи в районі споживання; див. праці Держпляну 1926 р. „К вопросу о районировании химпромышленности“). Коли ці заводи організовано, то мабуть за вирішальний чинник правила близькості до сировинних баз плюс Одеського—до імпорتنних, а Вінницького—до Подільських фосфоритів. Проте за теперішніх обставин, з виснаженням Подільських фосфоритів (див. долі), і з припиненням імпорту—цей чинник великою мірою губить тепер своє значення.

Що Подільські фосфорити*) є тепер єдина наша сировинна база для Української суперфосфатної промисловості, вельми важливо накреслити перспективи експлоатації родовища згаданих фосфоритів.

Фосфоритна на Поділлі промисловість почала розвиватися з 1882 р., як дрібні підприємства, що їх орендатори „хаотически рыли береговые, склоны при самом примитивном оборудовании“. 1909 р. організовано Акційне Товариство (Ловінська), що експлуатувало найбільші рудні Лядово, Джуржевку, Крутиброди, Барбухи, Вербку, тощо і постачало фосфорити польським підприємствам. Динаміка видобутку була осьяка: 1889 р.—1897 тон, 1900 р.—25663 т., 1905 р.—20585 т., 1910 р.—29883 т., 1913 р.—25000 т., 1914 р.—3342 т., 1915 р.—1737 т., (згаданого року різко зменшився видобуток в зв'язку з призовом запасних до армії).

Поновлено роботи аж 1922 р., коли Цукротрест почав розробляти родовища в Лядово, Джуржевці та Вербці: саме 1922 р. видобуто 1055 тон, 1924 р.—10681 т., 1926 р.—22739 т., 1927 р.—17018 т., 1928 р.—34456 т.

Із старих розроблених видобувано на 5-ти довоєнних руднях (Лядово, Ліпчани, Джуржевка, Вербка, Барбухи). Згодом, коли розвідувальними роботами викрито великі запаси на Вербці та вироблено ряд старих рудень, експлоатаційні роботи зосереджено на Вербці, а інші рудні дарма, що були ще не вироблені запаси, переведено на консервацію.

Головно через що розвинулася Вербецька рудня—це виключна постійність фосфоритної верстви за високого пересічного змісту фосфоритів (405 клгр. на кв. метр)—нечувана річ для подільського фосфориту, і через те можна було пристосовувати вибухові роботи, механізувати вивіз, тощо.

Продукційна програма 1929 р. за першим варіантом Супкомбінату становила 75 тис. тон; з них по Вербці—60 тис. тон, а решту видо-

*) Малопроецентні фосфорити (Іаюм, Бантешеве) можуть правити за сировину для комбінованих угноєнь, але тепер, ще не зовсім висвітлено технологічні методи їх переробляти.

бутку частинно по Джуржевці (5000 тон), частинно по Північно-Ушицькій (теоретично запроєктованій) рудні (10000 тис. тон). Почато в дійсності експлоатаційні роботи по Джуржевці проти плану дуже пізно, бо розвідувальні роботи по Джуржевці, які треба було закінчити за договором з НІУ до 26-V-1929 р., фактично буде закінчено до 1-I-1930 р. З другого боку, що бракує великих запасів у Північно-Ушицькому районі, то від цього трудно було розгортати експлоатаційну роботу на новій рудні. Крім цього, на Вербецькій рудні виявлено виклинування збагаченої пайки зложища й з'явлення „пульсивної“ форверстви, через що треба було переглянути програму та зменшити її по Вербці на 45 тис. тон. Не зважаючи на постійність Вербецької верстви, всетаки посутно були деякі вказівки на певні ненормальності зложища: приміром, свердловина № 8 дала потужність 20 сант., натомість інші свердловини вказували на 38—41 сант.

Геологічний Комітет березня 1928 р. оцінив зложище Вербки в 2000 тон (з цієї пайки не вилучено раніш видобути й підчас видобутку втрачені фосфорити). Докладних розвідувань не роблено, бо не зважаючи на згаданий випадок всі були певні в спокійному уложенні. 1929 р. у березні подибувано Вербецьке фосфоритне зложище у багатьох вибоях з швидким виклинуванням фосфоритної верстви; докладним свердлуванням доведено потужність верстви лише в 10 сант. і на підставі цього висновлено, що на даній ділянці — родовища переміжні. Згодом, після того почалася нова ера докладного розвідування, через що можна було виявити запаси Вербки не у 200 тис. тон, а лише в 109 тис.

Цей випадок з найпостійнішою верствою промовляє за те, що родовище це дуже „примхливе“ і потрібно конче робити докладні розвідування. Розвідуваннями в Джуржевському районі, що їх організував Науковий Інститут Угнюень, можна оцінити генезу родовища; за даними НІУ, уложення має конфігурацію жолобу з ухилом від північного заходу на південний схід.

Даними розвідування доведено, що великих запасів тут немає (потужність верстви на південь—10 клгр. на 1 кв. метр., а в середньому районі—45 клгр. на 1 кв. метр.).

Висновки НІУ на підставі геологічних чинників й генетичних міркувань осьякі: у південному районі запасів немає, запаси ці можливо відкрити у північному районі, але на це потрібно докладно їх дослідити; в кожному разі, загальні запаси Подільських фосфоритів не більші за 350—400 тис. тон і годі розраховувати на видобуток більш за 80 тис. тон на рік.

Погляд НІУ заперечив Геолком, який вважає, що схему НІУ не можна поширювати на весь Подільський район і, що треба далі робити розвідування також в південному районі, зробивши на це на водорозділах ряд свердловин.

Коли навіть пристати на думку Геолкому, то все таки ясно, що цим розвідуванням не можна буде виявити поважних запасів і що схемою НІУ загальною можна правильно розв'язати генезу вторинних уложень фосфоритів. Отже можна висновити, що Подільські фосфорити треба вважати за місцеве родовище і через те не можливо на Подільських фосфоритах ґрунтувати велику промисловість.

Щоб краще й остаточно уґрунтувати ці висновки, потрібно не тільки закінчити розвідування НІУ у північному районі, а й зробити контрольні свердловини на водорозділах, про що говорить Геолком.

Що запаси Подільських родовищ обмежені, то це ускладняє проблему постачати фосфатну сировину не лише новим, ба навіть і тепе-

рішнім заводам. Щорічним видобутком 80 тис. тон можна забезпечити протягом 5-ти років лише Вінницький та Одеський завод, та й то лише у тій пайці, що відповідає теперішній потужності (саме 150 тис. тон). На підставі цього треба висновити, що Вінницький завод не повинно інтенсивно розвивати, бо його робота на привозних фосфоритах і в деякому віддаленні від збутових районів, либонь, не буде доцільна, тим паче, як ми вже вгорі згадували, через потребу у суперфосфаті повинно побудувати ще один (крім Константинівського заводу) новий суперфосфатний завод. За додаткову сировину для наших суперфосфатних заводів, либонь, будуть імпортувати фосфорити, але лише доти, доки аж розробивши наші радянські апатити (хібінські) реально можна буде їх перевозити та пристосовувати на Україні.

На підставі вищенаведеного можна висновити осьщо:

1) Що в минулому цілком не досліджено Подільський район, що виявилися несподівані результати підчас свердловань „найпостійнішого“ Вербецького родовища, то й давно вже треба було пильно розвідувати район за єдиним накресленим пляном; на превеликий жаль, розвідувальні роботи робили надзвичайно повільним темпом деякі організації (НІУ, Геолком, Цукротрест) і до того за окремими, непогодженими між собою плянами.

2) Якщо зробленими працями Наукового Інституту Угноєнь і не маємо через незакінченість у декотрих районах (наприклад у північному) дослідницької роботи інституту цілком ясної картини про родовище, то в кожному разі можемо вірно збагнути генезу вторинних покладів фосфоритів і дійти того важливого висновку, що Подільські родовища можна вважати лише за родовища суто місцевого характеру і, з запасом, не більш за 400 тис. тон і, що годі ґрунтувати на них (родовищах) велику суперфосфатну промисловість.

3) Щоб дійти остаточної й твердої думки про згадані родовища, треба все таки закінчити розвідування у північному районі та зробити декілька свердловин у південному районі.

4) Через брак сировинних зложищ у Подільському районі не можливо буде хоч дещо поважно поширити Вінницький завод, і треба буде вдатися лише до інтенсифікації теперішнього устаткування так, щоб збільшити його продуктивність до 120 тис. тон на рік.

5) Що Україні треба буде вже до 1932-33 р. суперфосфату 1961 т. тон, а суперфосфатні заводи (Вінниця, Одеса, Константинівка) зможуть дати лише 450 тис. тон і, що можна буде одержати близько 400 т. тон томашлаку, то й треба побудувати новий суперфосфатний завод, що продукував би не менш за 200 тис. тон на рік.

6) Щоб додатково постачати суперфосфатному заводу сировину (крім Подільських фосфоритів), потрібно імпортувати фосфорити доти, аж можна буде скористатися з хібінських апатитів.

ІВ. БОВАНЕНКО

Кустарно - реміснича промисловість Білодєр- ківщини

Кустарно-реміснича промисловість поширена на Білодєрківщині. Річний виріб ценової промисловості становить 34,4 мільйонів крб., річний гуртовий виріб кустарно-ремісничої промисловості за даними спеціального обслідування становить 25,4 мільйонів крб., що дорівнює 74% до вартості всієї ценової промисловості. Найбільш розвиненою промисловістю на Окрузі є цукрова. Загальна вартість гуртового цукрового виробу виносить 21,5 мільйонів крб. Отже вартість виробу кустарно-ремісничої промисловості є вища від вартості цукрової, що найбільш поширена на Окрузі, на 18,1%. У ценовій промисловості Округи працює 3341 чол., у кустарно-ремісничій — 23,3 тис. чол., або в 7 разів більше проти ценової промисловості. Що кустарно-реміснича промисловість має примітивне технічне устаткування, низьку техніку, працюючи часто-густо ручним способом, то й маємо малу продуктивність праці.

У сім разів більше число робітників кустарної промисловості проти ценової виробляє лише 74% виробу останньої. Це також від того, що кустарний промисел для сільської людності має допоміжний характер у його основній роботі — хліборобстві. Маємо, цілу низку господарств, де продуцент разом із своєю родиною — помічниками в роботі працює коло свого промислу лише в місяці вільні від хліборобської роботи.

Вільний час узимку селяни використовують для кустарних промислів. Розвиткові кустарної промисловості на окрузі сприяють природні обставини: чималі поклади місцевої дешевої сировини, велика густість населення, а відсіль невеликі земельні наділи, непридатність ґрунту в деяких районах округи (Медвинський), багато містечкових поселень із спеціальними кустарями й ремісниками, що давно живуть з різних промислів і нарешті великий контингент аграрно-неспроможного населення, яке не може працювати коло землі, через те, що ці земельні наділи так невеличкі, що годі з них проіснувати. Приміром, за даними ОЗВ у межах округи нараховується 117.000 душ аграрно-невмістимого населення, що становить 32.000 дворів нижчих груп за землезабезпеченістю. Що колонізаційні фонди СРСР обмежені й перенаселення річ дорога й клопотлива, та за п'ятирічним планом повинно переселити за межі округи 26,1 тис. душ, що становить 6,5 тис. дворів. Коли припустимо, що 26,1 тис. душ буде переселено на колонізаційні фонди, то це все ж становитиме лише 23% до запланованого контингенту аграрно-неспроможного населення, яке залишається в межах округи й мусить знаходити засоби до існування. Разом з піднесенням економіки сільського господарства, реконструкції колективізації його, буде стояти гостро й проблема „зайвих рук“ у сільському господарстві, проблема як поширити й зміцнити кустарно-ремісничу промисловість.

Сучасна кустарно-реміснича промисловість — це доповнення до державної промисловості, допомагає краще обслуговувати потреби товарного ринку, з другого боку — дає змогу працювати робітникам.

У цьому й є економічний зміст кустарно-ремісничої промисловості. XV Партз'їзд дав директиву про те, що кустарна промисловість є доповнення державної. Значить потрібно одночасно збільшувати й кооперування кустарів й витіснити приватний капітал. Для того, щоб виконати це завдання треба знати кустарно-ремісничу промисловість.

Спеціальне обслідування кустарно-ремісничої промисловості, що його за постановою Окрвиконкому робимо, успроможнює відповіді на основні питання сучасного стану кустарно-ремісничої промисловості Округу.

На окрузі нараховується 23,3 тис. промислових одиниць, з яких 79% є на селі, решта в містечкових поселеннях. В цих закладах працює 23,3 тис. душ населення. З них у місті працює 5,8 тис. душ населення і 17,4 тис. населення — на селі (74,6%).

Зокрема найнятого населення 2,2 тис. душ, або 9% до загальної кількості, з них 1,2 тис. душ, або 55,5% припадає на село, а решта в місті. Можна визначити зовсім невеличке число найнятих робітників. На 100 осіб населення припадає зайнятих у дрібній та кустарно-ремісничій промисловості:

По всій окрузі — 2,72, у міських поселеннях — 6,34, на селі — 2,28.

Найбільше розповсюджені промисли маємо в Богуславському, Медвинському, Володарському, Кішшоватському та Попелянському районах. Найменше — у Сквірському, Корнинському та Тетівському районах. Чимало селянських дворів працює в галузі одягу та туалету. На окрузі цій галузі належить перше місце, у ній працює 7,9 тис. промодниць й 9,4 тис. душ чи 40,3% (до усього числа працюючих).

Кравцює — 3,8 тис. душ, виробляє кожухів — 305 душ, шкіряне взуття — 4,8 тис. душ, решта виробляє вбрання для голови, білизну, панчохи.

Це виробництво переважно розраховано на місцевий селянський ринок і задовольняє його споживчим потребам.

Друге місце числом зайнятих осіб має текстильна промисловість, де працює 2,8 тис. господарств і 3,2 тис. чол. Ткачі виробляють груб полотно, сукна, скатертини, рушники, рядна, тощо.

Мотуззя й канати виробляє 191 чол., у вовночесальному виробництві працює 231 чол. Обробляють дерево, метал та працює у машинобудівництві 5,2 тис. душ. У столярсько-тесярському промислі працює 10% господарств. Саме продукують прості селянські меблі, скрині. Виробляють колеса, ободи та боднарські вироби 1,2 тис. господарств. На окрузі, особливо на Богуславщині, поширено плетене виробництво різної хатньої меблі, токарське випалювання на дереві, мебльове, столярське виробництво. Ковалюють 1,4 тис. господарств. У слюсарно-токарському виробництві — 116 господарств.

У харчосмаковій промисловості працює 1,8 тис. господарств з 3,2 тис. робітників. Спадає на око велике число млинарських одиниць, що розпоршені по всій окрузі. Прим., нараховується вітряків 706, водяних млинів 118, водяних млинів з удосконаленими двигунами — 224, вальцових млинів — 26, круподерок і просодерок — 395, олійниць — 170.

Маємо зовсім невеличке число підприємств, що виробляють молочні продукти — 14, виробництво ковбас — 37; щодо підприємств кустарного виробництва ковбас, то треба зазначити, що деякі з них надто ті, що є в м. Б.-Церкві, виробляють ковбаси такої доброти, що ці ковбаси збувається ген далеко за межами округу, та ажнік не гірші, ніж фабричні вироби, наприклад, Київського Харчотреста.

Округа має багаті поклади глини, каоліну. Добувають і оброблюють мінерали 881 господарств; де працює 1,2 тис. чол.

Цеглу виробляють 185 господарств (267 душ), гончарний посуд — 613 господарств; каміння, що розкидано лежить по річці Рось обробляють 59 господарств.

Широко відомі гнізда, де особливо розгорнуто вироблювання гончарних виробів, — це село Криве, Дибенці; там є не лише великі поклади прекрасної глини, а й кваліфіковані майстри.

З тваринних продуктів обробляється шкіру. З чинбарського й кушнірського промислу живе 506 чол. у 361 госп.

Заготівельно-посадочний промисл є у 132 господарствах, оброблювання шкір, овчини і хутер у 164 господарствах, шкіряний крам є лише в 8 господарствах. Таку невеличку цифру слід пояснити заборонаю кустарям-чинбарям чинити шкіру, в зв'язку з кризою на шкіру й недостатцю її для державних шкірзаводів.

Велике число кустарних-заводів чинбарень закрито в обов'язковому порядку й цей промисл місцями ще подибується (у Богуславському районі), але це виробництво здебільша нелегальне. Чинбарництво поволі сходить з місцевого ринку, кустарі, які виробляють шкіру, роблять з неї різне взуття, отже вони, крім того, ще ремісники.

Щодо силових установлень у дрібній і кустарно-ремесничій промисловості, то тут маємо 917 двигунів, потужністю в 7,5 тис. парових коней (НР). Географічне розташування двигунів між містом і селом осьяке: на село припадає 89% двигунів, потужністю 88,3%. Отже, силові установлення переважно припадає на село, а не на місто. Млинові підприємства мають 879 каміннів, довжина їхньої помольної лінії — 5,4 тис. четвертів. Парових машин — 27. Потужність — 413 НР, водяних турбін — 34. Потужність — 926 НР. Нафтових — 279 з загальною потужністю 4,6 парових коней. Газогенераторів — 7, кіських приводів — 562.

Спадає на око те, що потужність цих двигунів невеличка. Технічне устаткування здавниле. Приміром, пересічна потужність одного двигуна в парових машинах — 15,3 НР. У водяних турбінах — 27,2 НР і в газогенераторах — 36,9 НР.

Гуртовий виріб дрібної й кустарно-ремісничої промисловості становить 25,4 міл. крб.

В обставинах сучасної кон'юнктури найбільший питомий тягар у вартості продуктів припадає на харчосмакову промисловість, саме 46,8%, на одяг і туалет — 29,8%, на добування й оброблювання мінералів, металів та машинобудівництво — 6,4%, текстильне виробництво має 5,6%, оброблювання дерев'я — 3,9%, чинбарська й кушнірська — 4%. Хемічне виробництво — 2,1%, інші виробництва у гуртовому виробі ваять небагато.

Річний чистий заробіток кустарів округи на 1926-27 р. становить 3,9 міл. крб. Що переважно більше кустарів зв'язані з хліборобством і промисл для них — це лише додаток до їхньої основної роботи, то й годі казати про заробітну плату, а лише може йти мова про умовно-чистий прибуток від цих промислів.

Чистий прибуток кустарів до вартости гуртового виробу сільського господарства становить 4,4%.

На жаль, не можливо порівняти чистий прибуток від промислу до чистого прибутку від сільського господарства. На Україні прибуток від промислів становить близько 10% чистого прибутку від хліборобства, очевидно, що близький до цього проценту маємо рівень прибутку й на Білоцерківщині.

Найвищий чистий прибуток маємо по вовночесьальному виробництву — 461 крб. на рік. Даді, по вальцевому виробництву — 308 крб., вироб-

ництву вбрання для голови — 247,7 крб., водяних розтруєних млинах — 212,9 крб.; друга група дає вже менший прибуток: слюсарно-токарське виробництво — 93,2 крб., ковальське виробництво 131,3 крб., столярське-теслярське виробництво — 148,5 крб., виробництво звичайного гончарного посуду — 80 крб., виробництво шкіряного взуття — 107,8 крб. Підсобний характер промислів до сільського господарства видно з того, що пересічний заробіток кустаря на селі — 115 крб. на рік; при чім, тоді, коли прожиточний мінімум в обставинах аграрно-перенаселеної Округи становить на сім'ю 336 крб. на рік. 90% сільських кустарів постійно працюють у сільському господарстві.

Отже, прибуток від кустарно-ремісничої промисловості є додаток до загального прибутку від сільського господарства. По окремих адміністративних районах кустарно-ремісничка промисловість розвинена менш-більш рівномірно. Основні галузі: харчова, одяг, туалет по окремих районах розвинені рівномірно, коливаючись від 68,7% до 33,4% і лише в Богуславському й Медвинському районах кустарний промисл переважає над сільським господарством.

Пересічно на 1 промодиницю в Окрузі продає 1,53 чолов. за пересічно українського показника — 1,44 чол. Кустарі міст і міських поселень переробили сировини купованої 52,8%, сільські 7,8% на замовця 47,1%, натомість сільські 91,3%; отже, кустарі села мало не цілком працюють на замовця. Пересічно по окрузі маємо підприємств, що працюють на ринок із своєї сировини — 35%, на сировину замовця — 41,2%, на ринок та замовлення — 23,6%.

Вартість гуртового виробу села становить 17,1 міл. крб., чи 66,3%, міст і поселень міського типу — 8,3 міл. крб.; 60% свого виробу (15,5 міл. крб.) село виготовило на замовлення із сировини замовця. Такий чималий процент може промовляти з одного боку за те, що наш кустар працює на широкий селянський ринок, що немає достатніх запасів власної сировини, а користуються переважно із сировини замовця, а з другого боку вказує й на наявність приватного скупника, що його сировину переробляє кустар. Цей скупник спритніший і заможніший, кустарні вироби він реалізує за межами місцевого ринку. На жаль, обслідування ось не дає щодо цього докладніших відомостей, можна лише зазначити, що скупник розповсюджений як в селі, як у місті.

Можна зазначити, що умовно чистий прибуток кустарів за один пророблений умовний 8-мигодинний людодень є низький. Коливання на селі маємо від 2 крб. 13 коп. у млиновому виробництві, до 78 коп. у виробництві гончарного посуду. У місті заробіток, звичайно, вищий, ніж на селі. Пересічно на рік один кустар проробив роботу 154 чоловікодень у місті й 91 чоловікодень у селі. Щодо технічних обставин праці, то по всіх виробництвах, що мають спеціальні приміщення, є лише 24,2%, у господарських будівлях — 4,8%, у жилому приміщенні — 64,6% і на відкритому повітрі — 6,3%. Звичайно, що число спеціальних приміщень підвищується в таких виробництвах, як оброблювання по металу до 91,1%. Отже спадає на око висока цифра виробництв, що працюють у жилому приміщенні. Панують прості технічні форми кустарного виробництва. Найбільше спеціальних майстерень маємо у виробництвах: оброблювання дерева, хемічному, харчосмаковому, гончарському, текстильному.

Коли в деяких галузях кволий розвиток майстерень — це менш-більш природне явище, то загалом це, звичайно, негативний показник. От через що кустарних промислів не можна порівнювати з іншими районами Росії і України, де промкооперація має свої обладнені фабрики й заводи. На Білоцерківщині — кустарні промисли так собі, між

іншим, і тимто ці промисли дають заробітки до екстенсивного хліборобства, що не дає, та й не може дати достатніх заробітків. Лише в поселеннях міського типу кустарно-реміснича промисловість дужча, ніж на селі, але тут переважають ремесла над кустарними промислами.

Кустарно-ремісничі промисли надзвичайно слабо скооперовано, особливо, на селі. Загалом скооперовано на Білоцерківщині 1928 р. по всій окрузі — 4,2 тис. чол. (18,4%). На Білу-Церкву припадає 3,3 тис. чол. (78%), а в інших поселеннях міського типу на селах скооперовано лише 938 чол. (чи 22%). Кооперування має, головню, кредитовий характер, а не виробничий. Об'єднує кустарно-ремісничі т-ва Київський Союз-промкооп; 1928 р. було цих товариств лише 44. З них — 9 Ощадно-позичкових.

На думку Білоцерківського Окрплана мають перспективи щодальшого розвитку такі виробництва: по металу, бляшані вироби, слюсарно-токарні, по оброблюванню дерева, столярно плотницькі, бондарські, виробництво коліс та обіддя, селянських возів, меблів, шкіряно-кожущі, ткацькі виробництва, мотуззя й канатів, виробництво будівельної цегли й гончарного посуду. Близьке завдання у галузі кустарно-ремісничої промисловости — це втягувати дрібних кустарів і ремісників у промислову кооперацію, у соціалістичну систему радянського господарства. Простіша форма кооперування і наймасовіша — це кустарно-промислові т-ва, а далі закупівельно-збутові.

Треба усіма способами розвивати ці форми промислового кооперування кустарів і ремісників.

Кустарно-реміснича промисловість має чимале місце в економіці округи; тимто 1929 р. вже організовано Союз округової кустарно-ремісничої і кредитової кооперації, щоб належно обслужити кустарно-ремісничі промисли.

Дрібне виробництво має перехідний характер. За капіталізму це виробництво поволі уступає місце капіталістичним формам виробництва й там маємо пролетаризацію кустарів. В обставинах Радянської економіки, коли споживальницький попит перевищує, і надалі, очевидно, буде більший за продукційні можливості країни, дрібна промисловість є потрібний додаток до державної промисловости. Т. Ленін намітив використовувати кустарну промисловість так, щоб — кооперувати кустарів та перейти через промислову кооперацію до вищих форм машинової індустрії.

Д. ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Проблема ліквідації можливости часткового затоплення й підтоплення терену Дніпропетровського в зв'язку з Дніпрельстаном

(З приводу доповіді інж. К. В. Могиаки *)

Ось у такому формулюванні можна тепер порушити питання, що надзвичайно інтересує увесь науково-технічний світ Дніпропетровського та широкі кола його людности. Це позначилося в тому, що 13-ХІІ минулого року в місцевому клубу інженерів і техніків з великою увагою заслухано доповідь представника Наркомшляхів інж. К. В. Могиаки, автора двохгреблевого проекту Дніпрельстану. Та хоч автор мав на меті

*) До обговорення. Р. е. д.

безпосередньо говорити про побудування пристані, дамби й інших споруджень в районі Дніпропетровського, але головним змістом численних запитань доповідачеві були власне зміни в режимі поверхніх і підземних вод на терені Дніпропетровського, що виникають з побудуванням Дніпрельстану й накресленими у нас спорудженнями.

З доповіді інж. Могилки виявилось, що запобігти безпосередньому затопленню низьких Дніпрових берегів його водою, піднесеної до 5,67 метр. проти нуля, передбачається спорудженням відповідної дамби від мосту Катерининської залізниці — до майбутнього порту, якого передбачається побудувати в районі мосту залізниці Мерефа — Херсон або Мандриківки, використавши цю дамбу навіть під залізничну колю.

Щодо можливого часткового підтоплення Дніпропетровського сезонними поверхніми й ґрунтовими водами, що стікають до Дніпра, та чи можливо цьому запобігти, — доповідач не дав докладних пояснень, обмежившись вказівками, що поруч з увалуванням (теж удамбуванням) берегів передбачається переливати помпами поверхні й ґрунтові води у Дніпро через дамбу і що тепер „Комунгосп“, завод ім. Петровського й інші інституції досліджують ґрунтові води в районах міста.

Що надзвичайно важить це питання для людности обох берегів Дніпра й в першу чергу для Комунгоспу, заводу ім. Петровського, Катерининської залізниці й інших інституцій, дозволяємо собі висловити деякі думки з приводу порушеної проблеми й доповіді інж. Могилки. Ми глибоко переконані в тому, що лише всебічно й ґрунтовно обговоривши це питання, зможемо вірно його розв'язати та мати гарантію від можливих помилок і можливих непередбачень.

Ще в серпні цього року на сторінках місцевої газети („Звезда“) стаття — „ґрунтовые воды Днепрпетровска и Днепрострой“ (5-VII—1928 р. № 181/1815) я порушив питання про неминучість подняття ґрунтових вод на терені Дніпропетровського в зв'язку з Дніпрельстаном. зазначив про можливість підтоплення деяких районів міста ґрунтовими водами та накреслив пляна робіт, щоб дослідити проблему — як ліквідувати небезпеку.

Після того, коли з доповіді інж. Могилки виявилось, що передбачається увалувати правий берег Дніпра на те, щоб захистити місто й влаштувати в ньому морський порт, питання про можливість частинного підтоплення низинних районів поверхніми й підземними водами за дамою стає дещо ясніше. Також тепер ясніші й накреслювані конкретні заходи до ліквідації підтоплення.

Насамперед, коли визнається, що потрібно й можливо піднести рівень води коло Дніпропетровського на 5,67 метрів проти вищезазначеного рівня з влаштуванням порту, то це за сучасного стану науки й техніки увалування є єдиною певною гарантією проти безпосереднього затоплення піднятими водами. Цей захід подужувати водну стихію широко пристосовується до життя в Америці та в Західній Європі, де дамбами обнесени береги та вустя багатьох річок і де цим заходом ведеться наступ на море. ба навіть видирається у нього територію („полдери“ в Голандії).

Здається, що через деякі сприятливі місцеві обставини (близкість до поверхніх гранітових шарів, розмірної підвищености берегів, наявности будівельних матеріалів, тощо), увалування можна легко зробити на Дніпрі. Але в зв'язку з підняттям води за проектом навіть до Верхнедніпровського — це увалування буде потрібно, як до рельєфу берегів, і вище залізничного мосту проти заводу ім. Петровського, Нового Кадаку й на лівому березі, особливо на Амурі, якого у велику повідь почасті заливала вода.

З другого боку здається, що увалувати правий берег слід зробити з відповідним заглибленням у кам'яну підлогу і з повною ізоляцією берега від води, що могла б пройти через дамбу й під неї. В противному разі мусимо збирати поверхні й ґрунтові води за дамою. Звичайна річ, що увалуння берегів Дніпра мусить бути розраховано на найвищу воду та на найбільші так звані сезонні амплітуди рівня, повинно гарантувати від заходу верхової води з боків вище Дніпропетровського, передбачати можливість утворення вище й нижче міста льодових зашеретів, можливості затримки в перепускній роботі греблі раптового підняття рівня від весіннього танення снігу й злив, східних вітрів, тощо.

Зроблене валування, з урахуванням усіх можливостей і відповідних моментів, надійно захистить наше місто від частинного затоплення Дніпром.

Куди складніша справа з ліквідацією можливості частинного підтоплення низинних районів Дніпропетровського поверхніми й ґрунтовими водами від самого увалування. Таке явище цілком можливе й навіть неминуче з-за тих сприятливих на це обставин, в яких перебуває наше місто.

За такі обставини слід визнати велику водозборну площу району, виявленість рельєфу з загальним спадом до Дніпра, близькість до поверхні в низьких місцях непроникливих шарів гранітогенних та інших скалинців, брак природних і штучних перепон, що затримували б стік води, нерівне випадання опадів, швидке танення снігу, тощо.

В недалекому минулому нашому місту чи раз шкодили весінні повіді по балках, ба навіть короткі літні зливи. Що багато важить нам поверхній стік, це можна бачити з того факту, що колишня Міська Управа навіть прагнула перегачувати усі балки та утворити в них ставки, що на терені Дніпропетровського ще не так давно (до 80 р. м. стор.) було стокове озеро (тепер озernий базар), яке з весінніми й літніми водами затоплювало прибережні вулиці. Але взагалі зазначені затоплення були у нас випадкові і не мали стихійних розмірів, бо поверхні води вільно стікали в ріку.

Справа знову міняється в бік ускладнення з увалунням Дніпра і змінами стоку. Повною й потрібною, як це ми вгорі бачили, ізоляцією фарватерів ріки можна утворити сприятливі обставини на затримання поверхніх вод, що стікають, й утворити водянй дзеркала перед валами. Стан цей не можливо поліпшити через геологічні й топографічні обставини так званим сторчковим і боковим боковим дренажем, тобто, відводом води в глибину й в боки. Тимто, щоб запобігти збиранню води, треба шукати якихось інших заходів. Також надто складна справа й із стоком підземних вод та можливістю підтоплення низу. Підземний стік, як звисно, на багато залежить від поверхнього стоку, що його (підземний стік) спричиняє. Що ізолюємо увалунням підземного стоку від Дніпра, то також зможемо збирати ґрунтові води перед валом і утворити підземні басейни. Крім вищенаведених моментів для поверхнього стоку і діючих на підземний стік, є також сприятливі можливості і для підземного підтоплення. Саме це переважно грубе льосове підґрунтя, що легко пропускає воду і тим зменшує поверхне випарування й стік, брак в місті та його околицях достатньої деревної рослинності, що могла б затримувати поверхній стік й збільшувати випарування, близькість до поверхні непроникливих гранітових і третинних покладів, що сприяють підвищенню ґрунтових вод, зменшення поверхнього випарування через низинний характер прибережжя, несприятлива його експозиція для цього і забудування, наявність рівнобіжної течії Дніпра підземного стоку (напрямок від Нового Кодаку до Йорданської вулиці) тощо.

Нарешті справа з підземним стоком ускладняється його захованістю, повільністю процесів, трудностю досліджувати й враховувати ці процеси неможливістю часом змінити їх, як це потрібно було б, відсутністю на це відповідних засобів та приладів, не вивченістю явищ.

Для Дніпропетровського увалувати правий берег важливо і ще тим, що увалування повинно змінити систему штучного підземного стоку, всіякого непотрібу, тобто, теперішню систему каналізації. Такі зміни в режимі поверхнього й підземного стоку на терені нашого міста вносять Дніпрельстан й увалування правого берега. Єдиним заходом ліквідувати небезпечні наслідки цих змін, як вище зазначено, це коли перекачати поверхню і підземну воду помпами через дамбу в Дніпро.

Щодо самого заходу, слід зазначити, що його широко вживають в Америці та Західній Європі і може бути цілком надійним за сучасного стану науки й техніки. Коли цей засіб пристосувати у нас, щоб ліквідувати поверхню і підземне підтоплення, то й слід побажати, щоб він вповні виправдав своє завдання. Сам захід нестиме на собі усю відповідальність за безпеку міста.

Та щоб здійснити в житті вищенакреслені заходи, якими з одного боку можна запобігти частинному підтопленню Дніпропетровського, з другого — відкрити для нього перспективи портового міста, слід заздалегідь багато прикласти на це праці. Аж тоді, коли докладно й пильно це опрацювати, можна буде визнати проблему Дніпрельстану й нашого міста за безболізно й вірно розв'язане. І в тій роботі треба передусім науково докладно й ґрунтовно вивчити розміри загрожуваної нам небезпеки, зважити усі моменти, що від них небезпека залежить, дослідити усі місцеві геологічні, топографічні, метеорологічні, гідрологічні й інші обставини, що це спричиняють. Що обидва згадані варіанти можливого підтоплення Дніпропетровського поверхніми і підземними водами безпосередньо між собою пов'язані і на що потрібно єдиних заходів підтоплення ліквідувати, то й потрібно дослідчу роботу провадити одночасно в обох напрямках і розв'язувати цю проблему в її цілому. Як на окремі моменти цієї роботи можна зазначити, що потрібно вивчити режим поверхніх і ґрунтових вод міста, якщо вищезгаданих чинників, визначити найбільш загрозові райони міста та зв'язок між собою усіх діяльних чинників, розмір небезпеки, тощо.

На підставі зробленої роботи повинно скласти проєкта ліквідувати наслідки підняття води, якщо удамбувати правий берег і переливати воду через дамбу. У цьому проєкті повинно цілком опрацювати пляна можливого поверхнього й підземного дренажу міста, визначивши місця закладання дрен і колекторів, накреслити схеми розміщення станцій для перекачування води, вимоги до валування й інших споруджень портобудівництва, перебудувати систему каналізації, тощо. Проблему можна розв'язати само собою в тому разі, коли воду коло Дніпропетровського не будо піднято дуже високо, а саме не вище ва 2-3 метр. проти 0, але тоді на багато звужується проблема Дніпрельстану, яко могутньої електровні, і Дніпропетровського, яко майбутнього портового міста.

Отак, на нашу думку, і треба розв'язувати проблему ліквідації негативних явищ підняття води у Дніпропетровського в зв'язку з Дніпрельстаном. Що греблю на Дніпрельстані вже розпочато будувати і мають закінчити її усього через декілька років, то й слід визнати накреслені нами роботи за невідкладні та варті великої уваги нашої громадськості.

Найновіші зміни в економіці З'єднаних Штатів Північної Америки.

Нещодавно друком з'явлена американська праця — дослідження спеціальної Комісії (що її виділила Президентська Конференція для дослідження безробіття) трактує найновіші зміни в економіці З'єднаних Штатів (Recent Economic Changes) і через те, варта великої уваги. Що це видання справді є вельми цінне — це підкреслив декілька місяців тому тов. Молотов Є цілий ряд причин через що саме потрібно пильної уваги до згаданого видання. До членів Комісії, що опрацьовували відповідні проблеми у згаданій праці, належать найвидатніші економічні діячі З'єднаних Штатів, саме Овен Юнг, колишній голова Американської Асоціації Праці, В. Грін, Л. Пірсон, Ар. Шоу, а за голову комісії був теперішній президент З'єднаних Штатів — Герберт Гувер. У праці використано, з погляду фактичної точності й статистичного опрацьовування першорядної вартості матеріал. Національне Бюро Економічних Досліджень з усім своїм не абияким апаратом приготувало „кістяк“ роботи — фактичний матеріал. Крім цього, до праці запрошено різні в З'єднаних Штатах науково-дослідницькі й економічні організації, а також велику силу окремих експертів. До 150 економістів, що по різному брали участь у підготованні до друку видання, мали спеціальну подяку від Комісії цієї праці. Матеріали, що з них скористалася комісія для своєї праці — найновіші. Комісія приступила до праці в кінці осені 1927 року а закінчила своє дослідження лютого 1929 року. Загалом це видання — своєрідна економічна енциклопедія, що висвітлює різні сторони народного господарства З'єднаних Штатів. Що ми переживаємо часи бурхливого й напруженого соціалістичного будівництва, то й нам надто важливо простежити, як в країні могутнього капіталізму точився процес будівництва й піднесення народного господарства. З цього погляду, спеціальний інтерес мають, наприклад, такі глави, як глави про промисловість, будівництво, тощо.

Хоч згадана праця, що й казати, є вельми цінна праця, проте, розглянувши зміст цієї праці — колективної роботи кращих американських вчених і практиків-економістів, — все таки відчувається якесь незадоволення. Це незадоволення є від осьяких двох основних хиб рецензованої праці. Поперше праця хибє на надмірну конкретність і описовість, на брак узагальнень та будьякої поглибленої аналізи. Оця хибла властива багатьом колективним творам буржуазних економістів, але відай вище-згадана хибла на американській праці позначалася, що найбільше. Ті узагальнення, що їх дають окремі автори — мають здебільша також не теоретичний, а емпіричний характер. Через те стисло викласти зміст двох томів американського видання — на зміст близько тисячі друкованих сторінок — надто важко. Приходиться мати до діла не з декількома теоретичним конструкціями, а з масою конкретних фактів, щоправда, близькуце класифікованих і статистично опрацьованих.

Друга основна хиба зв'язана з першою, стосується самого змісту праці. Саме автори дослідили період 1922-29 р. — період сьоміричного бурхливого зростання й піднесення З'єднаних Штатів. І ось ця ідея процвітання („Prosperity“) домінує скрізь усю книжку. Якщо працю було б закінчено декількома місяцями пізніше та писано її, зваживши нещодавно відбулий в З'єднаних Штатах крах кон'юнктури, то звичайно не було б у цій праці оптимістичних тверджень, що червоною ниткою проходять скрізь всеняке дослідження. Вже 1919-20 року З'єднанні Штати пережили надто скрутний період, що настав по роках воєнного піднесення й процвітання. Науку цього скрутного часу таки пам'ятали протягом декількох років. Ми наведемо ось яке твердження офіційного звідомлення Федеральної Резервної Ради за 1921 р. (8 th annual Report of the Feder. Reserve Board for the year 1921, стор. 99): „Коли ми знову вступимо в смугу повного процвітання, то в світлі нещодавно набутого досвіду нам треба пам'ятати, що тепер чи в черверг, наступить реакція; й що нам пощастить регулювати коливання наближуваної підвищеної хвилі так, щоб її гребінь не дуже хутко наближався і, щоб хвиля ця не була надто висока, — потімна реакція не буде такою важкою і, подальший період поживлення промислової й торговельної діяльності та загального процвітання буде одмінний здоровшими рисами, більшими досягненнями конструктивного характеру й більшою тривалістю, ніж будьякий період, що минув. Ми мусимо пам'ятати, що сила відпливу завжди дорівнює силі припливу, і відпливу у затоці, де хвиля підноситься високо, куди більший проти її відпливу в закритій затоці з помірними коливаннями рівня у ній моря“.

Та... минуло декілька років, мудрі слова забуто, і впевненість у тривкості „Prosperity“ вивершує оця рецензована праця.

Не маючи спромоги докладніше розглянути та критично оцінити американську працю, розгляньмо тисло її основний зміст. Звичайно, годі викласти увесь колосальний матеріал праці, але можна дати загальну уяву про важливий капітальний дослідницький витвір американської економіки. Звідомлення самої Комісії, що працювала за головуванням Гувера, має лише 15 сторінок. Далі маємо окремі монографії, що стали за підклад звідомленням. Зміст окремих цих монографій: про 1) споживання й рівень життя, 2) про зміну у новій і старій промисловості, 3) про технічні зміни в оброблювальній промисловості, 4) структурні зміни у промисловості, 5) будівництво, 6) транспорт — залізничний і морський, 7) торгівлю, 8) становище праці, 9) організацію господарки, 10) хліборобство, 11) рух товарових цін, 12) кредит і грошовий обіг та вплив цього на економіку, 13) чужоземну торгівлю й кредити, 14) національний прибуток та його розподіл.

Крім цього Едвін Гай написав передне слово, де автор здебільша висвітлює погляди різних економістів на стан народного господарства в З'єднаних Штатах, а В. Мітчель написав прикінцеве слово, де автор синтезує різні факти й спостереження, що їх дали різні автори. Обізнатися з поглядами американських економістів у так великому комплексі питань — річ вельми интересна.

Головна думка, як офіційного звідомлення Комісії, як і окремих авторів є твердження про те, що збагнути причинки економічного розвитку З'єднаних Штатів останніми роками (від часу депресії 1920 року) треба й можна в „прискоренні“ (інтенсифікації) різних господарських процесів, а не в структурних змінах. Кожній добі властиво — по філософському зауважує звідомлення Комісії — що вона саме становить собою нову еру, нову ґрунтовну зміну, але „що більше Комісія досліджувала, то більше вияснялося, що одмінна риса для періоду 1922-1929 року — не

грунтовні зміни, а зростання активності, прискорення темпів". Хоч у цій статті ми не маємо на меті критично розглянути окремі твердження рецензованої праці — про це бо треба ще спеціально говорити — але щодо викладеного основного твердження американської Комісії слід все таки зазначити, що твердження це загалом є вірне, скоро структура капіталістичного господарства З'єднаних Штатів в цілому не змінилася. Збільшилися розміри й темпи привласнювання додаткової вартості, та суть неорганізованого капіталістичного господарства не змінилася, і вже через одне це не змінилася циклічність криз народного господарства З'єднаних Штатів.

Крім цього Комісія підкреслювала, що і конкуренція, і основна робота людності, і розподіл виробу посутно мало змінилися, і натомість краще використовується техніка, надзвичайно збільшилися розміри нагромаджуваних, вироблюваних і розподілюваних дібр. Вихваляючи могутність американського капіталізму, звідомленням „смакує“ зростання хмарочосів, організацію повітряної сполуки на 20 тисяч мил., перевіз щорічно залізничними й водними шляхами півтора білійонів тон всілякого вантажу. Та разом Комісія визнає, що на тлі цього зростання є все таки на сонці „prosperity“ чимало плям. Що відстає бавовняно-паперова промисловість, вугільна, вовняно-прядівна, що є утруднення у зерновому господарстві, то це промовляє за різноманітний розвиток різних галузів, а що відстає розвиток Штатів Нової Англії, то це промовляє за нерівномірний розвиток окремих географічних районів. А втім Комісія навіть в цьому місці, ані слова не сказала про класові суперечності. Один з її основних висновків це твердження, що найбільше виріс загальний рівень життя, що найбільше збільшилося громадське обслуговування усієї людності З'єднаних Штатів новими будинками, новою технікою.

Протягом розглядуваного періоду різні двигуни так поважно збільшили свою потужність, що це позначалося не тільки на фабриках і на заводах, а й в особіх домогосподарствах. Потужна мережа електровень (що й передбачається побудувати в Радянському Союзі) не абияк збільшилася останніми роками в З'єднаних Штатах і від цього поширено стали скрізь живити електрики, інтенсифікуючи цим працю.

„Будинок чи фарма з електричною проводкою це зовсім інша економічна одиниця, ніж будинок без електричної проводки“. Поряд з розвитком технічних удосконалень зростали грошові нагромадження, і автори звідомлення пиховито зазначають те, що протягом усього розглядуваного періоду З'єднаним Штатам не бракувало грошових коштів. Проте ми повинні зазначити, що отакий стан грошового й кредитового ринку був великою мірою від „ліберальної“ політики федеральної резервної системи що дуже хутко забула вищенаведені мудрі зауваження у звідомненні Федеральної Резервної Управи за 1921 р. Навряд чи бувби такий великий біржовий крах восени зйшлого 1929 року, якщо б не недостаток грошових коштів попередніми роками, що на ґрунті цього точилася спекулятивна гра на підвищення. Разом треба визнати за слушне твердження Комісії, про не абиякі грошові нагромадження, чимале зростання золотого резерву З'єднаних Штатів і нові удосконалені методи кредитової політики, про що далі докладніше скажемо, коли розглядатимемо відповідний розділ американського видання.

В економічному розвитку З'єднаних Штатів Комісія вважає за особливо сприятливі факти зростання реальної заробітної плати й купівельної спроможності людності. За період 1886 — 1913 р. загальний рівень цін зростає пересічно за рік на 2,3% і приблизно на стільки ж зростає номінальна зарплата; за період 1922-27 р. цїни не зростали, а меншали пересічно на 0,1% за рік, купівельна ж спроможність людності збіль-

шувалась на 2,1% за рік. Оцей процес, природно, позначився на різних сторонах економіки З'єднаних Штатів. Змальовуючи динаміку загального рівня товарних цін, Комісія підкреслювала збільшуване досліджування ринку і через це краще дійдене співвідношення попиту й подання товарів. Разом, що зростає платіжоспроможний попит від зменшення цін й збільшуваного подання товарів, то й від цього більшало споживання. Зростання заробітної плати, що підганяло продуктивність робітника, стало протягом розглядуваного періоду поширеним методом інтенсифікації праці робітника. Через технічні й економічні удосконалення індекс фізичного обсягу продукції на багато зріс. З 1922 р. почавши, добувальна промисловість щорічно зростала на 2,5%, фабрична продукція — на 4%. Для капіталістичних країн отаке зростання безперечно дуже велике, але коли зіставити темп розгортання капіталістичного господарства з темпом зростання Радянської промисловості, бачимо, як хутко зростає виробництво радянської промисловості, запроєктоване на один лише 1929-30 р., саме в 34%. Що збільшено експлоатацію робітника в З'єднаних Штатах, то й не дивниця, що збільшилась продуктивність праці кожного робітника на 35% за 1922 р. до 1926 р. Американські економісти надто підкреслюють факт одночасного зростання зарплати та ще більшого зростання продуктивності праці. На ґрунті цих процесів в З'єднаних Штатах помітно збільшене споживання дорожчих дібр, дорожчих матеріял на вбрання, виникають і поширюються нові потреби. Крім цього, американські економісти також зазначають збільшення туризму й збільшений наплив до високої школи, поширення радіо, кіно, тощо. На перше січня 1928 р. в З'єднаних Штатах було 7.500 тис. радіоприймачів. Що зростають культурні потреби, то це править за важливий чинник до загального економічного розвитку.

Оце ми виклали оптимістичні твердження Гуверової Комісії. Однак можна гадати, що американські дослідники загалом збигнули скрутні обставини, коли хутко розгортувана продукція З'єднаних Штатів зіткнулася на закордонних ринках з відродженою по війні й реконструюваною чужоземною промисловістю, та мусила орієнтувати свій подальший розвиток на внутрішній ринок. Тимто, автори звідомасення мали більш зважити на платіжоспроможність й місткість унутрішнього ринку. Та цю проблему американські економісти у рецензованій праці просто „замазали“ тим, що більш підкреслюють підвищений загальний рівень життя, зростання нових потреб людности, тощо. Комісія в одному місці навіть добажикалася до того, що збільшений комфорт і загальне процвітання дає право говорити про особний „американський тип“ цивілізації.

Недурно Комісія працювала за головуванням Герберта Гувера, який пробує запровадити методи громадської організації в капіталістичне господарство: багато зважено на громадські роботи, як заходи поджувати безробіття. Протягом згадуваного сьомірічного періоду у З'єднаних Штатах не було криз і зв'язаного з кризою безробіття; проте, через технічний поступ у деяких галузях господарства була таки велика сила безробітних. Технологічне безробіття в країнах розвинутого капіталізму — поважне соціальне лихо. Наслідки безробіття безперечно були б ще поважніше, якщо б не розгорнуто нові виробництва, зв'язані із зміною характеру потреб. Зростання добробуту людности, як і загальний швидкий економічний поступ З'єднаних Штатів американські дослідники пояснюють тим, що в З'єднаних Штатах є багатіші ресурси сировини й енергії, а також чималий унутрішній ринок. Що можна, за обставин схожих побутових звичаїв і смаків, поширювати без мита товарооборот, то від цього є сприятливі обставини для економічного розвитку З'єднаних Штатів, чого немає в інших країнах. В патетичних тонах розповідає

праця Гуверової комісії про потенційальні спроможності З'єднаних Штатів, про чинники, що спричиняють економічне об'єднання усієї людності, саме радіо, телефони, авто (і щоб хоч однісіньке слово про класові антагонізми), про зростання науки, як чинника солідарності, про витрати в 2,5 мільярдів доларів на народну освіту. Проте, Комісія усіма способами підкреслює, що для безкризного розвитку треба посилити загальну організацію й економічну управу. Коли Гувер грудня 1929 р. запрошував на збори промисловців і фінансистів, щоб організувати подужання кризи, Гувер фактично виконував заповіту Комісії для дослідження „найновіших змін в економіці З'єднаних Штатів“.

Далі ми розглянемо три проблеми, що їх висвітлено у відповідних монографіях: змалюємо промисловість і показники праці, змалюємо кредит та чинники, що спричинилися до розвитку народного господарства З'єднаних Штатів. Промисловість висвітлено, як ми вже казали, у трьох монографіях, саме авторів Д. Клімбея, Л. Альфорда та В. Торпа. Найновіша фаза у розвитку промисловості надто відмітна на те, що питома вага різних джерел енергії чимало змінювалася. Приміром, споживання електроенергії зросло в $3\frac{3}{4}$ більше за примноження людності. Промисловість 1927 р. електрифіковано вдвоє більше за електрифікацію 1914 р. З другого боку, значення вугілля поволі меншає. Основні зміни в промисловості, що сталися протягом розглядуваного періоду в тому, що: а) зникли чи поважно зменшилися число старих виробництв (наприклад, виробництво карет і возів); б) змінився характер старих виробництв, тобто, маємо ґрунтовну реорганізацію й їхню концентрацію (наприклад, 1900 р. у швацькій промисловості було 28 тис. підприємств, що виробляли продукту в 415 міль. дол., а 1925 р. — лише-но 4 тис. підприємств, що однак виробили продукту понад 1 мільярд дол.); в) організовано нові виробництва (наприклад, авіапромисловість, автопромисловість). Саме ці нові галузі промисловості розвивалися особливо швидко. Приміром, радіопромисловість фактично організовано лише протягом досліджуваного періоду, і 1927 р. ця промисловість випродукувала виробів на 200 міль. дол. Американська промисловість позначається у своєму розвитку на стандартизацію й випускання однотипного масового виробу. Що й казати, стандартизацією виробу безперечно можна кількісно розгорнути промисловість.

Далі, худко зростає промисловість також через увагу до різних технічних удосконалень і винаходів. Витрати на нове устаткування сплачуються, як правило, протягом 3-4 р.

Фактичні дані, що змальовують найважливіші показники розвитку промисловості З'єднаних Штатів, осьякі: потужність двигунів заводської промисловості з 1913 р. до 1925 р. збільшилася з 22 026 тис. парових коней до 35.773 тис. парових коней; промисловість збільшилася за період 1919-27 р. вироб свій на 46,5%; за тіж 8 років робітників не тільки не примножилося, ба навіть зменшилося на 2,9%. Проте, щорічна сума зарплати за той же період збільшилася на 11,4%. Продуктивність праці за той же період збільшилася на 53,5% що слід з'ясувати колосальним (на 77%) зростанням енергоозроєння на кожного робітника. Через оце пересічна тривалість робітних годин, що на 1 тиждень була 1914 р. — 51,5 год., зменшилася 1926 р. до 48,2 год.

За браком місця не маємо спромоги висвітлити окремі галузі господарства, через те зазначимо лише, як показника індустріалізації країни, зменшення питомої ваги предметів харчування в експорті З'єднаних Штатів, наявність в країні 25 міль. автомобілів, а також наведемо дані, що змальовують зміни в декотрих галузях господарства протягом 1919-25 р.:

Назва галузів	Продуктивність праці в 1 чол. годину (% зрост.)	Продукт. потужність на 1 чол. год. (% зрост.)	Зменшення собівартості (% зменшення)
Автомобільна	139	41	56,5
Нафтова	93	57	29
Цукрова (тростина)	69	112	64
Цементна	52	39	29
Сталеливарна	40	20	20
Мукомольна	42	20	38
Шкіряна	24	33	47
Паперова	32	28	3,6
Вауття	1	38	22

Дарма, що ці особні галузі одніні між себе, все таки ці галузі загалом дають картину зростання технічного устаткування й продуктивності праці, а також від цих двох причинків — зменшення собівартості. Продуктивність праці протягом розглядуваного періоду особливо зросла в оброблювальній промисловості, бо запроваджено нове технічне устаткування у виробництві. Коли один робітник виробив 1892 р. — 100 одиниць продукту, то 1914 р. виробіток збільшився на одного робітника до 108,5, 1919 р. виробіток зменшився до 104,5; до 1924 р. виробіток збільшився до 133,0, а до 1927 р. — до 149,5.

Зворотна сторона цього процесу — безробіття. 1927 р. безробітних було 3.500 тис. чол. Безробіття в З'єднаних Штатах можна вбачити, як в аграрній кризі, що викинула сільсько-господарських робітників на ринок праці, як і в „технологічному поступі“ промисловості. Не треба забувати про вже згадану обставину: розглядуваний період як раз лежить між двома „депресіями“. Депресивними роками безробіття, звичайно більшає.

Через загальний розвиток промисловості утворилася ілюзія про безперервне процвітання. Буржуазні економісти звертали при цьому особливу увагу (як на одну з основних опорних пунктів розвитку) на банківську систему, тобто, систему федеральних резервних банків, що нагромадила величезні запаси золота й останніми роками поважно розвинулася. Статтю, де висвітлено гроші й кредит та вплив цього на народне господарство З'єднаних Штатів, написав М. Спраг і Р. Берджес. За відмітну рису кредитової політики протягом розглядуваного періоду автор вважає тенденцію до зменшення процентних ставок, що промовляє за вільне й достатнє подання грошових капіталів. При цьому коливання процентних ставок були розмірно менші, ніж попередніми періодами. Констатувавши цей факт, американські автори хотіли на підставі цього висновити, що завдяки банкам збільшено паяновість у стихійному процесі капіталістичного розвитку.

На думку авторів, процентні ставки зменшилися, по перше, від зростання банківських ресурсів і, подруге, від заощаджень. Ресурси банків проти попиту на банківський кредит були так поважні, що гостро подужчала конкуренція між банками з-за клієнтів по активних операціях. Це зв'язано було з тим, що протягом розглядуваного періоду надто розвинулися операції на фінансування народного господарства безпосереднім розміщенням акцій й облігацій на грошовому ринку. Однак, у цій загальній картині треба зазначити і темні плями, які виявляються, наприклад в тому, що в хліборобських Штатах Заходу розміри кредиту

зовсім не збільшилися, в зв'язку із загальною кризою фермерського господарства й крахами місцевих банків. На думку американських економістів, до цих крахів спричинився надмірний розвиток кредитових операцій зазначених банків підчас війни, але ці експоненти меланхолійно додають: „на жаль, дуже важко розпізнати надмірну експансію кредиту навіть після того, коли вона вже була“. Ресурси банків великою мірою зросли через приплив золота в країну. Золота в З'єднаних Штатах збільшилося загалом з 1922 р. до середини 1927 р. понад 900 міл. доларів. Поважна пайка цього золота була ресурсом банку і через це можна було розвинути обліково-позичкові операції. Що імпорт золота припиняється, то неминуче має змінитися загальна кон'юнктура кредитового ринку. Вже останніми місяцями того періоду, що його аналізовано (наприкінці 1928 р.), відзначали ознаки цієї зміни.

Щодо заощаджень, то за період 1900-1919 тих заощаджень було пересічно на рік менш за 1 мільярд доларів, а за 1922 до 1927 р. заощаджень було щорічно до 2 мільярдів доларів. Ці кошти вміщувало в дрібні папери й цим зменшувало попит на кредит з банківських ресурсів. Особливої уваги варта той факт, що не зважаючи на зростання грошового обігу й кредиту, загальний рівень цін не лише не збільшився, ба навіть зменшився. Червня 1920 р. індекс Бюро Статистики Праці становив 167, а депозити усієї банкової системи — 37 мільярдів доларів. Червня 1928 р. депозитів було до 53 мільярд. доларів, а індекс впав на 5 пунктів. Причини цього розходження двох (у звичайних обставинах паралельних) кривих в тому, що зростають збереження, більше виробництва, меншає загальний рівень світових цін, через що вільному грошовому попитові протистоїть відповідне зростання подання товарів.

Щодо організації самої банкової системи З'єднаних Штатів, то цю організацію змальовують осьякі чинники: зменшилося число самостійних комерційних банків, збільшилося число філій банків, поширилися функції та активність банківської системи. Коли протягом перших двох десятиріччів 20-го сторіччя число банків зросло й дійшло до 1921 р. 30 тис. одиниць, то останніми 7-ми роками наступив перелом і число банків зменшилося до 26 тис. одиниць. Проте, банківська система З'єднаних Штатів таки і тепер ще дуже розпорошена. Через ряд причинків повинно змінити банківське законодавство, що дотепер гальмує (ворожо) відкриття банками філій та стимулює організацію самостійних дрібних банків. До тих причинків слід зарахувати хоч би те, що навіть протягом періоду „prosperity“ 1921-1927 р. зареєстровано крахи 4513 банків. Злиття, фузії й концентрація банків більш відповідає теперішній стадії американського капіталізму і цей процес фузіонування банків безперечно буде розвиватися дедалі хутчіше. Американська банкова система має на меті протягом розглядуваного періоду здійснити ряд поважних загально-економічних задач: сприяти стабілізації грошового ринку, розвитку кон'юнктури та керувати розв'язанням світової грошової проблеми. Інтервенцію Федеральної Резервної Системи, що виявляється у зміні дисконтного проценту, в купіві й продажу цінних паперів у відповідний момент — вважали у З'єднаних Штатах за рецепт, що ним можна запобігти коливанням народнього господарства. Федеральна Резервна Система була так потужна, що її кредитів прагнули такі потужні чужоземні банки, як наприклад: англійський, італійський, бельгійський. В середині країни Федеральна Резервна Система не тільки доглядала грошового ринку, у вузькому розумінні цього слова, а й прагнула її властивими методами впливати на розвиток економічного циклу. Гуверова комісія відповідно до загальної своєї тенденції прагнула довести згляд-

жену стихійність у розвитку народного господарства З'єднаних Штатів. Та проте, остаточний висновок монографії про кредит досить таки мелянхолічний: „зійшлий період — це період екстраординарного зростання, що було від достатку грошей й легко приступного кредитування. Можливо що в одному чи навіть у декількох напрямках народнього господарську кон'юнктуру побудовано не здорово; небезпеки, що відціль впливають, ще не досить ясні. Лише довший період може принести вирішальні результати“. Треба визнати, що чекати прийшлося недовго. Суперечності, „організованого капіталізму“ чітко виявилися незабаром, через декілька місяців, коли друком вийшов Гуверовий збірник. І на-самперед крах скоївся в галузі грошового ринку на Нью-Йоркській біржі. Та, звичайно, причинки до біржового краху треба шукати не лише в галузі грошового ринку.

Що період „prosperity“ змінився на період депресії, це неминуче було від тих суперечностей, що іманентно питомі капіталістичній господарській системі. А втім, що період розвитку З'єднаних Штатів, — довгий то й треба уваги до тих причинків, що спричинилися найбільшою мірою до розгортання американського господарства. Гуверова Комісія перераховує осьякі причинки: 1) багатіючі природні багатства З'єднаних Штатів; 2) високий культурний рівень робітників і високу заробітну плату, на підставі чого інтенсивніше можна використовувати працю робітників; 3) колосальний розвиток машинного устаткування; 4) обширний внутрішній ринок, через що можна поширено стандартизувати вироблюваний продукт; 5) практичне пристосування науки й наукових методів у виробництві й управі; 6) „правильні“ взаємини робітників з підприємцями; 7) відсутність секретів у технічних удосконаленнях; 8) особисті прикмети американської людності.

Сприятливі результати сукупного діяння цих 8-ми причинків старанно змальовано у двохтомній праці Гуверової Комісії, але внутрішні суперечності періоду „prosperity“ все таки були поза увагою американської Комісії.

О. Августов

Резерви в народньому господарстві. Матеріали НК РСІ СРСР. Збірка статтів за ред. А. З. Гольцмана, стор. 189. Державне Видавництво. 1929 р.

Проблема резервів у нашому народньому господарстві — це одна з найважливіших і найактуальніших проблем. З цією проблемою зв'язано те, наскільки ефективно можна запобігти марнотратству, про що невідомо тепер так багато говорять. Вже роками відбудови народного господарства неповне використання наших ресурсів було не абияким лихом, а в добу реконструкції воно провадити реконструкцію там, де є технічна відсталість і, де панує негосподарність. Ми мусимо стабілізувати усі наші резерви, щоб якомога краще й успішніше здійснити справу реконструкції. А на це потрібно резерви ці сомога цильніше виявити й визначити, якими способами перетворити ці резерви в мобільний (активний) стан.

Цілком слушно говорить тов. Гольцман, коли він зазначає у своїй передній слові, що „процесс мобілізації резервів в народном хозяйстве только начался“, що „несмотря на то, что со времени провозглашения Ф. Э. Дзержинским лозунга режима экономии прошло около 3-х лет, только теперь выясняются гигантские возможности, раскрывающиеся на этом пути“. А. Гольцман застерігає про опір „...Немало предстоит затруднений; немало встретится также сопротивление (сознательного и бессознательного) внедрению новых форм организации хозяйства. Эта борьба старого и нового начал вокруг, казалось бы, совершенно сухих вопросов отражает все же столкновение двух классовых принципов: индивидуалистически-хищниче-

ского, оставленного в наследство буржуазной, и пролетарски-социалистического, пробаващего себе путь. Старые организационные и технические методы хозяйствования стараются не дать пути новым. Мертвый хватает живого и хочет его приковать к себе. Но эта борьба, несмотря на все связанные с нею трудности для нашего хозяйственного развития, может иметь только один конец: победу социалистического начала", (підкреслили ми. Я. Т.).

Тепер здійснюється реорганізація управи промисловості: організують всеосяжні погалузові об'єднання, поширюються (далі) права окремих підприємств, запроваджуються на господарський розрахунок цехи. Синдикатську систему взято за основу всеосяжних об'єднань. Багато трестів цілком ліквідуються, істотно міняються функції тих трестів, що залишаються. Чи можна розглядати цей процес за процес, що стоїть поза загальними задачами реконструкційної доби? Звичайно, ні! "Реконструкція — цілком слушно зазначає Гольцман — сразу поставила две основные задачи, в области мобилизации внутрихозяйственных ресурсов: во первых, она выдвинула задачу управления промышленностью, поставив в порядок дня вопрос о месте предприятия, треста и синдиката в системе управления. Во вторых, она заставила приняться за мобилизацию резервов внутри предприятия, выдвинув во весь рост проблему рационализации".

Реконструкцію управи промисловості повинно краще організувати рух капіталу всередині промислового обороту. Що до цього перед нами стоїть величезна робота. Як звісно, в зв'язку з організацією всеосяжних об'єднань, тепер приступили до роботи відділи постачання цих об'єднань. Крім цього, повинно врахувати ресурси трестів, що увійшли до складу всеосяжних об'єднань. І що надто відмітно, вже відразу на шляху врахувати ці ресурси трестів маємо не аніякий опір з боку трестів, підприємств. Як далекі це численні кадри наших господарників від справжнього державного погляду на питання про значення мобілізувати резерви в народному господарстві. На жаль, це обвинувачення можна закинути не лише робітникам промисловості, а й робітникам транспорту... Це бар'єри, цей опір — треба кінце подужати, бо в противному разі — це не аніяк пошкодить ефективності самої реконструкції управи промисловості.

Щоб розв'язати проблему раціоналізації потрібно — і то щільно — форсувати продукційний процес. Чи багато ми зробили щодо цього? Ні, не багато, куди менше за те, що можна було б зробити. Тов. Гольцман слушно загострює читачеву увагу на це питання. "Общезвестно обычное утверждение, — пише він, — что пред-

приятия СССР дают довоенную производительность, из чего делается вывод, что они достигли своего технического предела. Смещение довоенного уровня в технически-достижимого уровня производительности предпринятий приносит на практике громадный вред. Довоенный уровень производительности отнюдь не всегда является максимальным. Можно категорически утверждать, что почти все русские заводы давали до войны производительность значительно (по крайней мере на 10—15%) ниже технически возможной" (підкреслили ми. Я. Т.). У ряді статтів збірки (на декотрі з них я знову читачеву увагу долі) дано доказ твердженню, що його висуває тов. Гольцман, саме, що і за наявного основного капіталу промисловості можна поважно збільшити продуктивність підприємства, ніж це дотепер зроблено. Згадаймо цікавий факт з нещодавнього минулого: вже після того, як по машинобудівельній промисловості (по Союзу) накреслено начебто лімітні контрольні цифри на 1929-30 рік у 1.055 міль. крб. виробу, агодом спеціальна Комісія ВРНГ, що обслуговувала чимало найбільших підприємств, визнала за можливе додатково розмістити замовлень на суму до 300 міль. крб. Отже, близько чималеньких!

Тов. Гольцман далі підкреслює величезне значення збільшити продуктивність підприємства: 1) зростання культурного рівня фабрично-заводського робітника, 2) роботи науково-технічних інститутів і фабрично-заводських лабораторій, 3) міни продукційним досвідом, 4) стандартизації. По лінії усіх цих моментів тепер вже зроблено зрушення, але зрушення це ще недостатні, не забезпечує достатньо хуткої мобілізації усіх ресурсів промисловості. На далі стоїть завдання дужче домогтися мобілізації резервів промисловості і народного господарства в цілому.

У рецензованій збірці (випуск 1-й відповідних матеріалів РСР СРСР, далші випуски друкують не вийшли) маємо осьякі статті: Л. Габрієлянца: "Черный металл", І. Скапані: "Плановая электрификация, энергетические ресурсы и внутренние резервы энергетического хозяйства", С. Немеца: "Пути удешевления строительства", А. Вендера: "Требования к лесной промышленности", К. Оберга: "Пути оздоровления льняного дела", Д. Ерліха: "Грубосуконная промышленность", Л. Зильберта: "К вопросу снижения себестоимости в химической промышленности", С. Уразова: "Возможности внутренней мобилизации ресурсов на транспорте", С. Дедкова: "Торфяная промышленность", В. Брестова: "Мобилизация внутренних ресурсов кожевенно-обувной промышленности". Кожна з цих статтів має самостійно чималий інтерес, бо цілком конкретно у кожній статті зазначено, якими опосадами треба мобілізувати наявні у відповідній галузі промисловості резерви.

В цьому й є не абияке значення даної збірки, через що збірка да може правити за практичний посібник для робітників промисловості й транспорту. Ровгально тут лише деякі статті, що найінтересніші для читача та господарника на Україні.

Насамперед — варто уваги стаття Л. Габрієлянца про чорний метал. Обливаючи дані в статті про зростання металургії й машинобудівництва останніми роками (дані ці у статті можна було б поминути), розгляньмо тепер важливі для нас питання: про добротність виробів, про використання продукційної потужності устаткування і про добротність сировини.

Змалювавши добротність металевих виробів за 1923-26—1927-28 рр., автор висновок: „Таким образом на ряду с увеличением роста продукции, мы видим тут значительное ухудшение ее качества. Причиной этого связаны с самым производством, их надо искать в металлургических процессах.

Характер самого брака, т.-е. признаки, послужившие основанием к браку этих изделий, прямо указывают на это; например, у бракованных изделий, мы видим трещины, расслоения, усаложенные раковины, включение шлака и шламota и т. д. Трещины и расслоения в металле являются следствием отчасти плохого и неравномерного нагрева болванки в нагревательных печах прокатного производства; это уже можно отнести к разряду типичных примеров неумелого ведения работы и плохих налаженных металлургических процессов“ (підкресли ми. Я. Т.). Щодо цього: як саме використовується наші домні печі, автор зазначає: „Обладая почти первоклассной мощностью и рациональных размеров домами по сравнению с Европой и к тому же имея богатейшую руду, мы используем немалый объем домнных печей всего на 60%“. Автор наводить порівняльні осяєкі дані (ці дані зазначаю в зменшеному виді Я. Т.)

	Загальна висота в метрах	Діаметр горна в метрах	Корисна висота в куб. метр.	Добова продукт. в тонах	Викор. корисна виспч. на 1 тону чавуну доб. випл.
Піч № 2 заводу ім. Петровського . . .	26,8	5,5	626	440	1,4 к. м.
Печі райнської обл.	25,7	4,9	625	550—660	1,13—1,04 к. м.

Із підставі цих даних бачимо, як нерационально використовується корисну насипчастість нашої домни: маємо саме те, що наші печі відстають од райнської печі на 36%. Наші домни, отже, явно недовиробляють. До того ж маємо нерівномірне випускання чавуну, неорганізовану завалку шихти, тощо. При цьому надзвичайно багато важить (в сенсі негативного впливу) добротність сировини: руди, вапняку. „Не приходится спорить против того, — зазначає автор статті, — что качество нашего сырья теперь стоит ниже довоенного времени. Но, спрашивается, почему? Собственно говоря, ведь источники снабжения этого сырья остаются те же, обеднения его месторождений не наблюдалось и не наблюдается и вдобавок еще мы имеем теперь усовершенствование техники и навыков производства.“ Тимчасом, що погано сортується руду, не організовано розвантажувальні роботи на заводах, одну з найкращих в Європі руд — криворізьку — добувається явно погіршеної добротності. Не маючи спромоги навести тут усі щодо цього авторові дані, зазначимо лише, що наприклад, карпатська руда першого сорту перед війною мала в собі заліза від 65,5 до 67%, а тепер має від 60 до 68,3%, тобто, маємо різке коливання у змісті руди. Теж саме і в вапняку. У вапняковому камені довоєнного часу було від 1,5 до 2,5% крем'яки і від 51,5 до 52% окису кальцію,

а теперішній вапняковий камінь містить у собі крем'яки від 0,32 до 10,4% й окису кальцію від 46,8 до 54,9%. Надзвичайно нестійкий зміст, що ламає рівномірний хід печей, як і нестійкий зміст руди. Також і добротність теперішнього коксу гірша за добротність довоєнного коксу: більше маємо попелу й сіри, нестійкості змісту, тощо. Автор висновок, що є всі підстави на те, щоб тепер набагато поліпшити добротність металургійної сировини. А тимчасом, які негативні наслідки, що сировина поганої добротності. „...Растройство хода печей, ухудшение качества чугуна, увеличение расхода материалов, ухудшение техничских коэффициентов, уменьшение полезной производительности оборудования и вообще удорожание производства на десятки мил. рублей является прямым следствием ухудшения качества сырья“. І автор висновок дає: „...Можно констатировать, что если нам удастся в ближайшее время упорядочить и наладить тщательную сортировку сырья для металлургической промышленности, — производительность домнных печей значительно повысится, народное хозяйство получит несколько сотен тысяч так необходимого чугуна, а вместе с этим можно будет расширить производство и других отраслей металлопромышленности и ускорить темп индустриализации“. Оцю статтю Л. Габрієлянца треба прочитати кожному робітникові Донбасу й Криворізькя.

Розгляньмо ще стисло статтю С. Немеца про способи удешевити будівництво. Цей твір, як звісно, цілком на часі. Заманда на 1928-29 р. зменшити соборність будівництва на 10% знову не реалізовано. Проектувальна справа, що депо покращала, все так же надто відстає проти теперішнього темпу пародно-господарського будівництва. Чимало нових передбачених будівництв своєчасно не має готових проєктів. Щойно приступають до стандартизації, механізації й індустріалізації будівельної промисловості в цілому. Надто мало досліджується досвід наших кращих будівничих (Дніпродзержинськ, Стайінградбуду, тощо). Наші будівельні організації ще надто консервативні простосовувати нові будівельні матеріали. Недосить використовуватись місцеві види будівельної сировини. Рінок праці будівельних робітників також дуже слабо організовано. Недостатньо організовано підготування нових кадрів будівельних робітників. Невисока продуктивність праці, не нормалізовано так, як це потрібно, працю на окремих роботах. Чимало хиб маємо в роботі профспілки будівельних робітників; зосібна, саме тут маємо щонайбільше плентачня. Серед будівельних робітників, що їхні лави безперервно поповнюють робітники із села, спостерігається не абияке рвачтво, несвідоме ставлення до інтересів виробництва. Через усе це купці дуже дорого коштують наші будівничі. Автор статті нагадує, що індекс німецького житлобудівництва 1927-28р. дає 1,74 проти нашого—2,80, вартість квадратного метра житлової площі кам'яниці в Німеччині становить 85 крб., а в нас—170 крб. Якими ж способами повинно зменшувати вартість будівництва? На авторську думку, треба оськими способами: 1) раціоналізувати методи проектування, 2) удешевивши матеріали й транспорт, 3) збільшивши продуктивність праці. Щоб поліпшити проєктувальну справу, автор пропонує широко скористатись закордонної проєктної практики і, головню, засвоїти гасло: „проєктировать несколько лет, а строить несколько месяцев“, а не на відворот. Автор зазначає у своїй статті найслабші сторони у нашій проєктувальній практиці, а також зазначає, яких заходів треба вжити, щоб ліквідувати ці негативні моменти. Зосібна, автор пропонує опрацювати „єдине предельные нормы и способы нагрузок световой площади, высот этажей, правил пожарной охраны и т. д. в сторону максимальной экономии по указанным элементам проектирования, а в отношении непосредственной проектировки в сторону уменьшения запасов прочности“. Ось щодо цього, на превеликий жаль, наші будорганізації і насути задіюють. Автор пропонує зосередити роботи щодо дослідження місцевих ґрунту, режиму ґрунтових вод і місцевих будматеріалів у місцевих управах будівельного контролю, не розпорюючи ці роботи між окремими проєктувальними ор-

ганізаціями. І тут у нас є чималий консерватизм. Ірґуїт своєчасно не досліджують і кожне поле будівництво змушено самостійно робити відповідні дослідження, від чого дуже загасається підготовчий період. Щодо будівельних матеріалів (матеріали з накладними витратами дають близько 60% вартості будівництва), автор пропонує сміліше перейти до практики будувати полекшеними конструкціями. „В то время—зазначає автор—как в Германии, Соединенных Штатах и даже в Швеции и Норвегии при довольно суровом климате стены для жилищ строятся с одного и подотура кирпича с разными изоляциями: торфолиум, камышит, или стены с воздушными прослойками и герардовская система кладки кирпича, у нас, несмотря на то, что некоторые системы довольно известны и даже употребляются в отдельных местах, мы строим дома из 2½ кирпича и больше и редко из 2-х кирпичей“. Це саме і з цементам: „Стены домов строятся у нас на смешанном растворе, т. е. на смеси цемента, песка и известки, в то время, как в Европе и в Америке только на известковом растворе, тоже самое для заполнения стен в промышленном строительстве. При железобетонных работах на западе уже употребляется система Абрамса Графа, которая дает экономию в цемента 10% и больше и которую возможно применить у нас при ничтожных затратах“. Автор дає конкретні вказівки щодо лісу, кроков, швелерів, тощо. Щодо транспортування будматеріалів (вартість транспорту у вартості матеріалу в процесі побудування коливається від 20 до 80%) і тут можливо зробити чимало поліпшень. Автор пропонує: 1) практикувати безпосередні завози будматеріалів до місця будування, поминувши проміжні центральні склади, 2) краще використовувати місцеві будматеріали, 3) утворити спеціальні будівельні подвір'я (скільки разів про це вже мова мовилася, а „воз и ныне там!“). Усіма цими заходами, на авторську думку, можна зменшити вартість транспорту так, що його пайка у вартості будівництва зменшиться з 12 до 10%, а то й більше.

І Тепер наша громадскість розгорнула кампанію проти марнотратства в народньому господарстві. І ця великої господарської ваги кампанія можна успішно здійснити, як до міри уточнення тих закутків нашого господарства, де роботу провадять по старому, не зваживши усіх досягнень сучасної техніки й науки (у різних галузях).

Закінчуючи можемо сказати, що такі книжки, як дана книжка НК РСІ, можуть сміло правити за прекрасний посібник для нашої громадськості, бо у ній сказано, якими саме напрямками треба провадити відповідну роботу. От через що, бажано прискорити видання наступних випусків даної роботи РСІ.

Я. Тун.

Weltwirtschaftliches Archiv 31 Band, 1 Heft. Januar 1930 p.

Архів світового господарства. 31-й том. I-й вип. січень 1930 p.

З різноманітного матеріалу, що вмістом в останньому випуску Кільського Архіву, розглянимо лише однієї з статті: Проф. Карла Муса (K. Muhs) — „Die Chance des Kapitalismus“ і проф. Нансйського Університету Люсьєна Брокера — „Die locale und regionale Wirtschaft als Grundlage der Volks- und Weltwirtschaft“.

Стаття проф. Муса присвячена гамлетівській проблемі — бути чи не бути капіталізму, що в легкій руці Бернарда Гармса, а потім і Вернера Зомбарта, зрушила економічну думку капіталістичного Заходу. Гармс порушив цю проблему, перед сесією *Verein für Sozialpolitik* (у Відні, 1926 року) у своїй праці *Strukturwandlungen des Kapitalismus*, де Гармс питання про те, чи економічними й соціальними тенденціями у світовому господарстві доведено подальший розвиток капіталізму, чи навпаки, вони промовляють за занепад капіталізму, — розв'язує саме в першому сенсі агаданій проблеми. Всупереч Гармсовому твердженню, що позначається на безоговорочній оптимізм, Зомбарт у своїй доповіді на Цюрихській сесії (1928 p.) того ж *Verein für Sozialpolitik* („Die Wandlungen des Kapitalismus“) дав надто скептичну аналіз перспектив майбутнього розвитку капіталізму, в дусі висловлених своїх тверджень у 3 томі його капітальної праці „*Der moderne Kapitalismus*“. Оці основні погляди, що їх висловили агаданій найвидатніші знавці капіталістичної економіки, правила за причину численних відгуків*), при чім мало не усі автори, розбігаючися між себе лише в подробицях, в аналізі окремих економічних явищ, пристають загально у своїх висновках про долю капіталізму до Гармсового погляду, і песимістичний Зомбартів прогноз поки що — ізольований. Пристаючи так чи сяк на перше з основних Зомбартівських тверджень, що в капіталістичній системі господарства сталася величезна посуху зміни, усі автори категорично спростовують друге Зомбартівське твердження, — що розвинутий капіталізм (*Hochkapitalismus*) виявляє ознаки переходу в занепадування, пізній капіталізм (*Spätkapitalismus*).

*) Крім агаданій Гармсової і Зомбартівської статті (Зомбартівський погляд ми виклали у жовтневому номері журналу за 1928 p.), на цю проблему зважали також чимало інших великих авторитетних німецьких економістів, саме (h. Eckert (а його статтю — „Die Aussichten des Kapitalismus“ ми обіадали читачів у січневій книжці 1929 p.), А. Вебер, Шмаленбах, Бокерат, Діль (якого величезна амістюна студія „*Die rechtlichen Grundlagen des Kapitalismus*“ увійшла до серії *Kieler Vorträge* за 1929 p.) та інші.

Оцей погляд поділяє* також автор рецензованого нариску. Грунтуючися на тому, що історичний процес може привести до дуже поважних змін у господарському укладі, і zarazom не кінце до неминучого „подужання“ капіталізму, автор з цього становища аналізує були структурні зміни в капіталістичному господарстві, щоб на підставі цієї аналізи побудувати науковий прогноз про прийдешню долю капіталізму, що (прогноза) можливо, однак, на авторову думку, робити лише в дуже вузьких межах.

Гармс і Зомбарт у своїх виступах трактували оцей комплекс питань, як динамічний, і пізнавши рушійні сили й тенденції минулого й теперішнього, бачували перспективи подальшого процесу історичного розвитку. Оцей методологічний спосіб, на авторову думку — не новий, але цей „методологічний експеримент“, стосовно якого „слід великого прогноста Маркса примушують бути дуже обережним“ (*vor dem die Spuren des grossen Prognostikers Marx zur äußersten Vorsicht mahnen*). За основний підказ тут править знанням закономірності в історичному розвитку господарства; коли розуміти оцю закономірність, як „природну“ (*natürlich*), то вона має мати в собі детермінацію інтелектуального й вольового життя; оце саме так, зазначає автор, розуміли економічну еволюцію суспільства класики політичної економії, а також і Маркс. Та історія, говорить далі автор, відкинула усі ці побудови (*Gesetzeskonstruktionen*). І усі ці агадані закони вільної конкуренції, додаткової вартості, капіталістичного нагромадження, концентрації продукції тощо виявилися лише в обмежених галузях господарства, та тотальному їх здійсненню були на перешкоді інші формувальні сили (*Gestaltungskräfte*), як старі, як і знову з'явлені.

Історією нам доведено, говорять далі автор, що усіма часами є взаємний причинний зв'язок між технічно-економічною структурою, соціальним розшаруванням і соціально-економічним способом думання (*Mentalität*); різні суспільні класи є за носіїв різних ідеологій (консервативних, чи реформістських, чи революційних) й вольово-спрямувань; при цьому творча воля носіїв цих ідеологій переходить з ділянки економічно-раціонального в ділянку змагання інтересів і прагнень до влади, краще кажучи, переходить з ділянки економіки в ділянку політики. Але політика не ділянка, де панують ідеї й ідеали, при чім ідеали можуть бути економічно розумні й нерозумні; і як саме нерозумні ідеї можуть здійснитися в житті — не якдо співвідношення суспільних сил. В ділянці ж ірраціонального кожен прогноз — річ безна-

дійна, надто тоді, коли в суспільному організмі це дуже соціально-етичні чи навіть релігійні рушійні сили (Motivkräfte).

Отже, висновує А. Мус, щоб робити прогнози щодо прийдешніх економічних утворень, треба оперувати з невідомими величинами, й кожні прогнози будуть ґрунтуватися на абстракціях, що елімінують ті чинники розвитку, які можуть діяти на розвиток господарства. Друге питання, говорить далі автор, — як саме етичні, релігійні й політичні течії, що лежать поза сферою господарства, спроможні спричинити тривалі зміни в структурі економічної системи. З погляду теперішнього господарства, ця спроможність задаваних течій надзвичайно обмежена, бо капіталізм властивий найвищий розквіт продуктивних сил; до того ж, як і тепер, як і на майбутнє, з кожною структурною зміною в господарському цілому повинні змінитися найбільш життєві інтереси величезних мас людності. В цьому аспекті, висновує А. Мус, надалі капіталізм розвиватиметься, більш ніж будь-коли, «органічно», принципи розвитку матиме не революційний, а еволюційний характер, що, на авторovu думку, доведено умонаправком і політичними методами теперішнього соціалізму (курсив наш. Д. К.) мало не в усіх індустріальних країнах. Ця ідея органічного розвитку, застерігається автор, не має в собі, певня річ, повного заперечення людської свободи волі й дій; для них є ще в берегах теперішнього ладу (курсив наш. Д. К.) неабиякі можливості проявитися, але однак лише тоді, якщо людина ставитиме собі за мету «економічно доцільне» і, отже, сама буде за носія цього органічного процесу розвитку.

У цій ланці своїх дефініцій автор це наважився зовсім поминути то явище сучасної дійсності, що не вкладається начебто в його схему, що репрезентує собою економічний уклад Радянського Союзу. Та з цією, либонь, на його думку, дрібничковою обставиною, автор дає собі раду досить легко, оперуючи аргументами велими своєрідними. Саме, посилаючись на «ділком не органічний» (записи наш. Д. К.) російський більшовизм, на авторovu думку, ажніж не спростовує його тверджень. Російський нарід, мовляв, позначається на особливий духовий уклад, що не має нічого спільного з духовим укладом німецьких і романських рас капіталістичних країн; російський нарід релігійний і довготерпеливий, він живе в сфері нематеріальних почуттів, живе релігійно-містичними надіями, які щось зовсім інше, ніж справований на землі цілі раціоналізм західно-європейського культурного світу, і може покритливо підкорятися господарській системі, що є увінч народу вітлінням ідеї справедливості й людської гідності, нехай би від цієї системи він і жив у злиднях та

убовстві. Отже, проймаючи (ein solches Aufgehen) світом ідей і пасивністю — органічно щось зовсім не властиво західному європейцеві, і через те кожна неорганічна зміна господарської системи, що суперечить «ненаситим законам» економічного розуму, натрапить на опір, й опір цей внесе відповідні корективи в неорганічну зміну господарської системи. Запrawdę, глибоко «наукова» характеристика мотивів сучасного економічного ладу Радянської країни!

Отже, якщо обмежити науковий прогноз ареною капіталістичного господарства, говорить далі А. Мус, то можна, абстрагувавшись од позаекономічних поглядів, загострити прогнози на питанні, — яким саме напрямком рухатиметься закономірність «принципу розуму» (des Vernunftprinzips); при чім, що треба розуміти під рухом цього принципу, то це організацію продукції, з одного боку, та її відворотне діяння на взаємини між різними соціальними класами — з другого. Оці дві категорії — економічна та соціальна — одна одній протистоять у перманентному конфлікті, дієвому чи гаданому (?), оцей конфлікт і є змістом соціальної історії, на ньому ґрунтується уся складна проблематика саме капіталістичного господарства; з антагоністичної гри економічних сил і класово приналежних соціальних спрямувань формуються динаміка капіталістичного становлення, що має неминуче діалектично точитися.

Але, визнавши діалектично закономірний процес суспільного розвитку, А. Мус кидається застеретися, що поняття діалектики ажніж не треба розуміти в саме-но теоретичному сенсі Гегеля-Марксової 3-х членової формули. Діалектика — це не просто заперечення попередньої господарської системи — системою поточною, а радше суть її в тому, що попередня господарська система перетворюється, що має своїм наслідком комбінацію або синтезу. Капіталізм не знищив некапіталістичні форми господарства — ремесло, товариства, селянське господарство, а розвинувся поряд з ними, лише відсунивши їх від центральної арени народного господарства. А що всередині капіталізму визнається діалектичну закономірність, то це означає лише те, що історія рухатиметься не прямою лінією, а частими змінами й противенствами її принципів. Діалектика господарського розвитку XIX сторіччя позначається на суперечливій економічній й соціальній прояві доби конкуренції, і через ці суперечності ми маємо чималу дециду (ein erhebliches Stück) соціалізму в капіталізмі — а саме, контролю суспільства над правдою; своєю контролею суспільство вносить розумні засади в соціальні взаємини, чи загалом же систему нестримної конкуренції законами планомірного корпоративного регулювання. Тимто діалектика, на авторovu думку, заперечує єдину замкнену суспільну волю. То, що ми знемо духом часу, — це

комплекс гетерогенних волюспрямувань, що з них формується той спосіб думання, *Mentalität*, що позначає епоху, визначає тон господарського розвитку. „Воля суспільства“ — це компроміс, де урівноважуються різнорідні суспільні сили, і тут неминучі постійні коливання, перевага то одної, то іншої групи волю. Та й під поверхнею суспільства криються різнорідні течії, що діють на стабільність рівноваги сил; і пізнати ці течії — найважливіший зміст наукового прогнозу“.

Якщо визнати економічний розвиток за розвиток органічний, то цим визнаємо, що розвиток позначається на повільне і водночас логічне досягання нових процесів (*des Neuerwendenden*); проаналізувавши процес, що дійшов певного досягання, легше можна збагнути й оцінити перспективи подальшого розвитку. З цього становища вийшовши, говорять далі автор, можна говорити не про природну чи духову законність, а про закономірність економічно й соціально розумного, при чім зміст цієї ідеї розумного (*Vernunftidee*), звичайно, не в собію щось абсолютне, незмінне для всіх епох і народів, а неминуче змінюється; із змагання устаткованих і знову висвучених ідей розумного утворюються ті сили, що визначають характер епохи.

Навівши оці загальні методологічні міркування, автор далі розглядає ті явища у сучасному капіталізмі, що, на Зомбартову думку, правлять за ознаки занепаду капіталізму. Тут автор також заперечує Зомбартові висновки, як і Еккерт (у вищезгаданій його статті „*Aussichten des Kapitalismus*“ та інші автори, що у цьому питанні посилаються із Зомбартом. На Мусову думку, сучасний західний капіталізм рівнож не позначається на звуженні сфери його впливу, ані в країнах старого капіталізму, ані поза межами цих країн, тобто в країнах нового, юного капіталізму. Фактами дійсності доведено, говорить далі Мус, подальший територіальний розвиток і піднесення старого капіталізму; капіталізм розвивається, на Мусову думку, принаймні доти, аж доки не завоює усі суходоли, чи більшу частину земної кулі.

В кожному разі до того, аж припиниться цей процес, або почнеться його регресивний рух, мише чимало часу, і що чи навіряд можливо вже тепер в цьому сенсі робити будь які науково уґрунтовані висновки.

Окрім Мусові заперечування Зомбартових поглядів посунуто мало що міняють те, що сказав Еккерт та інші, і через те ми ці заперечення не розглядатимемо. Значачіше лише авторові міркування про ті зовнішні в капіталізмі зміни, що Зомбарт вбачав їх в концентрації промисловості, у складній „системі залежностей“ (між капіталом і працею, споживачем і продуцентом, великими й дрібними підприємцями) і в тому, що принципи вільної конкуренції потроху витискується принципом вчленування

індивідууму і особного підприємства в продукційній кооперації тощо.

Пристаючи на те, що зміни ці безперечно є, й в досить широкому масштабі, проте, на Мусову думку, досить важко розв'язати питання про принципову їх оцінку: чи слід вбачати в цьому процесі ознаки занепаду розвинутого капіталізму, чи переходить капіталізм у нову господарську систему, як це вважав Зомбарт, чи навпаки, врахати разом з Еккертом, що автентичність сучасного капіталізму ажніяк не є вирішальна ознака, щоб остаточно висновити про подальшу еволюцію нинішніх форм капіталістичних підприємств; і що замість попередньої розпорошеної конкуренції постає нова конкуренція, регульована кращою організацією, чи слід це вважати за цілне удосконалення капіталістичного господарства, а не за ознаку будьякого послаблення й неминучого відступу капіталізму перед новими господарськими формами.

Спиречання між ними, зазначає автор, ґрунтуються не на хибних логічних висновченнях одного хоч другого, а на одмінних вихідних твердженнях, на неоднаковості тих уяв, що їх сполучається з поняттям розвинутого капіталізму. Еккерт трактує це поняття з погляду технічно-економічної діяльної сили, natomiast Зомбарт, відносно із своєю концепцією про генезу капіталізму, вважає, що суть поняття в дуї господарства, в капіталістичному устрої. Тут А. Мус пристає на Зомбартовий погляд, вважає, що суть поняття саме в дуї капіталізму, що (дух) вже визначає будову господарства і зародок обтавання для формування його продуктивних сил. Капіталістичних методів, підкреслює автор, можна вбачати і в робітничих і в колективних підприємствах, але ці підприємства не будуть вже капіталістичні, бо ніяма їм форма власності й розподілу прибутку чужа й ворожа суї капіталізму. Істотно тут те, що капіталізм зрієє даних індивідуалістичних принципів вільного господарського обороту, що на його ґрунті виріє капіталізм та дійшла остаточного вичерпання його внутрішня суть. Капіталізму XIX сторіччя, як системи вільної конкуренції, тепер вже немає. У найголовніших галузях промисловості замість „органічного“ саморегулювання ринком — тепер регулюють продукцію картелі, синдикати, концерни, урядові відомства; замість „розвинутого капіталізму“ XIX сторіччя настає „корпоративний капіталізм“ на чолі з ідеєю свідомого планомірного регулювання.

Гірше досліджувати, продовжує А. Мус, рухи у внутрішньому житті капіталістичного господарства, зміни у волеволі настановленнях. Зомбарт у своїйому виченні констатує послаблення волі до економічної творчості, послаблення інстинкту владарювати й інстинкту до спекулятивних спрямованостей. На це твердження А. Мус не пристає. На його думку, в „дуї“ капі-

талізму, господарському умоустрою безперечно є не абиякі зміни, але ці зміни абиякі не промовляють за послаблення волі до творчості. Характер цих змін зовсім інший. Відмітну для попереднього капіталізму „ірраціональність“, спекуляцію замінено технічно-ек номічною раціональністю, що точно приймає калькуляційні рахунки; сучасний капіталіст—це реаліст, людина розуму; не бойова натура, а компромісна. Доба „Sturm und Drang“ капіталізму вже минувла, замість сміливої юності ми маємо розумне розмірковування дорослого віку.

Далі А. Мус розглядає ще одну зміну в психичній структурі капіталізму, що має (зміна) чимале позитивне значення— саме в тому, що змінилося ставлення до робітників. Тоді, коли в добу раннього капіталізму навіть в офіційних анкетах і звідомленнях підприємців говорився про робітників лише як про робітників „руки“ (що з обуренням зазначив іще Маркс), як про засоба продукувати й одержувати зиск—тепер, говорить Мус, жоден підприємець не стане говорити про робітника, як об'єкт мінливого договору й продукційного процесу, а лише як про співробітника в єдиному господарському підприємстві. Крім ідеї видатної соціальної функції („*der soziale Function*“) підприємства не абияк вкорінилася почуття відповідальності щодо робітників. Це: спосіб думання, зазначає автор, відбився в соціальному законодавстві капіталістичних країн (у різних видах соціального страхування, в охороні жіночої й дитячої праці, тощо). у тому факті, що певну пайку народногосподарського прибутку вивласнюється за індивідуального привласнення, щоб забезпечити злидарні групи людності. Оцінюючи сучасне соціальне законодавство, як і господарське трудове право, автор йде так далеко, що визнає згадане, як „тенденцію повільного звуження сфери приватної власності на засоби продукції“; замість індивідуалістичного поняття власності, за його твердженням, розвивається соціальне поняття власності, що для нього „загальні“ (!) інтереси (*Interessen der Gemeinschaft*) правлять за обов'язковий постулат.

Розглянувши наприкінці своєї статті Зомбартові висновки, Мус вбачає основну помилку Зомбарта в тому, що Зомбарт групувався на засади єдиної висококапіталістичної господарської системи; тимчасом така засада, на авторovu думку, є фікція, і насправді ми маємо не єдину, а багато капіталістичних систем, з різними національно-господарськими відмінностями; прирізом, треба відрізнити західно-європейський капіталізм од американського, що його (американський капіталізм) годі песимістично оцінювати, як це робить Зомбарт, бо темпи розвитку його перевищують доведені теми; також є відмінні і всередині західно-європейського капіталізму, наприклад, в англійському капіталізмі й французькому, і через те, щоб

менш-більш надійно й реально уґрунтувати прогноз, кінце потрібно робити окремі дослідження. Ті структурні зміни, що їх аналізує Зомбарт, можна пристосувати, отже, переважно до німецького капіталізму. Та й тут А. Мус вважає загальні Зомбартові висновки за невірні, особібно Зомбартове твердження про те, що помітно розгортуються проти-капіталістичні форми господарства—державні, кооперативні та інші підприємства—які, спіраючися на допомогу широких і політично-впливових мас людності і на енергійно здійснювану серед мас ідеологію, звужують сферу діяльності старого капіталізму. Щоб як старанно не добирати керівників громадських підприємств, щоб в яких сприятливих обставинах вони не працювали і щодо волі дій, все таки свідомість відповідає за підприємство й пововавання ризикувати, на авторovu думку, скоюватиме вільну ініціативу. Крім цього, не вважаючи на розмірно високі оклади й участь у прибутках—все таки відчуватиметься брак того найважливішого „джерела енергії“, яким є особіста власність й індивідуальне прагнення одержувати зиск. В зв'язку з тим, зазначає А. Мус, ідея суспільного господарства, дарма, що є сприятливі політичні й ідеологічні причинки, останніми десятиріччями особливих успіхів таки не дійшла *; але й надалі, як переконаний в цьому А. Мус, напевно чи можна сподіватися, що краще визнається тенденція до втручання суспільного господарства в капіталізм; бо з промисловістю тут пов'язана доля надто великих мас людності, щоб можна було наважитися на небезпечні „експерименти великого сталю“.

На цьому А. Мус закінчує свою критичну аналізу Зомбартових тверджень. Як й інші критики Зомбарта, він різко категорично заперечує те, що є причинки до заходу капіталізму. Пристаючи на те, що капіталізм сьогодні вже не той, що капіталізм минулого сторіччя, він змальовує цю другу добу капіталізму, як колективний капіталізм соціального напрямку; і цей капіталізм на його думку і надалі розвиватиметься, нехай і можливі меншими темпами, ніж капіталізм першої доби. У своїх висновках А. Мус, як і Екерт та інші, ґрунтується на ідеї „організованого капіталізму“, що зумів нібито освідомити відбузі зміни та відповідно перешикуватися, пристосуватися до змінених обставин. Інша річ, чи можна авторovi аргу-

* А. Мус посилається тут на відому книжку Е. Nappthal, „Die Wirtschaftskräfte“, де автор обчислив виробництво усього суспільного господарства Німеччини в 10-12 мільярдів марок; при чім, коли вирахувати прибуток державних закладів і пошти (6,2 мільярд. марок), газових, водопроводних та електричних підприємств (1,8 мільярд. марок) та інших, на долю суспільного виробництва й промисловості припадає лише 0,3 мільярд. марок.

менти вважати за переконаливі. А. Мусавіо недооцінює антимперіалістичні й антарктичні тенденції східних і колоніальних країн, які, як це цілком слушно визначає Зомбарт, мають стати на перешкоді подальшій експансії західного капіталізму; цілком оминає суперечності сучасного капіталізму й неможливість суперечності ці розв'язати в берегах теперішньої господарської системи. Автор аж ніяк не аналізує факти дедалі збільшуваної боротьби праці з капиталом, факти нещадного висискування капиталом праці, на що так відмітна сучасна капіталістична дійсність, це бо зовсім не гармоніює з казанням „миру і промисловості“. І нехай Зомбарт не дає у своїх остаточних висновках ясної відповіді і змалює досить туманну картину якогось мирного співіснування різних господарських систем, але все таки його аналіз теперішніх тенденцій капіталізму — куди глибша, та песимістичний прогноз його аж ніяк не спростовують його опоненти своїми аргументами. Економічна думка Заходу, мабуть, не так вже багата на нові погляди у цьому питанні.

Розгляньмо тепер другу з вищеведених статей, саме статтю проф. Брокера „Місцеве й районне господарство, як основа народнього й світового господарства“.

В історії економічних доктрин, в наукових студіях про господарство можна відзначити 2 ріжні погляди. Перший погляд репрезентує класична й ліберальна школа, перед усім англійська й французька школа, які досліджують господарські зв'язки ігнорували той факт, що господарські суб'єкти зв'язані із своєю нацією. Другий напрямок (цей напрямок репрезентували в Німеччині Фрідріх Ліст та його послідовник у З'єднаних Штатах—Кері, у Франції—Савує і Dupont Withe і до них старі французькі меркантилісти) той, коли систематично досліджувано господарські наслідки, що були в факту існування націй, і на цьому дослідженні будовано концепцію політичної економії.

На авторову думку в теорії національної економії це й тепер немає цілком уgruntованих засад, і попити народнього господарства, як ціле, це не відбиває конкретної дійсності в усіх її складових і має радше середнє місце між абстрактною і цілком конкретною концепцією господарського життя. Досить пильно досліджуючи впливи на господарську діяльність факта приналежності людей до одного й того ж національного організму, проте в національній економії було замало уваги тому, що в берегах націй є ріжні території, що розділені одна від одної окресленими адміністративними межами і що зачастую наділені широкою автономією, як це, приміром, є в З'єднаних Штатах Америки, або в Німеччині, що ці території своєю чергою складаються з відмежованих одна від одної менших територіальних утворень тощо.

Тимто, висновує автор, годі досліджувати націю як цілісність, та потрібно розглядати народнє господарство, яке воно справді є, як організаційне ціле, що утворилося з суміжних районних господарств, що вкупі працюють у нації, і місцеві господарства — в районному господарстві. Автор саме і пробує у своїйму нарисі дати сумарну теорію районного й місцевого господарства, та уgruntувати цією теорією — теорію народнього й світового господарства. *)

Кожне національне господарство відмітне на те, що члени одної й той же нації, дарма, що є між ними взаємна конкуренція, пов'язані особливими законами солідарності, щільною господарською, соціальною й психологічною спільністю, ніж індивіди, які належать до різних націй; і ті чинники, що визначають цю солідарність, також визначають й основні засади національної політики. Ці особні чинники солідарності об'єднуються з іншим чинником правного характеру, з діяльністю держави й з його допомогою вбиваються в силу. Та щоб збагнути увесь підклад цього ріжнорічного взаємного зв'язку, зазначає автор, треба спершу дослідити місцеве господарство, як складовину районного господарства, та аж згодом перейти до народнього господарства; так робити, річ вельми корисна і для народнього господарства і для національної економічної політики, бо коріння вищезазначеного контакту є у безпосередній спільній праці в одному й тому ж підприємстві, на одній й тій же громадській чи приватній службі. Чинники національної солідарності є такими чинниками, якщо вони є місцевими й районними. На підставі цього, на авторову думку, можна зробити той надто важливий висновок, що економічну політику країни в інтересах усього народнього господарства треба спрямувати так, щоб розвинути райони, надати їм щомого ширшу волю дій й ініціативи. Постає проблема централізації чи децентралізації? Це питання можна розв'язувати по ріжному — від твердої централізації до федералізму. Але по ріжному розв'язуючи цю проблему — централізуючим державам треба буде не паралізувати ініціативу районів, а децентралізувати — синтезувати ініціативу районів на користь народнього господарству. (Оцю ж політику, автор вважає, слід пристосовувати і колоніям, що їх вільний розвиток несумісний гіпертрофованому централізмом).

Що ця концепція є таки вірна, говорить далі автор, видно з того, коли від народнього господарства перейти до міжнародних економічних зв'язків. Дослідники світового господарства й міжнародного ама-

*) Автор зазначає, що цей погляд лежить в основі його праці — *Principes d'économie nationale et internationale*, що його два томи друком вишли в Парижі 1929 р. (третій ще друкується).

гання інтересів висунули дві концепції міжнародних відносин, що їхній (концепцій) антагонізм спричинився до чималої плутанини і в науці і в економічно-політичній орієнтації: перша концепція — це ідеологічний націоналізм, що розглядає нації як замкнуті господарства, які до інших націй мають посідати позицію протидії й боротьби; друга концепція — інтернаціоналізм, або краще ідеологічний космополітизм, що, ігноруючи основну потребу національно-розчлененого співробітництва, вважав за можливе будувати всевітнє господарство на уламках національного господарства. Ці надмірні й хибні погляди ґрунтувалися не так на незнанні, як на змаганні інтересів і пристрастей, за якими приховувалась задня думка — „за допомогою інтернаціональних суперечностей або посилення або згладити класові суперечності“. Тимчасом, побудувавши концепцію світового господарства, як певного рода міжрайонного (interregional) господарського зв'язку, на авторову думку, можна дати наукові й експериментальні дані для світової господарської орієнтації.

Передусім така концепція виключає, говорить автор, інтернаціональні й космополітичні науки, побудовані на запереченні нації.

Світове господарство, що не має тих заходів „взаємного проймаання“ й інтеграції, що має народне господарство (як комплекс районних і місцевих господарських органів), ажніяк не може вибрати їх у себе; ідея організувати світове господарство, утворивши на це фізич та скасувавши нації — зовсім не реальна. В світовому господарстві, що виникло на ґрунті співробітництва націй, нація повинна такою ж мірою панувати, як в народному господарстві, що виросло на ґрунті співробітництва районів має переважати районове господарство. Але з другого боку, між народним і світовим господарством є надзвичайно посугні одміни. Насамперед взаємне проймаання (як ділове, як і побутове й психологічне) націй у світовому господарстві неопоріявно слабше, ніж взаємопроямання районів в національному господарстві, де районні межі майже цілком зникають надто у централізованих країнах: тимто, і міжнародна „солідарність“ менша, ніж солідарність національна. Далі, місця й райони кінець-кінцем здійснюють свою господарську роботу всередині національного адміністративного організму — суверенної держави, що регулює господарські зв'язки. Світове ж господарство такого суверенного органа не має й регулюється лише добротними договорами; отже, якщо суперечності інтересів надто загострюються і не щастить мирно порозумітися, то конфлікти можна розв'язати лише війною. Але дослідження минулого дає підстави автору дійти того оптимістичного висновку, що можна такі проблему міжнародної організації господарства розв'язати.

Всупереч догмам національних ідеологій, нотує автор, що поширенням міжнародних зносин можна, не гальмуючи розвитку нації, водночас посилити солідарність між них. Дослідження міжрайонного співробітництва доведено, що можна мати з територіальної концентрації й інтеграції користь, як з технічної концентрації й інтеграції. Приєднавши досі незалежні райони до великих націй (як це показує приклад Німеччини, Франції, Англії та З'єднаних Штатів) райони можуть сприятливіше розвивати свої господарства й культуру, ніж в берегах невеличкої країни. З другого боку, продовжує автор, всім яено, що війни, які дотепер вважали за єдиний метод поширювати господарську територію нації, своїми наслідками не безпечні для цивілізації; крім цього історія європейських воєн минулого сторіччя промовляє за те, що незважаючи на величезні жертви, матеріальні й людські, не можливо прилучити частини території сусідніх країн, якщо достатньою мірою „дешкіно“ не завоювано анексовану людність.

З другого боку, всупереч ідеологічному інтернаціоналізму і „сантиментальному пацифізму“, історія міжрайонного співробітництва промовляє за те, що зчаста трудно з'єднувати осібні народності в одну велику націю і не завжди від цього є користь об'єднанням частини, счиняються між ними расові антагонізми, конфлікти інтересів тощо, як це показує приклад Австро-Угорщини та Туреччини. На підставі цих дослідів, несподівано висновує автор, не витримують серйозної критики ті теорії, що рекомендують перетворити Лігу Націй в міжнародну державу, що перетворила б нації в райони Всесвітніх З'єднаних Штатів. (Відкіля автор взяв таких політиків, які цілком поважно висловлювали би такі думки?). За автором така думка — утопія, і при цьому утопія не безпечна для вільного розвитку нації. Проте автор вважає за можливе, що можна малу до малу, „договорно“ обмежуючи суверенні права осібних держав, утворити якусь міжнародну державну організацію, що від неї націям буде користь. Таку організацію, припускає автор, можливо буде утворити не відразу і вона не приведе прямо до всевітньої унії, а спершу, може бути, до групових об'єднань — пан-європейського і пан-американського; безперечно одню, висновує автор, що це буде дуже децентралізована держава, союз держав, що надлежить інкорпорувати в ньому націям дуже широку самостійність, що виходить на підставі дослідження міжрайонного господарства.

Оце за автором і є найкращі способи об'єднати й організувати міжнародне господарство, ґрунтуючись на аналізі міжрайонного господарства, як реальних підвалин для такої побудови. Дослідивши районні й міжрайонні господарства — це повинно, на авторову думку, правити за заходи до спільної орієнтації, і в цьому

не тільки його (дослідження) наукове, а й моральне значення; моральне значення через те, що цим дослідженням має змінитися духовний *habitus* майбутньої людини, перетворитися націоналістична тенденція в „регіоналістичну“.

Оце загалом і є не дуже цінний зміст статті, що проте претендує на проблемне значення. Коли автор говорить про істотне значення досліджувати місцеву й районну економіку, як засновлення для синтетичного вивчення проблеми національної економіки і для економічно-політичної орієнтації, то тут годі було заперечувати. Що ж до авторових спроб показати значення цього настановлення, щоб орієнтуватися у питаннях світової господарської політики, то слід вважати ці спроби за досить такі туманні й позбавлені як конкретного змісту, як і переконливості. Коли за його твердженнями можна ще визнати деяку формальну — поза часом і простором — послідовність з погляду ідеалістичного умонастрою, то з погляду сучасної емпірії, політичної й економічної дійсності імперіалістичних країн слід вважати ці твердження за досить такі не-певні. Твердження про те, що розуміння національного господарства, як синтези вільно розгортуюваної ініціативи та продуктивних сил окремих економічних районів, можна перенести і на парну міжнародних економічних зв'язків, можна мирно розподілити світово-господарські ролі між капіталістичними країнами, позбутися неминучих воєн, що „загрожують цивілізації“, і можливо на далеке майбутнє утворити що не всесвітні З'єднані Штати, то хоч би два основних угруповання, паневропейське й панамериканське, — треба усе це віднести до сфери „безплідних мрій“, досить такі наївних, щоб про це серйозно не говорити. Цю статтю можна вважати за іще одну і, віддай, ще за невдалий, ніж усі інші, спробу західно-європейських економістів відвернути увагу, як од не розв'язаних міжнародних суперечностей капіталістичних

країн, як і від непримиренної класової боротьби всередині цих країн, та довести, що можна зберігти „організований“ капіталізм на історично тривалий період часу.

На останці подамо назви інших статтів, що є змістом у першій теоретичній частині даного тому, саме: Лоренца Штольтенберга, „Kurzer Abriss der Geschichte der deutschen Soziologie“, Проф. Сурані—Унгера, „Der Wirtschaftskampf um den Stillen Ozean“, Ебергарда Тангайзера — „Die Finanzierung des deutschen Einfuhrhandels“, Рудольфа Фройнда „Farmpreisindizes in der Vereinigten Staaten von Amerika“, Fritz Betz „Zur Errechnung und Verwertung von Produktionsindizes“ и др.

Слід зазначити, що з цього тому ਦੇщо змінено зовнішню форму журналу. Рівнім у першому відділі (відділ статтів—Abhandlung-en) були лише статті, де аналітично й синтетично досліджувано світові господарські зв'язки, а статті прикладні вміщувало у другому відділі—Chronik und Archivalien. У даному тому—статті прикладні також вміщено в першому відділі, і в зв'язку з тим обсяг першого відділу набагато збільшився; у другому ж відділі вміщено лише хроніку, окремі повідомлення й статистичні матеріали. Зміни ці у журналі не випадкові, це бо, як зазначає редактор Архиву проф. Гарме, від зміни напрямку соціально-економічних досліджень, скоро центр ваги цих досліджень перенесено останнім часом на емпірично-статистичні розвідки. В зв'язку з тим замість суто-дедуктивних досліджень маємо теоретичні дослідження, „насичені матеріалом“ (materialgefüllte Abhandlung-en). Отаже, нема більш значної принципової різниці між першим і другим відділом журналу. У третьому відділі, і тепер не зміненому й вельми цінному—Literatur—по старому вміщено вельми авторитетні критичні рецензії та численні анотації про поточну економічну літературу Західної Європи та Америки.

Д. Каплан

ВІСТІ

Інституту Економічних Досліджень при Держплані УСРР

Рів видання
перший

Січень 1930 р.

№ 1

Н. ЕФІМОВ-МАЛТАПАР

Перші задачі науково-дослідницької в діяльності планування роботи

Коли приглянутися до сучасної стадії перехідної доби радянського господарства, то спадає на око осяяка суперечність: надмірне відставання теоретичної роботи проти реального розвитку економічних відносин. Реконструкція економічної бази розгортається такими великими темпами, що розвиток ідеологічної надбудови не в усіх ділянках встигає засвоїти, освідомити і теоретично переварити всю масу хутко змінних та якісно різностатних нових фактів соціально-економічної трансформації.

Ця суперечність виявляється не тільки в тому, що через брак глибоко продуманих і доладно уґрунтованих теоретичних праць, маємо, певна річ, у багатьох вельми важливих питаннях чималі матеріальні збитки і повільно доходимо потрібних нам досягнень. Також багато важить іще роля теорії, як чинника організації матеріального будівництва. З цього погляду не абияке значення революційної теорії в тому, що нею можемо встановити певну програму практичних дій (програму, що її спричиняють й уґрунтовують дійсні господарські обставини), що нею можна закріпити програму цілою системою загальнозначимих і в своїй логічній послідовності обов'язкових тверджень і міркувань.

Найбільш позначається згадана суперечність саме на теорії планування, тут бо маємо, з одного боку, найщільніший і явно матеріальний зв'язок між теорією і практичним будівництвом, з другого боку, саме тут найкраще виступає ідеологічне значення теорії, що практику організує й змінює.

В № 8 „Хозяйство Украины“ розглянувши задачі організованого при Держплані Інституту Економічних досліджень, ми накреслили цілий ряд тем, тем науково-дослідницьких праць, що їх повинно виконати протягом близьких років. Тепер слід розглянути конкретнішу програму найневідкладніших праць Інституту, що їх треба опрацьовувати вже поточного року. Темі ці визначають насущні потреби практичної планової роботи. Найактуальніші осяякі 4-рі групи проблем: 1) Проблема генерального плану; 2) Питання методологічного побудування перспективних господарських планів; 3) Система кон'юнктурних спостережень; 4) і нарешті одна з найбойовіших проблем поточної господарської роботи — це проблема: як позбутися збитків у народньому господарстві.*)

*) Треба, проте, застеретися, що тут іще не даємо закінченої програми праці Інституту та накреслюємо лише віки для складання цієї програми.

1) Питання генерального пляну. Наше плянове господарство так розвинулося, що годі далі складати річні плани поза зв'язком з перспективним п'ятирічним пляном. Ця неможливість визначається великими розмірами капітальних вкладань, що це робимо протягом кожного року. При цьому, можна напевно сказати, у вирішальній пропорції заздалегідь визначає капітальне попередніми роками зроблене будівництво визначає вкладення нові кожного року. Тимто, на долю кожного річного пляну залишається для вільного планування капітальних вкладань розмірно невеличка пайка із загальної суми. Через те, справді пляново керувати капітальним будівництвом у поточних обставинах можливо лише в масштабі декількох років, приблизно, п'ятирічного періоду. Однак, останнім роком дійдеш не абиякі успіхи по лінії індустріалізації країни й соціалістичного перебудовання економічних відносин поставили перед нами осьяке питання: тепер годі нам побудувати такі перспективні плани на тривалий протяг часу якщо не матимемо чітких і докладніших накреслень про генеральний плян нашого розвитку. Краще кажучи, побудувати генеральний плян — осьяка тепер найактуальніша задача у нашій пляновій роботі. Суть цієї роботи в тому, щоб побудувати модель народного господарства, що відповідала б закінченню перехідної доби і початку першої фази комуністичного суспільства (соціалізм). Друга властивість цього етапу нашого розвитку що має відбивати в собі генеральний плян, це щоб здійснити гасло — наздогнати та перегнати капіталістичні країни.

Будуючи конкретного генерального пляна для народного господарства СРСР, по перше повинно сконструювати цю економічну модель та знайти найголовніші пропорції економічних показників, що відповідають цьому періоду, і подруге, накреслити конкретні заходи модель цю здійснити. Загалом цю роботу має виконати уся система плянових органів за керівництвом Держпляну. А втім перед тим, як можна буде приступити до матеріального побудовання генерального пляну, потрібно зробити цілий ряд попередніх науково-дослідницьких і методологічних досліджень; оці роботи може та має виконати Науково-Дослідницький Інститут Держпляну.

Очевидно, що перша із цих тем у цій діяльності в тому, щоб визначити методологічні ознаки генерального пляну, бо вищенаведені два загальні критерії доби генерального пляну, звичайно, потрібно по науковому — уґрунтувати й конкретизувати. Поряд з цим, Інститут має розв'язати і конкретні проблеми, наприклад; подаємо ці окремі теми, що їх має опрацювати група генерального пляну, саме: принципи розподілу продуктів у соціалістичному господарстві, етапи соціалізації заробітної плати, доля грошей з переходом до соціалістичного господарства, тип колективізації сільського господарства, тип соціалістичного міста, тощо.

Засади розподілу праці щодо опрацювання генерального пляну між Інститутом та секціями й секторами Держпляну, приблизно, осьякі: Інститут має опрацьовувати зазначені проблеми власне так, щоб побудувати модель народного господарства, не наповнюючи її цю методологічну форму конкретним змістом. Робота секцій Держпляну щодо цього з погляду методології буде відмінна в тому, що ці секції враховують конкретні обставини часу й місця, зосібна, докладно опрацьовують, — як саме треба реалізувати настановлення генерального пляну та на цьому шляху послідовні цього етапи. З другого боку, у практичній роботі Держпляну надто багато важитиме питання, як саме найраціональніше використовувати природно-географічні і економічні особливості окремих районів Радянського Союзу.

Цілком природно, що більшість з наведених тут питань слід опрацьовувати як до масштабу усього Радянського Союзу і, суть роботи

Українського Інституту Економічних Досліджень має насамперед бути в тому, щоб виконувати в порядку розподілу праці елементи зведеної загальносоюзної роботи.

2) Методологія п'ятирічки й контрольних цифр. Загально відома усім методологічна недосконалість наших перспективного-господарських плянів; і що з цим можна було миритися попередніми роками, то в міру подальшого розвитку плянового господарства, ускладнення й поширення вимог до плянового регулювання,— то нам треба пред'являти дедалі поважніші вимоги і до добротності плянової роботи, і тимто, й до методології побудування плянів. Щоб успішно розгортати плянову роботу, кнче треба по марксівському опрацювати балянса народного господарства. Тимто, проблема перспективного балянсу в зв'язку з методологією єдиного господарського пляну буде, либонь, одна з основних проблем економічних досліджень другої групи нашого Інституту.

З цією проблемою щільно пов'язано й те, щоб виконати цілий ряд дослідницьких студій про народній прибуток, ефективність капітальних вкладань у народньо-господарському аспекті, про вагу єдиного фінансового пляну в контрольних цифрах і в п'ятиріччі і нарешті, питання про механізм господарського регулювання. Сюди ж стосується і дослідження конкретніших питань про темп і пропорції економічного розвитку, а для Українського Інституту надто багато важить досліджувати проблеми про методи перспективного плянування в обставинах особіного економічного району.

3) Дуже відповідальні задачі має виконати Кон'юнктурна група Інституту. Тепер на порядку денному порушено одне з найактуальніших питань плянової роботи, саме питання; як ґрунтовно реорганізувати систему кон'юнктурних спостережень. Оцю систему побудовано в основному за відбудовної доби, пристосовано було її до ринкових зв'язків, як переважного типу економічних відносин, але ця система стала зовсім непридатна служити нам в обставинах нової економічної структури, тобто за бурхливої технічно-економічної та соціальної реконструкції. Через нові обставини треба перед кон'юнктурною системою поставити ось-які двоїсті задачі: з одного боку—треба, щоб кон'юнктурна система справді відбивала процеси виконання господарського пляну в масштабі усього народного господарства, щоб побудувати її, як своєрідну систему суспільного рахівництва чи систему соціалістичного народньо-господарського обліку; з другого боку, через нові обставини особливо важить проблема локальних псрушень репродукції чи мікродиспропорцій, як і важлива перед нами задача позбутися цих диспропорцій і пляново регулювати кон'юнктуру економічної одиниці. Обі ці задачі є з того факту, що тепер ринок, як регулятор репродукційного процесу, тепер майже що не діє. Пляновим регулюванням повинно охопити увесь процес репродукції, усі галузі, сектори й уклади. Тимто треба реорганізувати систему кон'юнктурних спостережень, по перше, по лінії універсальності й повноти народньо-господарського охоплення та пристосувати форми цієї системи до структури єдиного господарського пляну, що його виконання перевіряти й корегувати має кон'юнктурна система; по друге, реорганізувати систему кон'юнктурних спостережень повинно так, щоб можна було б дуже пильно доглядати й регулювати низові господарські процеси, економіку первинної господарської ланки.

Перше дослідження кон'юнктурних питань можна схематично накреслити осьяк:

а) Побудувати систему збирання кон'юнктурних даних. Це питання надто щільно пов'язано з широкою проблемою про форми й методи

соціалістичного обліку. Треба опрацювати ці проблеми щільно одну з одною, при чім організаційно ця щільно пов'язана праця має ґрунтуватися на чіткому розподілі праці з відповідною науково-дослідницькою установою (Інститут Раціоналізації при ЦКК РСІ). Основне, що має бути у цій праці—це використовувати в народно-господарському спостереженні (кон'юнктурному) ті первинні дані, що ними обслуговується технічна („одинично-господарську“) управу осіб про продукційної одиниці (завод, колгосп, тощо). При цьому широкою механізацією, як первинного реєстрування даних, як і їх потімним обліковим опрацюванням повинно забезпечити максимальну терміновість кон'юнктурних матеріалів.

б) системою соціалістичного обліку повинно охопити, з одного боку суму одиничного господарського обліку (найголовніші тут проблеми—це одиниця виміру, метод виміряти, способи й форми реєструвати господарські дані), з другого боку—суму народно-господарського обліку чи кон'юнктурні спостереження (тут одне з найважливіших питань—це питання, яким методом комбінувати, зіставляти господарські показники). Дотепер способи оцінювати кон'юнктуру, способи „читати“ кон'юнктурні показники та їх інтерпретувати—були справою кон'юнктурного „мистецтва“. Задача в тому, щоб уґрунтувати згадані способи, досліджувати кон'юнктурні показники науковою, загальнозначимою й логічно—обов'язковою системою. Потрібно виробити стандартні методи аналізувати й оцінювати кон'юнктурні дані, методи своєрідних манометрів планового господарства, що мають сигналізувати про диспропорції й відхилення від плану.

в) нарешті, в програмі робіт цієї групи Інституту повинно науково опрацювати організаційні питання кон'юнктурної служби. Тут треба уваги питанню про співвідношення між експертними й статистичними даними, про організацію доладної системи, що має охоплювати: економічну одиницю, галузь господарства, економічний район, увесь народно-господарський комплекс.

г) а усіх цих темах треба додержувати районного погляду. Усі згадані проблеми повинно розглядати не так із становища народного господарства СРСР в цілому, як гасамперед з погляду окремого економічного району. Цілоком природно, що розв'язати згадані тут проблеми повинно на підкладі попередніх теоретично-економічних та емпірично-статистичних розвідок, що їх програму треба опрацювати близьким часом.

4. Нарешті остання група питань про проблеми: як треба позбутися збитків у народньому господарстві. Проблема ця, що й казати, цілоком на часі. Гасло „замагатися за заощадження“, що його висунув ще 1926 р. в період XV-ої Партконференції тов. Дзержинський, на практиці зазнала ряд змін. Спершу побудулося лише передатків по адміністрації й управі, згодом центр ваги перенесено на раціоналізацію роботи в торговельній системі, а це згодом в зв'язку з потребами періоду реконструкції—за основну форму здійснити режим заощадження стала раціоналізація промислового виробництва. Тепер та ж сама задача ставиться по новому: саме треба її розв'язати широким фронтом усіх галузів народного господарства підвищити господарську культуру та вишукати цим додаткові ресурси на соціалістичне будівництво.

Зчаста дехто вагається, чи доцільно досліджувати проблему збитків саме в загально-економічному дослідницькому Інституті. А насправді вагатися нема підстав, бо навіть більш за те, не можливо успішно розв'язати проблему позбутися збитків, якщо не дослідимо цю проблему у цілому ряді загально-економічних студій. Сюди стосується: а) визначити багатющий досвід капіталістичних країн; б) визначити наші потенційні спроможності, тобто, „природні негативні багатства“, чи визначити роз-

міри збитків, порівняти їх із закордонними нормами, з показниками кра- щих наших підприємств і, розміри можливого заощадження; в) виробити методи позбутися збитків, які виявити спроможності, що відкриваються в обставинах плянового господарства; г) виявити наскільки корисні для народного господарства ті способи, що їх вживається, щоб позбутися збитків та уґрунтувати комплексне пов'язування цих завдань з на- родньо-господарським плянами, подібно до того, як завдання зменшити собівартість стає відразу у відношення певної інтердепендентності до усіх окремих плянів і до усієї системи контрольних цифр; д) дослі- дити економічні стимули й конкретні механізми для здійснення заощад- жень, бо позбутися збитків можливо буде не лише прямими розпоряд- женнями, а й вживши якихось особливих автоматичних комплексів.

Оде ті загально-економічні дослідження, що мають, так би мовити, бути за підвалини уґрунтування й провідні лінії для досліджень пога- лузних Інститутів Досліджень, які мають організаційно-технічний, ба наві- віть безпосередньо технологічний характер. Але Держплянівський Інсти- тут має, так би мовити, і свою „погалузу“ царину в дослідженні проб- леми збитків—це ті збитки, що є через організаційно-економічні форми народного господарства в цілому, через нерациональний розподіл су- сільної праці в народньому господарстві. Ці питання годі досліджувати в погалузних Ін-тах, і досліджувати це — безпосередня задача нашого Ін- ституту.

Ось це ті найголовніші питання, що з погляду потреб плянкової ро- боти — є тепер найактуальніші, та мають бути основним змістом по- дальшої роботи нашого Інституту.

Щодо методів досліджувати, то на підставі вищенаведеної програми можна розгорнути цілий ряд методологічних засобів, почавши від скру- польозного емпіричного дослідження первинного факту і закінчивши ши- рокими конструкційними побудовами. Опрацьовувати проблему збитків, як і кон'юнктурні проблеми, повинно переважно індуктивним методом. В методології перспективного плянування ми матимемо більшою мірою до діла з дедуктивними умовисновленнями, хоч і тут багато важитиме індуктивне дослідження емпіричного матеріалу. Нарешті, у питаннях генерального пляну мають переважати методи конструкційного проєк- тування. Втім, і тут не слід це розумити в сенсі голого і нічим не- детермінованого конструктизму. В дійсності, ми маємо і для робіт по лінії генерального пляну деяку емпіричну базу; ця емпірична база, є в нас від того, що ми маємо співіснування в часі різних щодо соці- ально — економічної достиглості уклади й типи економічних одиниць. Наприклад, вивчаючи порівняльну аналізою форми колгоспів, від еле- ментарного СОЗ'у до комуні, ми можемо мати тут цілий ряд опорних пунктів, щоб проєкцювати в часі ці послідовні форми розвитку, що іс- нують в даний момент одна з одною в просторі. Досліджуючи згадані проблеми, Інститут у своїй праці має пристосовувати усі ці методологічні засоби в світі єдиного Марксового й Ленінового дослідницького методу.

Дарма, що теоретичні питання плянування є ще дуже таки молода ділянка наукової роботи, дарма, що ми не маємо ще посутно жодної систематичної праці з теорії плянування (а можливо що й саме через те), цю ділянку наукової праці вже засмічено чималим числом невірних теорій і гіпотез, що відбивають чужу клясову ідеологію. Не дивниця, що до краю потрібно утворити глибоко продуману, послідовно-револю- ційну Марксо-Ленінову теорію плянування. І першим кроком на цьому шляху повинно викорювати буржуазні забобони, бо що цього не бу- де, то годі буде цілком поборооти наших клясових ворогів. Через те,

новий Інститут не може будувати своєї праці на підкладці аполітичної академічності. Тепер питання теорії, надто теоретичні проблеми планового господарства, стали у самій гущавній класовій боротьбі. Плановий Інститут, будучи суворо науковою інституцією, глибоко й уґрунтовано по науковому опрацьовуючи свої проблеми водночас має правити за войовничий орган пролетаріату в класовій боротьбі на теоретичному й плановому фронті. Аж тоді, Інститут зможе найкраще пролетаріатові допомогти у соціалістичному будівництві“.

Дискусія про завдання й програму інституту економічних досліджень

Щоб найкраще обговорити завдання й програму Інституту, Редакція запросила окремих товаришів, які брали участь у нараді при Держплані про організацію Інституту, подати свої міркування про перші завдання роботи Інституту. Тут подається в порядку обговорення зауваження цих товаришів.

Я. А. Соколін.

Серед інших своїх завдань Інститут Економічних Досліджень має, безперечно, приділити чималої уваги побудуванню генерального плану.

Щодо цього є цілий ряд проблем, що їх розв'язати можливо лише методом систематичного наукового дослідження.

Сама суть поняття „генеральний план“ — це сама собою важлива самостійна тема для великої наукової праці, де треба виявити, що входить в це поняття, як „обов'язкове й потрібне“ та усунувши формулювання, що штикуляють „за термінологією Петражицького“, дати цьому поняттю адекватний вислів.

Власне кажучи, опрацьовувати цю тему, — це поза межами суто-економічного дослідження і, більшою мірою — це приналежність соціології; та з погляду марксівської методології такий перехід цілком закономірний і ймовірно буде неминучий також у ряді інших праць Інституту Економічних Досліджень при Держплані.

В зв'язку з тим Інститут має науково розробити такі задачі:

- а) наздогнати та перегнати передові капіталістичні країни;
- б) завершити перехідну добу;
- в) вкročити у першу фазу комунізму, тощо.

Усі ці поняття в зв'язку з опрацьовуванням генерального плану, тепер мають чималу популярність; теоретично питання ці загалом опрацювали у своїх працях Маркс, Енгельс та Ленін: докладніше висвітлено, це стосовно обставин поточної доби у Сталінових статтях і промовах.

Тепер треба, щоб наші наукові організації і насамперед Інститут Економічних Досліджень приступили до докладної конкретизації тих понять, виявили усі складовини цих понять, й, якщо можна так висловитися, дати якісну, ба навіть кількісну аналіз.

Тимто практично Інститут повинен порушити цілий ряд праць на те, щоб:

- а) дослідити: як саме діалектично трансформувати основні економічні категорії перехідної доби у категорії соціалістичного господарства;
- б) дослідити пропорції розподілу суспільної праці, що специфічно питомі закінченню перехідної доби і першій фазі комунізму, як і виявити їхні відмінності проти пропорцій у капіталістичній системі.

Е. О. Шатав

В чому ж основна суть роботи Інституту Економічних Досліджень? Яке місце має посісти згаданий Інститут у нашій системі Науково-Дослідницьких Економічних Інститутів? Якими принциповими напрямками треба розмежувати ці функції? Не давши на ці питання відповіді, наврода чи зможемо добрати вірного критерія, щоб накреслити програму перших робіт Інституту Економічних Досліджень.

Цілеспрямованість кожної наукової інституції ми визначаємо, природно, тою сферою практичної дійсності, що з неї дана інституція виростає і що її вона повинна обслуговувати. І наукову фізіономію Інституту Економічних Досліджень можна, либонь, визначити місцем і часом його організації, тим, що його ми організуємо при Держплані і саме тоді, коли Радянська система робить надто важкий історичний перевал і, коли сам Держплан ґрунтовно через те реорганізуємо, зваживши потребу закріпити й довершити плянові підвалини нашого господарства й перетворити його на плянових засадах у високе соціальне господарство. За ланки цього процесу є—в кожному разі, мають правити усі старі й знову виниклі у нас наукові інституції. Специфічне завдання Інституту організованого при Держплані є, либонь, в тому, що Інститут має викрити, науково уґрунтувати й усвідомити економічні переваги плянкової господарки, вишукувати конкретні формули соціального оптимуму в сполученні різностатних елементів господарської цілокупності. Краще кажучи, Інститут має стати центром, де утворимо теорію плянування (саме теорію плянування, а не теорію плянування господарства).

Під теорією плянування розуміємо науку про засади й методи соціально-раціонального сполучення основних ліній економічної політики в єдиному господарському плані, де усі елементи один одне спричиняють. Отак визначивши теорію плянування й завдання Економічного Інституту Досліджень, яко центральної лабораторії для опрацювання такої теорії, визначмо й те, що в теорії плянування треба досліджувати народно-господарську цілокупність, що типічні теми на це є саме горизонтальні розрізи цієї цілокупності (скажимо, наприклад динаміка народнього прибутку та його розподіл, продуктивність суспільної праці, співвідношення цін, або урівняння конкретних продуктів праці, сполучення темпів розвитку продукції й різних видів обігу, тощо). Цим ми відмежуємо суть роботи Інституту Економічних Досліджень і суть роботи тих Інститутів, що їхні „інтереси й об'єкти дослідження стосуються особної галузі народнього господарства, або окремішньої цілокупності якихось конкретних специфічних функцій (скажимо, Інститут для дослідження економіки сільського господарства, кам'яновугільної промисловості, металу, або скажимо, Інститут для дослідження питань регулювання товарообороту, переселенства, тощо). Цю межу в основному робимо як до ріжного масштабу й економічного дослідження і, не визначаємо її методом дослідницької роботи, що в усіх цих Інститутах, зокрема і в Інституті Економічних Досліджень, залишається менш-більш однотипним чи слухніше однотипним. По іншому принципово треба робити межу між ІЕД і такими науково-дослідницькими вогнищами, як Інститут Марксизму в Харкові. Тут, навпаки, однотипний — об'єкт дослідження (народно-господарська цілокупність та її горизонтальні розрізи), і різнотипний — метод дослідницької роботи. Такий науковий центр, як Інститут Марксизму, має на меті опрацьовувати загальні абстрактні проблеми плянового соціалістичного господарства.

На підставі цього і треба переважно пристосовувати дедуктивного методу в усіх і загальних, і окремих дослідженнях. Щодо ІЕД, то

його дослідження в основному, мають суто-конкретний характер і через те маємо переважно індуктивний метод в його праці. Крім цього те, що ІЕД є наукова база практичного планування й практичної економіки, то від цього застосується в методологію його досліджень елементи науково-економічного конструктивізму й Інститут цей вишукує конкретні формули соціальної раціональності, що їх можна прикласти до певних цілюкунності знову таки цілком конкретних явищ.

Отже і виходить, що ІЕД своїми конкретними дослідженнями й конкретними твердженнями виконує своєрідні службові прикладні функції стосовно тих Інститутів, що опрацьовують загальну теорію планового соціалістичного господарства. Рівнож теорії, що з цих Інст-тів виходять, правлять за базу для конкретних досліджень ІЕД. Рівнож і ІЕД при Держплані утворює своїми дослідженнями на ґрунті народньо-господарської цілюкунності належний підклад для роботи погалузних інститутів і водночас сам матиме користь з роботи погалузних Ін-тів. В цьому природному взаємозв'язку й взаємодії виявляється внутрішня одність економічної науки, в її різностатному цілому—одність, цілком немінуча й потрібна надто у нашій системі науково-економічних Інститутів. Та побудувати так свою роботу можна лише, якщо організувати цю роботу на ґрунті чіткого розподілу праці між них у наведеному напрямку.

Можна сказати, що в практичній роботі, можливо не пощастило додержати сповна зазначеної, як і всякої іншої-абстрактно накресленої схеми. У даній царині, і надто в наших обставинах, навряд чи доцільна буде така вузька прямолінійність. Що ми щойно будемо загальну теорію планового господарства, та такої теорії, як систематизованої науки ще немає, то й ІЕД, либонь, не минути деяких проблем абстрактної теоретичної економіки,—бодай першими кроками його роботи. Мабуть немінуче треба буде також відвернутися осторонь й досліджувати деякі центральні проблеми погалузної економіки. Звичайно, таких окремих ухилів не боязко, хоч зрозуміло, треба цього уникати. Важливо: чітко визначити загальну наукову фізіономію виниклого Інституту, визначити загальну наукову фізіономію виниклого Інституту, визначити специфічну для нього царину інтересів, і ті задачі й методи дослідницької роботи, що на ґрунті цього виникають. Це—єдино слушний критерій опрацьовувати конкретну програму його роботи.

На підставі вищесказаного, ми накреслили 6 три основні отаки напрямки в роботі ІЕД: а) суто-методологічні питання планування; б) конкретні дослідження синтетичних проблем господарського плану і в) проблеми соціальної реконструкції. Добирати кожну особну тему з кожного з цих розділів на перші часи треба звичайно, як до актуальності й черговості тих задач, що ми їх випинаємо тепер перед плановою думкою.

По лівій першій групі проблем—найактуальніші, і zarazом найневідкладніші, на нашу думку, є осьякі дослідження: 1) опрацьовувати модель господарського плану, тобто, системи показників, що символізують головні господарські категорії в їхній послідовній взаємодії й взаємоспричиненості так, щоб утворити суцільну, єдину всередині формулу господарського плану; ми вважаємо, що багатий досвід з побудування контрольних цифер й перспективних планів дає нам підстави вважати, що тепер—безнадійна спроба розв'язати цю безперечно складну задачу; а що задача ця таки актуальна—навряд чи можна вважати; 2) пристосовувати балансового методу до практики планування, та побудувати методологію цих балансів (так званих балансів народного господарства і приватніх); цю мету посутно вбирає в себе рша, та вона має самостійне значення і, безперечно, куди невідклад-

ніша; через те ми тему цю й відзначаємо; 3) опрацювати систему економічних вимірників в обставинах суцільного плянового господарства. Треба твердо констатувати, що цю тему ми ще актуально не порушили як цього вона і варта. На процеси урівняння конкретних видів праці (співвідношення зарплат і конкретних продуктів праці), співвідношення цін—ми розмірно поки що пляново впливаємо. І тепер, коли ми робимо ґрунтовну соціальну реконструкцію усієї господарської системи, ця тема на нашу думку, має посісти центральне місце в роботах такої наукової лабораторії, як ІЕД; 4) Нарешті, слід опрацювати проблему ефективності капіталу й капіталовкладень. Тема ця останніми часами стає дуже модна, про ню чимало пишуть та говорять. При чім, цю проблему часто-густо ставлять так, що її досить таки різко подекуди відмежовують, подекуди й протиставляють проблемі продуктивності суцільної праці. І зрозуміло, ІЕД, що його сферу інтересів визначає народно-господарська цілокупність, може і має, на нашу думку, включити цю проблему в програму своїх перших робіт.

Щоб змалювати другий напрямок роботи ІЕД, яко ілюстрацію ми можемо навести осьякі теми: 1) досліджувати динаміку народного прибутку й процеси його перерозподілу; 2) досліджувати динаміку продуктивності суцільної праці і 3) вивчати процеси усусуплення в їх складній різностатності. Оці теми ми вважаємо за найактуальніші у даній групі проблем,— вони досить таки актуальні сами собою, але, відай, важливіше те, щоб в процесі дослідження добрати конкретних методів опрацьовувати ці перспективні пляни.

З проблем 3-ої групи — соціально-економічної реконструкції—ми вважаємо за актуальне опрацьовувати: 1) господарське районування республіки — комбіноване розміщення промисловости, так званого, торговельного будівництва і різних видів транспортного будівництва в зв'язку з природно-історичними й економічними особливостями осібних районів і районів спеціалізованої сільсько-господарської продукції; 2) соціальну трансформацію сільського господарства та подальшу еволюцію форм і методів колективізації сільського господарства і 3) досліджувати: як треба нормувати індивідуальні трудові витрати і нормувати зарплату.

Д. І. Богорад.

Добираючи ті питання, що їх потрібно опрацьовувати й досліджувати в ІЕД при Держпляні, треба твердо питання ці обмежити. Легко накреслити цілий ряд питань і проблем, що їх потрібно ґрунтовно й притаманно дослідити. Куди важче вилучити першорядні й першочергові задачі, що їх насамперед повинно розв'язати. Треба зважити, що питання про кадри надто багато важить для тепер організованого Ін-ту, і через те треба з самого початку взяти рішучий і твердий курс на високо-добротний виріб Ін-ту. Адже основний сенс організації Ін-ту в тому, щоб піднести плянування народнього-господарства в період повної соціальної й технічної його реконструкції на вищий якісний щабель і, замість типічного „відомчого“ опрацювання ряду важливих плянових проблем—ці проблеми по марксіському досліджувати й опрацьовувати.

З циклу питань методології перспективного плянування повинно висунути проблему синтетичного оформлення господарського пляну. Мова мовиться про те, як треба опрацьовувати засади, обставини й методи такого сполучення окремих погалузних плянів, щоб в результаті мати суцільний, внутрішньо зв'язаний єдиний господарський плян. З питань генерального пляну повної соціалістичної реконструкції народнього господарства треба найбільшої уваги питанню про категорії економіки

перехідної доби, про шляхи й етапи їх трансформації (ціна, прибуток, зарплата, гроші, податки, страхування, продуктивність, розподіл, тощо).

Вивчення цих питань у Держпланівському Ін-ті має мати не лише абстрактно-економічний, а й пляново-регулятивний характер (генеральне настановлення, послідовно до нього перехідні етапи, форми й методи плянового діяння й впливу на характер процесу).

На нашу думку, невірно й небезпечно спрямовувати усю роботу ІЕД по лівій лише методологічного опрацювання проблем плянування. Методологію плянування вироблювано протягом останніх років в самому процесі складання й корегування господарських плянів. І не буде живого зв'язку з плянвою роботою й практичними пляновими проблемами, то годі сформулювати науку методологію плянування. Тимто, ІЕД має також матеріально опрацювати посутню особі проблеми перспективного й генерального плянування. Так опрацювати посутню — конче потрібно категорії економіки перехідної доби.

Надто спірне питання про те, має ІЕД при Держплані досліджувати проблему збитків у народньому господарстві. Річ у тому, що своєю природою проблема збитків — це переважно задача низових осередків на підприємстві й спеціальних галузних Інститутів, а не ІЕД при Держплані.

Загальна організація роботи, щоб позбутися збитків в усіх галузях господарства — це радше задача Держплану, а не ІЕД при Держплані. А втім, проблему збитків у народньому господарстві повинно висунути і в роботі Ін-ту першим роком його існування. У саму проблему збитків у народньому господарстві слід теоретично чітко накреслити, потрібно на це також дослідити чужоземній досвід і кваліфіковано перевірити перші наслідки широкої у нас розгорнутої кампанії. Крім цього ці питання можна легко привчити досліджувати основні плянові проблеми молодих робітників, які щойно приступають до праці в Ін-ті.

Інститутові не треба досліджувати проблему балансу народнього господарства, на це бо потрібно надзвичайно багато сил і через те, ІЕД міг би відвернутися від основних перед ним специфічних задач. На нашу думку, проблему балансу народнього господарства, як теоретично економічну проблему (чинники репродукції, проблема динамічної рівноваги у Радянському господарстві, тощо) має вивчати в основному Ін-тут Марксизму. Статистичне оформлювання балансу й уся цілокупність зв'язаних з цим методологічних питань — дотепер це була задача ЦСУ, і ці питання тепер опрацюватимуть у секторі обліку хоч в іншій відповідній організації при Держплані.

ІЕД має лише робити оцінку балансу народнього господарства, як методу перспективного синтетичного плянування і не опрацювати питання теорії й статистичного оформлювання народньо-господарського балансу.

ІЕД при Держплані має доладно налагодити зв'язок і взаємну інформацію з іншими дослідницькими установами й організаціями в царині економіки. Що ІЕД при Держплані надто багато важить в системі дослідження економіки, то й ІЕД також має координувати науково-дослідницьку економічну працю на Україні, пов'язавши цю працю внутрішньо з актуальними проблемами перспективного плянування. Задачі ці куди більші й важливіші, ніж це може здатися на перший погляд і через те, потрібно з самого початку мати добру уяву про форму й систему зв'язків, інформацію й координацію. А втім це питання так важливе, що його потрібно спеціально ще дослідити.

Е. Равінський

Інститут Економічних Досліджень при Держплані організується саме на початку нового етапу в нашому соціалістичному будівництві. На оповістку денну поставлено питання практично розв'язати ґрунтовні задачі соціалістичного будівництва. Дедалі то більше вимальовуються контури прийдешнього соціалістичного суспільства.

Не дивниця, що в цих обставинах надто багато важить теоретично дослідницьке опрацювання проблем радянської економіки, бо „по новому ставитися вопрос о нѣп'е, о классах о колхозах, об экономике переходного периода“ (Сталін).

Оці нові явища потрібно науково дослідити на підкладі Марксо-Ленінової методології, на що своєю чергою потрібні відповідні кадри наукових робітників.

Значення Інституту, якраз саме в тому, що він має на меті виконати першорядну задачу — поступово зосереджувати партійно-теоретичні й науково-марксівські сили радянського позапартійного активу. Аж організувавши колективну комуністичну думку, можливо опрацювати основні проблеми будівництва соціалізму. Отже гуртувати науково-марксівські сили — оце й має бути першочерговою задачею і на близький перебіг часу в роботі Інституту.

Накреслену на перші роки програму роботи Інституту, що має насамперед в основному опрацювати методологію генерального плану й окремих його проблем — треба визнати за цілком слушну. Цілком зрозуміло, що ряд корективів можна внести в програму праці лише в процесі розгортання науково-дослідницької праці Інституту. А втім, вже тепер слід вилучити із загального комплексу проблем генерального плану — проблеми репродукції та темпу нашого розвитку. Методологічно опрацювавши ці проблеми — ясніші стануть перспективи й терміни трансформації нашої економіки в соціалістичну економіку, як і можна буде розв'язати технічну проблему „наздогнати й перегнати передові капіталістичні країни“.

В організаційній структурі Інституту повинно відзеркалити бойовий стиль сучасності. Величезної ваги бойові задачі нашої партії й робітничої класи на теоретичному фронті годі розв'язати старими організаційними формами науково-дослідницьких інститутів (катедри, секції, тощо). Організаційно Інститут слід побудувати за системою бригад чи груп (бригади чи групи для опрацювання окремих проблем методології генерального плану, п'ятирічки, тощо). Отож і організаційно Інститут треба відповідно оформити, бо ж Інститут — це бойовий штаб на фронті будівництва соціалізму. Що так буде зроблено, то по-перше, цим зможемо хутко „перекидати“ бригаду чи групу, коли вона опрацюватиме дану проблему, на роботу біля іншої проблеми. Від цього буде максимальна ефективність в роботі, зваживши те невеличке число робітників, що його може мати поки що Інститут. По-друге, за такої системи утвориться відповідна напруженість в темпі роботи та відповідальність за своєчасне виконання завдань.

Безперечно, що в цілому за такої організаційної структури Інституту можна буде лише краще ліквідувати, іще теперішній розрив, що позначається на відставанні теоретичної думки проти планів.

Щодо проблеми кадрів, то її треба розв'язати, як по лінії дальшого гуртування науково-дослідницьких марксівських сил, як і особливо по лінії підготування цих кадрів. Щодо цього багато важитиме система практикантів і тимчасового відряджування відповідних робітників з аспірантури Інституту Марксизму та абітурієнтів соціально-еко-

номічних ВИШ'ів, щоб вони допомагали опрацьовувати окремі проблеми, і згодом щоб можна було декого з них закріпити для постійної праці в Інституті. Позатим, вже тепер потрібно розв'язати питання про утворення аспірантури при Інституті.

Нарешті кілька слів про громадсько-політичну вагу Інституту. Інститут має також здійснити задачу: „популяризації и пропаганды основных идей величайших возможностей планового хозяйства среди широких рабочих масс“. Цілком зрозуміло, що цю задачу можна буде розв'язати лише в процесі розгортання роботи Інституту. Проте, вже на перших початках можливо розгорнути таку роботу, нехай і не величку (саме видавати науково-популярну літературу, статті, читати лекції, де потрібно буде), тим більш, що Інститут передбачає в числі першочергових робіт також досліджувати проблему збитків у народному господарстві. Лише отак Інститут зможе здійснити ту думку, що „теория, если она является действительной теорией, дает практикам силу ориентировки, ясность перспективы, уверенность в работе, веру в победу нашего дела“ (Сталін).

Хроніка інституту

Постанова наради при Держплані про організацію при ньому Інституту Економічних Досліджень.

1. Нарада вважає, що постанова РНК УСРР про заснування при Держплані Інституту Економічних Досліджень цілком відповідає гострій потреби в розвитку та поглибленні теоретичних основ народного господарства і в науковій постановці та дослідженні ряду корінних проблем нашої економіки.

Основним завданням І. Е. Д. є підведення теоретичної бази під практичну роботу планування та посилення наукового характеру планового керівництва. Головна увага І. Е. Д. має бути зосереджена на розробці народно-господарчих проблем синтетичного характеру.

2. Отже, опрацьовуючи програму роботи інституту на перші роки його діяльності, в центрі уваги та студіювання треба поставити такі проблеми:

а) методологію перспективного планування, нагляд за виконанням господарчих планів, зокрема застосування методу балансу народного господарства до планової роботи;

б) визначення головних понять генерального плану і розробка основних синтетичних проблем генерального плану повної соціалістичної реконструкції народного господарства УСРР;

в) серед окремих проблем економічної політики найбільш актуальною є тема про теоретичні основи режиму економії і проблема боротьби зі втратами в народньому господарстві.

3. Нарада вважає, за потрібне встановити зв'язок і ділове співробітництво ІЕД з відповідним Інститутом при Держплані СРСР.

В основу співробітництва належить покласти принцип поділу праці в дослідженні окремих проблем, а також те, щоб Український Інститут виконував окремі доручення Союзного Інституту, опрацьовуючи самостійно ряд питань, особливо в царині методології перспективного планування та кон'юнктурних спостережень в республіканському й районному розрізах.

4. Нарада вважає, що існування Інституту у складі Держплану дає Інституту змогу включати в програму своїх робіт, крім зазначених вище тем, також і окремі конкретні економічні проблеми під поглядом практичних завдань в справі планування та регулювання народного господарства, за дорученням Президії Держплану.

5. Нарада є тієї думки, що ІЕД при Держплані УСРР має стати тим органом, що координуватиме науково-дослідчу роботу в царині економіки на Україні, здійснюючи це шляхом:

а) організації живого зв'язку та обміну досвідом і матеріалами між окремими науково-дослідчими організаціями;

б) участі в опрацюванні та внутрішньому погодженні програм та планів окремих науково-дослідчих інститутів в галузі економіки;

в) участі в проробленні загального пляну науково-дослідчої роботи, коли він проходитиме через Держплан;

г) налагодженням зв'язку між Держпланом і всією науково-дослідчою периферією в царині економіки, зокрема шляхом скликання наукових конференцій, з'їздів, тощо.

6. Нарада вважає за конче потрібне так устаткувати новий Інститут всіма засобами сучасної техніки наукової економічної роботи (книгозбірня, читальня зала, архів, тощо), щоб це забезпечило не лише можливість як найкращого виконання ним своїх безпосередніх дослідчих завдань, але і утворило б з Держпланівського Інституту дійсний центр об'єднання та координації наукової роботи в галузі економіки.

7. У процесі розвитку своєї роботи Інститут має активно допомогати методологічно оформитись новій науці плянування народного господарства, її викладанню в вищих економічних і технічних ВИШах, а також популяризації та пропаганді основних ідей та величезних можливостей плянового господарювання серед широких робітничих мас.

8. Конкретизована програма та організаційний статут Інституту мають бути розроблені в якнайкоротший термін на підставі зазначених вище загальних положень.

Голова (Соколін)

Секретар (Абкін)

Правила прийому й програма вступу до аспірантури Українського Інституту Економічних Досліджень при Держплані УСРР

1. На підставі статуту УІЕД та згідно з постановою Президії Держплану та Раднаркому при Інституті з 1-го липня 1930 року утворюється аспірантура.

2. Цього року прийнято буде до УІЕД 10 аспірантів, які готуються в наукові співробітники Інституту для дослідчої роботи в питаннях 1) біжучого плянування та кон'юктурних спостережень, 2) перспективного плянування, п'ятирічного та генерального пляну, 3) статистичного обліку та вивчення окремих проблем економіки України.

3. Прийняті до аспірантури Інституту проходитимуть аспірантський стаж протягом 3-х років, по закінченні якого і по складанні кваліфікаційної роботи, переводяться в штатні наукові співробітники Інституту.

4. Аспірантура Інституту забезпечується стипендією розміром 180 крб. на місяць. Житлом Інститут не забезпечує.

5. Прийматимуться заяви до вступу в склад аспірантів Інституту цього року до 1-го червня ц. р. 15-го червня призначається колективом, а з 1-го липня розпочинається робота прийнятих до Інституту аспірантів, з якого часу вони і починають одержувати стипендію.

6. Умови прийому до Українського Інституту Економічних Досліджень:

а) До складу аспірантів приймається осіб, які мають закінчену вищу соціально-економічну освіту і мають певний громадсько-політичний стаж.

б) Товариші, які бажають вступити до Інституту, подають не пізніше 2-го червня ц. р. до Правління УІЕД (Харків, Буддержпрому, Держплан УСРР) заяву з такими документами: 1) рекомендація партійних або профспілкових та громадських організацій; 2) коротку автобіогра

фію з виявленням основних моментів громадсько-політичної діяльності;
3) документ про закінчення ВУШ'у і 4) лікарську довідку про стан здоров'я.

в) Крім заяви та вищеперелічених документів потрібно також надіслати назву теми, що її обрав кандидат для своєї вступної письмової роботи. Останню погоджується з Інститутом й повинно надіслати не пізніш 1-го червня ц. р. Бажано, як що є, надіслати дипломні роботи при ВИШ'ах, або друковані праці.

г) Заяви розглядає центральна мандатна комісія. Вразі позитивних вирішень й після визнання за задовільну письмової роботи кандидата сповіщається про наслідки, а кандидат має скласти усні іспити, що починаються 15 червня ц. р.

д) Товариші, які вступають до аспірантури УІЕД, мають бути обізнані за соціально-економічними питаннями в обсягу таких книг:

1. К. Маркс 1, 2 та 3 т. т. „Капітал“.
2. „ „ до критики політичної економії.
3. Енгельс „Анти-Дюринг“.
4. „ „ „Людвиг Фейєрбах“.
5. Ленін 2, 3, 9, 10, 13, 15 і далі всі тома.
6. Плеханова „Основные вопросы марксизма“.
7. „ „ „К вопросу о развитии монистических взглядов на историю“.
8. Разумовський „Теории исторического материализма“.
9. Каутский „Аграрный вопрос“.
10. Гильфердинг „Финансовый капитал“.
11. „ „ „Бем Баварк, как критик Маркса“.
12. Блюмін „Суб'єктивная школа политической экономии“.
13. Покровский „История ВКП“.
14. Сталін „Вопросы Ленинизма“.
15. Знайомство з п'ятирічним планом СРСР та УСРР.
16. Ярославський „История ВКП“.
17. Попов Н. Н. „История КП(б)У“.
18. Затонський „Проблеми нацпитання на Україні“.
19. Скрипник „Твори 2 т. ч. 1“.
20. Хвиля „Шумскізм і розлам КПЗУ“.
21. Попов Н. Н. „Нацполітика партії“.

Крім цього потрібно також знати статистику в обсягу „Курс статистики“ Кауфмана: доскональне знання російської та української мови. Бажано також знання однієї з чужоземних мов.

Примітка: т. т. які не закінчили ВИШ'у і бажають вступити до інституту складають додатково усні іспити з фізики, хемії та математики в обсягу, в якому ці предмети вивчається в соціально-економічних ВИШ'ах.

Директор Інституту Н. Ефімов

Науковий Секретар Я. Л. Дубенський

